

MŰHELY

Walter Benjamin: Moszkvai napló • Csík Mónika, Garaczi László, Géczi János, Nyerges Gábor Ádám, Ordódy Ferenc, Pintér Lajos, Szlukovényi Katalin, Tábor Ádám, Takács Zsuzsa, Vér Georgina Mirtill és Villányi G. András versei • Acsai Roland, Dalos Margit, Ferenczes István és Réti Attila prózája • Radnóti-díj 2012 – Ferencz Győző: Hol lenne,

2013

1

ha nem itt? – Kántor Péter köszöntése Radnóti-díja alkalmából; Jász Attila: Laudáció helyett lábjegyzet – Acsai Rolandról • Molnár Miklós: Séta Jacques Derrida körül • Varga Imre: Az énről és megvilágosodásról • Kelemen Zoltán: Vízcepp a lótuszlevélen – A buddhizmus hatása Krúdy Gyula művészetére • Muzsnay Ákos grafikái

Tartalom

TAKÁCS ZSUZSA:	Bejártam újra.....	3
	Teréz levele Neuner atyának.....	3
	Levél Veronica Gomésnek.....	4

WALTER BENJAMIN: Moszkvai napló (Zsellér Anna fordítása).....	5
---	---

„Egy nyugat-európai értelmiségi egzisztenciájának egész kombinatorikája felettébb szegényesnek tűnik azzal a számtalan konstellációval szemben, amelyeknek az egyén itt egyetlen hónap leforgása alatt a közelébe kerül.”

GARACZI LÁSZLÓ:	De senki nem	16
	Tél, május.....	16
	Kicsi mag.....	16
	Újra, saját.....	17
PINTÉR LAJOS:	a béke-téri piacon.....	18
	soroló.....	18
TÁBOR ÁDÁM:	Kétszerszületés.....	19
	A hely-szellem nyárbúcsúja.....	19
VILLÁNYI G. ANDRÁS:	Hömpölgő város.....	20
	A völgyről vissza	20
	Öngyulladás	20
	Sors	20
SZLUKOVÉNYI KATALIN:	Palimpszeszt.....	21
	Szabálytalan ballada	22
NYERGES GÁBOR ÁDÁM:	Feljegyzések készülnek XII.....	23
CSÍK MÓNKA:	Rilkével a parkban	24
ORDÓDY FERENC:	érték.....	25
	vigasztalás	26
	requiem I.....	26
VÉR GEORGINA MIRTILL:	Passió	27
	Bakelit.....	27
	Lila örök.....	27
	Almafák.....	28
	Bérünk.....	28
GÉCZI JÁNOS:	Szilánkok I.....	29

DALOS MARGIT:	A begyűjtő.....	31
FERENCZES ISTVÁN:	Veszedelemről álmodom.....	37
RÉTI ATTILA:	Svédkati.....	41
ACSAI ROLAND:	A csíz.....	45

Radnóti-díj 2012

Életmű-díj: Kántor Péter
Költői díj: Acsai Roland

FERENCZ GYŐZŐ:	Hol lenne, ha nem itt? – Kántor Péter köszöntése Radnóti-díja alkalmából	46
JÁSZ ATTILA:	Laudáció helyett lábjegyzet – Acsai Rolandról	49

MOLNÁR MIKLÓS:	Séta Jacques Derrida körül	50
----------------	----------------------------------	----

„Derrida de-konstruáló olvasva-írásában megmutatkozik, hogy minden szöveg magában hordja saját lerombolásának magjait. Tudnunk kell azonban: »A dekonstrukció az igen oldalán áll, az élet igenlé-sének oldalán.«”

VARGA IMRE:	Az énről és megvilágosodásról – David R. Hawkins két könyvének elolvasása után	53
-------------	--	----

„Önáltatás, hogy problémáim vannak: az énem maga a probléma. Az elvárás, a célok kitűzése elválaszt attól, ami valóságosan jelen van. A spirituális munka tehát nem szerzés, nem is tanulás a szó hagyományos értelmében, hanem inkább a lényegtelen és haszontalan dolgok feladása, elhagyása, elengedése; átjutás rajtuk.”

KELEMEN ZOLTÁN:	Vízcepp a lótoszlevélen – A buddhizmus hatása Krúdy Gyula művészetére	58
-----------------	---	----

„Krúdynál a Kelet nem pusztán a hagyományosnak tartott magyar értékek hordozója. A Napraforgó bizonyos szöveghelyzeteibe beemeli a távol-keleti kultúrát, elsősorban a buddhizmust...”

UJLAKI CSILLA:	A romantika szétírása, avagy a léttelenség örökös szélzúgása (Zalán Tibor: Szétgondolt jelen, Fáradt kadenciák).....	63
MÉNESI GÁBOR:	„Nem állt össze semmiből semmi” (Márton László: M. L., a gyilkos)	68
JUHÁSZ ATTILA:	Kelet–nyugati (tükör)átjáró (Szaigó szerzetes – Villányi G. András: Tükröződések).....	70
SZARVAS MELINDA:	Egy recepció továbbírása mint feltámasztás (Hernádi Mária: A névre szóló állomás. Nemes Nagy Ágnes prózakölteményei).....	72
GÁLLA EDIT:	Az emberi lét peremén (Ted Hughes, Horváth Dávid, Lázár Júlia: Prométheusz a sziklán)	74

KÉPEK: MUZSNAY ÁKOS grafikái

TAKÁCS ZSUZSA

Bejártam újra

Bejártam újra a villanegyedet, hogy
támogatást szerezzek magunknak.
Mondták, hogy többé meg ne lássanak.
Akkor jutott eszembe, hogy már jártam ott.

Egyformán magas erre minden kerítés.
Az angol gyeperreggel és este inni kap.
A orrom vére eleredt, meztelen talpam
csupa seb. A kertek páváit velem zokogtak.

Kétségbeesés vett erőt rajtam. Nem tudtam,
szomjazó állat vagy emberi lény vagyok.
A Kísértő akkor felvitt a hegyre, mutatta

Loreto csipketornyait, neked adok mindent,
ígérte. Néztam a mélyben kiforduló szemmel
alvó Kalkuttát, s tudtam, hogy maradok.

Teréz levele Neuner atyának

A bukás előérzetének verítéke véresre
sebzi édesvizétől hajdan sima számat.
*Teremtényeihez többé nem ragaszkodom,
sikerrel, bukással szemben közönyös vagyok.*

Eljön a Nagyhét, félek, nem jön vasárnap,
osztozik Krisztus a halálban velünk.
Azt írja, Ön előtt nyitott könyv vagyok.
Könyv, mely kétségbe ejti olvasóját?

Az elutasított szív kitörései *alyadt*
vérdarabként hullanak Elé, s Ő hallgat.
Magzatom, a hit szakadt ki így belőlem?

Lezárul életem az utolsó lapnál?
Öregen, *kizárva, boldogan figyelem,*
hogy mások közel húzódnak Hozzá.

Levél Veronica Gomésnek

A városban egyetlen embert sem ismerek.
Reggeltől-estig a kongresszuson leszek.
Ne keress, kérlek, *a találkozáshoz nincs*
erőm. Néhány rövid sort küldj inkább nekem.

Az írás – a távolság érintése – nem sebez.
Mint a magukban árva, fogyatékos ujjak,
a jelentés nélküli betűk összekapaszkodnak
s egymás melegétől lassan átmelegszenek.

Ha beszélnem kell a nyilvánosság előtt,
depresszióm titkolva *úgy viselkedem,*
mint aki boldog, mert *szereti Istent.*

A könnyen álmodók naponta megújulnak,
de mit kezdjek én ijesztő álmaimmal? *Meg-*
feszített inakkal meghalni nem lehet.

MOSZKVAI NAPLÓ¹Spanyolországi utazás²

Walter Benjamin 1926 telén többek között azzal a céllal érkezik Moszkvába, hogy a városról szerzett benyomásait egy későbbi esszé számára írásba foglalja. Benjamin moszkvai naplója és a napló alapján készült publicisztikái az irodalmilag rögzített városképnek egy világosan kivehető tendenciájába illeszkedne. Ezek a publicisztikák az 1920-as és 1930-as években nem csak a város tereinek látható mozzanatait rögzítették, hanem a város megíratlan és láthatatlan fenoménjeit is igyekeztek feltárni, történetiségükben megkonstruálni.³ A moszkvai út másodlagos célja az volt, hogy Benjamin közelebbi betekintést nyerhessen az orosz kulturális, társadalmi és politikai viszonyokba. Ettől reméli ugyanis, hogy dűlőre viheti azt a már évek óta fontolgatott kérdést, hogy belépjen-e a Németországi Kommunista Pártba. Ebben az időszakban a legszemélyesebb módon azonban Aszja Lacisz személye érinti, akivel félbeszakadt intenzív viszonyát a moszkvai tartózkodás alatt véli folytathatónak. Benjamin közeli barátja, Gershom Sholem „Moszkvai napló”-hoz írt előszava alapján elmondhatjuk, hogy a „Moszkvai napló” az egyetlen olyan dokumentum, amely néha a kegyetlenségig őszinte módon rögzíti Benjamin személyes viszonyait, mentális állapotát, intellektuális és egzisztenciális törekvéseit az adott időszakra vonatkozóan. Ez a szöveg betekintést nyújt az író kulturális élményekben gazdag moszkvai életvezetésébe, napjainak rendjébe illeszkedő munkamódszerébe, és olvashatjuk reflexióit törekény írói egzisztenciájának fenntartóhatóságáról is.

December 9.

December 6-án érkeztem meg. Arra az esetre, ha senki nem várna a pályaudvaron, a vonaton ülve még memorizáltam egy hotel nevét és címét. (A határon kifizettették velem az első osztály pótdíját, azzal az ürüggyel, hogy másodosztályon már nincsen hely.) Jól esett, hogy senki sem látja, ahogyan kiszállok a hálókocsiból. De a peron végén sem volt senki. Nem voltam túl izgatott. Amikor kiléptem a Belorusz pályaudvarról, Reich⁴ lépett elé. A vonat egy másodpercet sem késett. A két bőrönddel együtt bepréselődtünk egy szánba. Aznap felengedett az idő, meleg volt. A széles, hótól és mocsoktól csillogó Tverszkaján alig pár percet mentünk, amikor az út széléről Aszja⁵ integetett felénk. Reich leszállt, és a maradék pár lépést a hotelig gyalog tette meg, mi fenn maradtunk. Aszja nem volt szép, inkább vad az orosz prémsapkában, arca a hosszas fekvéstől valamelyest fel is dagadt. Nem időztünk a hotelban, hanem teát ittunk egy úgynevezett cukrászdában a szanatórium közelében. Brechtről meséltem. Aztán Aszja, aki meglógott az egyik pihenőidő alatt, a hátsó bejáraton ment vissza a szanatóriumba, hogy ne vegyék észre, Reich és én a főbejáraton. Itt másodjára is megismerkedhettem a kalucsni-levétel szokásával. Először a hotelban láttam ilyet, ahol egyébként a bőröndjeimet tudták éppen csak fogadni; szobát csak estére ígértek. Csak másnap találkoztam Aszja szo-

¹ Walter Benjamin: *Moskauer Tagebuch*. Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1980.

² Az eredeti cím („Moszkvai napló”) tintával erősen átszírozva szerepel a kéziratban. A talán évekkel későbbi cím-változtatás valószínűleg politikai biztonsági okokból történt, de nem zárható ki a moszkvai élmények metaforikus átértelmezéséből fakadó vagy az irodalmi allúzió céljából történő változtatás sem.

³ Vö. Claudia Öhlschlager: „Feuilletonistische und fotografische Städtebilder der späten 1920er und frühen 1930er Jahre. Benjamin, Kracauer, von Bülow, von Bülow, von Bülow”. In: *Zeitschrift für Germanistik*. Neue Folge, XXII., 3/2012, 540–557.

⁴ Bernhard Reich: dramaturg, rendező és színikritikus, Benjamin 1924-ben ismerkedett meg vele Berlinben; egy közös írásuk 1925-ben jelent meg „Revue oder Theater” címmel; Reich 1926-tól a Szovjetunióban élt; Benjamin moszkvai útja idején Aszja Lacisz élettársa volt.

⁵ Aszja Lacisz: lett színésznő és rendező; 1924-ben Benjamin Gershom Sholemnek írt levelében, Caprin történt megismerkedésük után ezt írja: „A legérdekesebb egy bolsevista lett nő itt Rigából... A bolsevista nővel hajnali egyig beszélgettem.” Lacisz emlékirata alapján 1924 őszén többször is találkozottak Berlinben; egy évvel később Benjamin meglátogatta Aszját Rigában, ahol Aszja egy illegális agitprop színházat vezetett; Lacisz berlini tartózkodása alatt 1928–30 között kb. két hónapig együtt éltek.

batársnőjével, egy megtermett textilmunkással, mert aznap még nem aludt otthon. Itt tudtunk először pár percre zárt térben egyedül maradni. Aszja nagyon barátságosan nézett rám. Szó esett a döntő rigai beszélgetésről. Utána Reich átkísért a hotelba, ettünk valamit a szobámban, és aztán elmentünk a Mejerhold-színházba.⁶ A „Revizor” első főpróbája volt. Aszja megpróbált jegyet szerezni nekem, de nem sikerült. Így még egy fél órát sétáltam a Tverszkaján a Kreml felé és vissza, a boltok feliratait betűzgetve és tükörjégen lépdelve, óvatosan. Így értem nagyon fáradtan (és lehet, hogy szomorúan is) a szobámba.

7-én reggel Reich jött értem. Elmentünk: a Petrovkára (a rendőrségi bejelentkezés miatt), a Kamenyeva Intézetbe (egy másfél rubeles jegy miatt a Gelehrten Institutba; továbbá beszélgettünk az ottani német referenssel, egy nagy számmal), aztán végimentünk a Herzen utcán a teljesen félresikerült Lenin-mauzóleum mentén a Kreml felé, ahonnan kilátás nyílik az Izsák-székesegyházra. Vissza a Tverszkaján és a Tverszkaj bulváron a Herzen-házba, a proletár írók szövetségének, a VAPP-nak a székházába. Jó ételek voltak, amelyeket alig tudtam élvezni a hidegben való menetelés okozta megerőltetés miatt. Bemutatták Kogant,⁷ aki előadást tartott nekem román nyelvtanáról és orosz–román szótáráról. Reich beszámolóit, amelyeket a fogások közötti hosszú időben a fáradtság miatt csak fél füllel tudtam követni, végtelenül életteliek, tele példákkal és anekdotákkal, csípősek és szimpatikusak. Történetek a pénzügyi alkalmazotról, aki húsévkor szabadságra megy és a falujában pópaként istentiszteletet tart. Továbbá: bírósági ítélet egy szabónő ellen, aki agyonverte alkoholista férjét, és egy huligán ellen, aki a nyílt utcán megtámadott két egyetemistát, egy fiút és egy lányt. Továbbá: Sztanyiszlavszkij⁸ fegyőrgárdista darabjának története: hogyan kerül a darab a cenzúra elé, ahol csak egyvalaki szentel neki figyelmet, és azzal a megjegyzéssel adja vissza, hogy itt ott változtatni kell rajta. Hónapokkal később, a változtatások végrehajtása után végül előadja a cenzúra előtt. Betiltják. Sztanyiszlavszkij Sztálin előtt: „Tönkrementek, ebben a darabban van minden tőké.” Sztálin erre: „A darab nem veszélyes.” A premier kommunisták tiltakozása közepette zajlik, akiket a hatóság eltávolít. Történet a kulcsnovelláról, amely Frunze⁹ esetét tárgyalja, akit állítólag akarata ellenére, Sztálin parancsára operáltak meg... aztán jönnek a politikai információk: az ellenzék eltávolítása a vezető helyekről. Ezzel egyenértékű: számos zsidó eltávolítása a középvezetői posztokról. Antiszemitizmus Ukrajnában. – A VAPP után, teljesen kimerülve, először egyedül vagyok Aszjánál. A szoba később teljesen megtelik. Jön egy lett nő, aki Aszja mellé ül az ágyra, Sesztakov a feleségével, Aszja és Reich meg ez utóbbiak között heves vita alakul ki oroszul Mejerhold „Revizor”-színreviteléről. A középpontban a bársony és a selyem használata áll, tizennégy kosztüm készült a felesége számára; egyébként is 5 és fél óras a darab. Vacsora után Aszja odajött hozzám; Reich is mellettem volt. A hazamenetel előtt Aszja elmesélte a betegsége történetét.¹⁰ Reich visszavitte Aszját a szanatóriumba, de ő maga aztán visszajött. Már ágyban feküdtem – ő még dolgozni akart. Ám hamarosan abbahagyta, és az értelmiség helyzetéről beszélgettünk – itt és Németországban; valamint a mindkét országra jellemző, korszerű írástechnikáról. Ehhez még Reich megfontolásai a pártba lépéssel kapcsolatban. Reichnek állandó témája a párt reakciós fordulata kulturális ügyekben. A baloldali mozgalmakat, amelyeket a háború alatti kommunizmus használt, teljesen veszni hagyják. Államilag csak nagyon röviddel ezelőtt ismerték el (Trockij ellenére) a proletár írókat, mint olyanokat, de csak úgy, hogy egyúttal értéksükre is adták, hogy állami támogatásra semmiképpen ne számítsanak. Aztán a Lelevics-eset – eljárás a baloldali kultúrfront ellen. Lelevics írt egy dolgozatot a marxista irodalomkritika módszere ellen. – Oroszországban a szigorú, részletes politikai állásfoglalásra a lehető legnagyobb hangsúlyt fektetik. Németországban elegendő a ködös és általános politikai háttér, amelyet azonban elengedhetetlenül ott is meg [kell, hogy?] követel[je]nek majd. – Az írás módszere Oroszországban: fejtjük ki bőven a témát, de ezenkívül lehetőleg semmi mást. A publikum műveltségi foka olyan alacsony, hogy a fogalmazásmód biztosan értetlenül marad. Ezzel ellentétben Németországban csak egyet akarnak: eredményeket. Hogy az ember hogyan jutott hozzájuk, azt senki sem akarja tudni. Ezzel függ össze, hogy a német újságok a beszámolóknak csak egy aprócska teret hagynak; itt az 500–600 soros cikkek sem képeznek kivételt. Ez a beszélgetés hosszúra nyúlt. A szobám jól fűtött és tágas, kellemes benne tartózkodni.

⁶ Vszevolod Emiljevics Mejerholdnak 1923 óta saját színháza volt, a TIM.

⁷ Pjotr Szemjonovics Kogan: irodalomtörténész és kritikus, a germanisztika és romanisztika professzora a Petersburgi és Moszkvai Egyetemen; 1921-es alapítása óta a Művészeti Akadémia elnöke.

⁸ Konstantin Sztanyiszlavszkij Mihail Bulgakov *A fehér gárda* c. regényére írt színházdarabot, *A Turbin család napjai* címmel.

⁹ Mihail Vasziljevics Frunze: tábornok és vezető pártfunkcionárius.

¹⁰ 1926 szeptemberében Aszja idegösszeroppanása után a Rott Szanatóriumba került.

December 16.

A naplót írtam, és nem gondoltam, hogy Aszja még jönni fog. Ekkor kopogtatott. Amikor belépett, meg akartam csókolni. Mint legtöbbször, sikertelenül. Elővettem a Blochnak szóló lapot, amit már elkezdtem, és odaadtam neki, hogy írja tovább. Újabb hiábavaló próbálkozás, hogy megcsókoljam. Elolvastam, amit írt. Kérdésére azt feleltem: „Jobb, mint ahogyan nekem szoktál írni.” S ezért a „szemtelenységért” mégis megcsókolt, még át is ölelt közben. Szánra ültünk a város felé, és a Petrovka több üzletébe bementünk, hogy anyagot vegyünk a ruhájához, az uniformishoz. Így hívom, mert az új ruhának pontosan ugyanolyan szabásúnak kell lennie, mint a réginek, amely még Párizsból származik. Először egy állami üzletbe mentünk be, ahol a hosszanti falak felső felében papírmáséból felállított figurák voltak, amelyek a munkásság és a parasztság egyesülését reklámozták. Az ábrák az itt elterjedt édeskés ízlés szerint készültek: sarló és kalapács, egy fogaskerék és egyéb szerszámok kimondhatatlan összevisszaságban, selyembevonatú papírmáséból készítve. Ebben a boltban csak parasztok és proletárok számára voltak áruk. Ujabban az „új gazdaságpolitika” jegyében az állami gyárakban már semmi mást nem állítanak elő. Az asztalok körül tolongás van. A többi üzlet üres, és az anyagokat csak jegy ellenében adják oda, vagy anélkül, de horribilis áron. Egy utcai árusnál Aszja segítségével vettem egy kis babát, egy keljfeljancsit Dagának,¹¹ főként azért, hogy ebből az alkalomból magamnak is vehessek egyet. Aztán egy másiknál egy galambot a karácsonyfára. Beszélni, amennyire emlékszem, nem beszélünk sokat. – Később Reich-hel Panski irodájába mentünk. Ő viszont azért hívott oda minket, mert azt hitte, üzleti ügyről van szó. De ha már ott voltam, beteretelt a vetítőterembe, ahol két amerikai újságírónak mutattak be filmeket. Sajnos mire a számtalan előzetes egyeztetés után végre feljutottam, a „Potyemkin”¹² vetítése éppen véget ért, csak az utolsó felvonást láttam. A „Nach dem Gesetz” [„A törvény szerint”] következett – ezt a filmet London¹³ elbeszélése nyomán forgatták. A moszkvai premier pár nappal ezelőtt nem volt sikeres. Technikai szempontból jó ez a film – Kulisov, a rendező nagyon jó nevű. De a cselekmény számos borzalom után abszurdba fordítja a motívumát. Azt mondják, ez a film az általában vett joggal szemben mutat anarchisztikus tendenciát. Az előadás vége felé Panski maga jött fel a vetítőterembe, és végül még levitt magával az irodájába. A beszélgetés ott még hosszúra nyúlt volna, ha nem féltem volna attól, hogy elszalasztom Aszját. Ebédelni már úgy is túl késő lett volna. Amikor megérkeztem a szanatóriumba, Aszja már elment. Hazamentem, és nagyon hamar megérkezett Reich, röviddel utána pedig Aszja is. Dagának vettem más egyebek mellett egy pár valenykit. A szobámban beszélgettünk, és közben a zongorára mint bútordarabra terelődött a szó, amely a kispolgári lakásban uralkodó szomorúság tulajdonképpen dinamikus központja és ezzel a lakás minden katasztrófájáé. Ettől az ötlettől Aszja felvillanyozódott; írni akart velem erről egy cikket, Reich ugyanezt a tárgyat egy szkeccsben dolgozta volna fel. Aszja és én néhány percig kettesben maradtunk. Már csak arra emlékszem, hogy az „örökre” és a „legszívesebben” szavakat mondtam, és hogy ő erre úgy mosolygott, hogy láttam: megértette. Este Reich-hel egy vegetáriánus étteremben ültünk, ahol a falakat propagandisztikus feliratok fedték. „Nincs Isten – a vallás képzelgés – nincs teremtes” stb. Sok minden mást, ami a tőkére vonatkozott, Reich nem tudott lefordítani nekem. (...)

December 20.

23-án írom ezt, és a délelőttre egyáltalán nem emlékszem. Ahelyett, hogy azt jegyezném le, inkább Aszjáról és a viszonyunkról írok valamit, annak ellenére, hogy Reich itt ül melletttem. Egy csaknem bevehetetlen erőd elé kerültem. Bár azt mondom magamnak, hogy már maga a megjelenésem ez előtt az erőd előtt, Moszkvában, első sikernek számít. De minden további, döntő siker majdnem leküzdhetetlenül nehéznek tűnik. Reich pozíciója a nyilvánvaló sikereknek köszönhetően erős, melyeket egy különösen nehéz fél év után könyvelt el magának, egyiket a másik után, amikor – nyelvismeret nélkül – itt fagyoskodott, és lehet, hogy éhezett is. Ma reggel azt mondta nekem, hogy fél év után végre abban reménykedik, hogy állást kap. Kevésbé szenvedélyesen, mint Aszja, de könnyebben eligazodik a moszkvai munkalehetőségek között. A Rigából való megérkezése utáni első időkben Aszja még Európába is rögtön visszament volna, annyira reménytelennek tűnt számára a kísérlet, hogy itt állást szerezzen. Amikor aztán sikerült neki, néhány hét munka után az óvodában a betegség vetette vissza. Ha egy vagy két nappal előtte nem sikerült volna bejegyeztetnie magát egy szakszervezetnél, akkor itt feküdt volna minden segítség nélkül, és lehet, hogy meg is halt volna. Bizonyos, hogy Nyugat-Európa felé még mindig érez vágyakozást. És ez nem csak az utazásra, az idegen városokra és a mondén bohémélet kényelmességére való vágyakozás, hanem következménye annak a felszabadító átképzésnek is, amely Nyugat-Európában Aszja gondolatvilágát

¹¹ Aszja Lacisz lánya.

¹² „Potyemkin páncélos”, 1925, Szergej Eisenstein filmje.

¹³ Jack London.

a főként Reich-hel és velem való érintkezése közben érte. Hogy egyáltalán hogyan volt lehetséges, hogy Aszja itt Oroszországban olyan radikális beállítottságú lett, amilyen már Nyugat-Európába érkezésekor volt, ez valóban szinte rejtély, ahogyan Reich nemrégiben fogalmazott. Moszkva egy erőd most számomra; a kemény klíma, amely számomra nagyon ellenséges, legyen mégoly egészséges is, a nyelvismeret hiánya, Reich jelenléte, Aszja korlátozott életmódja megannyi bástya, és csak amiatt, hogy teljesen lehetetlen, hogy előrébb hatoljak, Aszja betegsége, legalábbis gyengesége, amely minden személyeset, ami őt érinti, valamelyest háttérbe szorít, csak emiatt van, hogy mindez nem taglóz le végképp. Hogy utazásom másodlagos célját, a karácsonyi napok halálos melankóliájától való megmenekülést elérem-e, még ezután derül ki. Hogy mégis eléggé jól tartom magam, az annak köszönhető, hogy mindennek ellenére látom Aszja hozzám való kötődését.

Úgy tűnik, fennmarad köztünk a tegeződés, és a tekintete, amikor hosszan rám néz – nem emlékszem, hogy egy nő ilyen hosszú pillantásokat és csókokat engedett volna meg nekem –, nem veszített felettem való hatalmából. Ma azt mondtam neki, hogy most szeretnék gyereket tőle. Ritka, de spontán mozdulatok, amelyek az erotikus dolgokban jelenleg mutatott önuralmát figyelembe véve nem jelentéktelenek, mutatják, hogy kedvel engem. Tegnap például, amikor meg akartam előzni egy veszekedést, és el akartam hagyni a szobáját, erővel lefogott, és kezével végigszántott a hajamon. Gyakran mondja ki a nevemet is. A napokban egyszer azt mondta nekem, hogy csupán az én hibám, hogy még nem lakunk egy „elhagyott szigeten”, és nincsen még két gyerekünk. Ebben van valami. Háromszor vagy négyszer, közvetlen és kevésbé közvetlen módon, kitértem a közös jövőnk elől: amikor Capriból nem „menekültem” vele. De hogyan? – nem voltam hajlandó Rómából elkísérni őt Assisibe és Orvietóba, 1925 nyarán nem akartam vele menni Lettországba, és télen nem akartam magam elkötelezni arra, hogy Berlinben megvárom őt. Nem csak gazdasági megfontolások játszottak közre, még csak nem is a fanatikus utazási lázam, amely az utóbbi két évben mérséklődött, hanem a félelem is az Aszjában dolgozó ellenséges erőktől, melyekhez, úgy érzem, inkább csak mostanra nőtem fel. A napokban azt is mondtam neki, hogy ha akkoriban összekerültünk volna, akkor nem tudom, hogy most nem lennénk-e már régen megint külön. Minden, ami körülöttem és bennem most játszódik le, sokkal kevésbé elviselhetőnek tűnteti fel azt a gondolatot, hogy egymástól külön élünk, mint eddig. Mindenekelőtt az attól való félelem játszik közre, hogy amikor Aszja egészségesen és megszilárdult viszonyok között él majd itt Reich-hel, akkor viszonyunk határait csak nagy fájdalmak árán érinthetem majd. De nem tudom még, hogy ezt elkerülhetem-e. Hiszen hogy most szakítsam el magam végleg tőle, erre nincsen konkrét okom, feltéve persze, hogy egyáltalán képes lennék rá. Legszívesebben egy gyermekem keresztül kötődne hozzá. De még most sem tudom, hogy a vele való élet hihetetlen keménységéhez és – minden édessége mellett – a szeretetlenségéhez felnöttem-e vajon. (...)

December 24.

Egy s más a számomról. Minden bútoron pléhfelirat van: „Moszkvai fogadók”, aztán a lelátári szám. A fogadók mindegyike állami (vagy városi?) felügyelet alatt áll. A szobám dupla-szárnyú ablakai most, tél lévén, be vannak tapasztva. Csak egy kis fenti bukóablakot lehet lenyitni. A kis mosakodó asztalbadogból van, alsó fele lakkozott, felső fele fényesen sima, és egy tükör van rajta. A mosdó alját lefolyólyukakkal látták el, amelyeket nem lehet lezárni. A csapból vékony vízsugár folyik. A szobát kívülről fűtik, de a szoba különleges fekvéséből adódóan a padló is meleg, és közepesen hideg időben, ha az ablakocska is zárva van, nyomasztó a forróság. Reggelenként 9 óra előtt, amikor fűteni kezdenek, mindig bekopog egy alkalmazott, és megkérdi, hogy a bukóablak is csukva van-e. Ez az egyetlen dolog, amire itt hagyatkozni lehet. A hotelnek nincs konyhája, így aztán még egy csésze teát sem ihat az ember. És egyszer, annak a napnak az előestéjén, amikor Dagához utaztunk, és azt kértük, hogy ébresztszenek minket, a svejcár (ez az orosz neve a hotelszolgának) és Reich között shakespeare-i vita kerekedett az „ébresztés” motívumáról. A férfi, arra a kérdésre, hogy ébresztenek-e minket: „Ha eszünkbe jut, akkor fogunk ébreszteni. De ha nem jut eszünkbe, nem ébresztünk. Tulajdonképpen legtöbbször eszünkbe jut, és akkor aztán ébresztünk is. De persze az is igaz, hogy néha megfélekedünk róla, ha éppen nem gondolunk rá. Akkor nem ébresztünk. Kötelezve éppen nem vagyunk rá, de ha még időben eszünkbe jut, akkor mégis megtesszük. Tényleg, mikor kéri az ébresztést? – Hétkor. Jó, akkor felírjuk. Látja, ide teszem a cetlit, hisz megtalálja, nem? Természetesen, ha nem találja meg, akkor nem ébreszt. De legtöbbször azért ébresztünk.” A végén természetesen nem ébresztettek, ezzel a magyarázattal: „Hiszen ébren voltak, minek ébresztettünk volna?” Úgy tűnik, az ilyen svejcárokkal tele van a hotel. Egy szobácskában vannak a földszinten. Nemrég megkérdezte Reich, hogy jött-e levelem. A férfi azt mondta „nem”, annak ellenére, hogy a levelek az orra előtt heverték. Amikor egy másik alkalommal telefonon kerestek a hotelban, azt mondták: „Időközben kiköltözött”. A telefon a folyosón van, és az ágyból gyakran még éjjel egykor is hangos beszélgetéseket hallok. Az

ágyam közepén nagy gödör van, és a legkisebb mozdulatra is nyikorog. Mivel Reich éjjelente gyakran olyan hangosan horkol, hogy felébredek, az alvás nehéz lenne itt, ha legtöbbször nem hullafáradtan kerülnék ágyba. Délutánonként itt el szoktam aludni. A számlát naponta ki kell egyenlíteni, mert mindenki, aki az 5 rubeles összeget meghaladja, 10%-os kamatot rónak fel. Hogy ez milyen hatalmas idő- és erőpocsékolást jelent, az magától értetődik. – Reich és Aszja találkoztak az utcán, és együtt érkeztek hozzám. Aszja nem érezte jól magát, és lemondta az esti vadászatot.¹⁴ Velem akartak lenni. Aszja magával hozta a ruhához való anyagot, és elindultunk. Mielőtt a játékmúzeumba mentem volna, elkísértem a szabónőjéhez. Útközben bementünk egy óráshoz. Aszja odaadta neki az órát. Az órás zsidó volt, aki tudott németül. Amikor aztán elbúcsúztam Aszjától, a múzeum felé szánra szálltam. Félttem, hogy elkések, mert még mindig nem szoktam hozzá az orosz időkezeléshez. Tárlatvezetés a játékmúzeumban. A tárlatvezető, Bartam elvtárs nekem adta az írását „A gyermekjátéktól a gyermekszínházig” címmel, amely aztán Aszja karácsonyi ajándéka lett. Aztán az Akadémiára mentem; de Kogan nem volt benn. Hogy hazajussak, beálltam az omnibuszmegállóba. Onnan pillantottam meg egy nyitott ajtón a „Múzeum” feliratot, és hamarosan megtudtam, hogy a „Nyugat művészetének második múzeuma” van előttem. A látogatási terveim között nem szerepelt ez a múzeum. De mivel most éppen előtte álltam, hát bementem. Egy különösen szép Cézanne előtt az az ötletem támadt, hogy „beleézésről” beszélni már magát a szót illetően is hamis. Nekem úgy tűnt, hogy amennyiben egy festményt megragadunk, nem mi hatolunk bele az ő terébe, sokkal inkább a festmény tere tör elő, először csak különféle, teljesen sajátos pontokon. Azokban a sarkokban és mélyedésekben nyílik meg nekünk, amelyekben múltunk legfontosabb tapasztalatait elhelyezhetőnek véljük; valami megmagyarázhatatlan ismerősség van ezekben a részletekben. A két Cézanne-terem közül az elsőnek a középső falán lógott ez a kép, pontosan az ablakkal szemben, teljes fényben. Egy erdőn keresztül vezetű földutat ábrázol. Egyik oldalán ház sor áll. A múzeum Renoir-kollekciója nem annyira kiemelkedő, mint a nagy Cézanne-gyűjtemény. De azért vannak nagyon szép festmények abban is, különösen a koraiak. Az első termekben mégis nagyon erősen megérintett két kép a párizsi bulvárokról, amelyek egymás ellenpontjaiként egymással szemközt voltak kiállítva. Az egyik Pissarroé, a másik Monet-é. Mindkettő egy széles utat ábrázol egy magasabb pontról, amely az egyiken középpont, a másikon oldalt található. Annyira a szélén, hogy a két férfi sziluettje, akik egy erkély korlátján át az utca felé hajolnak, belóg a képbe oldalt, mintha szorosan annál az ablaknál állnának, ahonnan a festő perspektívája nyílik. És míg Pissarrónál a képfelet nagy részét a számtalan fogattal tarkított aszfalt borítja be, addig Monet-nál a felét egy világító házfal foglalja el, amely felerészt őszi sárga levelek közt dereng át. Ennek a háznak a tővénel egy kávézó székei és asztalai sejlenek át, a lomb csaknem teljes takarásában, mintha erdei bútort lennének vidéken. Pissarro viszont Párizs hírességét adja vissza: a kéményekkel tarkított háztetők vonalát. – Egy hátsó szobában Louis Legrand és Degas rajzai mellett egy kép Odilon Redontól. – Az autóbuszút után hosszas tévelygés következett, és egy órával a megbeszélte idő után végül megérkeztem a kis pinceéterembe, ahol Reich-hel volt találkozóm. Mivel már négy óra körül járt az idő, rögtön el is kellett válnunk, és az újabb találkozót a Tverszkaján található nagy élelmiszerboltba beszélgettünk meg. Csak pár óra volt hátra karácsony estéjéig, és a bolt zsúfolásig megtelt. Miközben kaviárt, lazacot és gyümölcsöt vettünk, Basseches-zel¹⁵ találkoztunk, csomagokkal volt, jó hangulatban. Reich viszont rosszkedvű volt. A késésem miatt nem volt igazán készséges, és a kínai papírral, amelyet délelőtt szereztem az utcán, minden egyéb dolog mellett még cipelnem kellett, a gyűjtőmániámról tanúskodott, és szintén nem dobta fel. Végül együtt volt már a sütemény, az édesség és egy szalaggal feldíszített fácska, amelyeket szánom vittem haza. Már régen besötétedett. Kifárasztott az embertömeg, amin a fával és a csomagokkal át kellett verekednem magam. A szobámban ledőltem az ágyra, Proustot olvastam, és a cukrozott dióból ettem, amit azért vettünk, mert Aszja szereti. Hét óra után jött Reich, valamivel később Aszja is. Egész este az ágyon feküdt, egy széken mellette ült Reich. Aztán amikor hosszas várakozás után végül egy számovár is érkezett – először hiába kértünk, mert állítólag egy távollévő vendég mindet bezárta magához a szobájába –, amikor először hallottam az orosz számovár zümmögését, és a szemben fekvő Aszjának közvetlenül az arcába nézhettem, a kis karácsonyfa tartójának közelében hosszú évek óta akkor éreztem először, hogy karácsony estéjén jó helyen, védve vagyok. Az állásról beszélgettünk, amit Aszjának el kellene vállalnia, aztán a Szomorújáték-könyvről, és felolvastam az előszót, amely a Frankfurter Egyetem ellen irányul.¹⁶ Lehet, hogy fontos lesz majd számomra, hogy

¹⁴ Benjamin itt egy archaikus szót (die Birse) használ, mely eredetileg zárt térben való vadlővést jelent; a kontextusból nem derül ki, pontosan mire utal, de a metaforikus használat feltételezhető. – *A ford. megjegyzése.*

¹⁵ Nikolaus Basseches: orosz mérnök és újságíró.

¹⁶ Benjamin az *Ursprung des deutschen Trauerspiels* [A német szomorújáték eredete] (Berlin, 1928) című művét habilitálási célból benyújtotta a Frankfurter Egyetemen, de a várható visszautasítás miatt vissza kellett vonnia az írást. Az előszó, amelyről Benjamin itt beszámol, nem a Szomorújáték-könyv „Ismeretkritikai előszava”, hanem egy

Aszja azt mondta, mindennek ellenére egészen egyszerűen írjak: *A Frankfurti Egyetem által elutasítva*. Ezen az estén nagyon közel kerültünk egymáshoz. Aszja sok mindenen, amit mondtam neki, nagyokat kacagott. Más dolgok heves egyetértésre buzdították, mint pl. egy cikk ötlete: „A német filozófia mint a német belpolitika eszköze”. A hazaindulásra nem volt képes elszánni magát, jól érezte magát és fáradt volt. Végül azonban még nem volt 11 óra, amikor elment. Én is rögtön befeküdtem az ágyba, mert az estém teljes volt, még akkor is, ha ilyen rövid. Beláttam, hogy nem létezik számunkra magány, ha velünk egyidőben az az ember is magányos, akit szeretünk, még ha másutt is van, ahol nem érhetjük el őt. Úgy tűnik, a magány érzése alapvetően reflexív fenomén, amely csak akkor érint bennünket, ha visszavetül ránk az általunk ismert emberekről, leginkább arról az emberről, akit szeretünk, amikor társaságban nélkülünk szórakozik. És még az életben általában elmagányosodott ember is csak akkor érzi magát gondolatban annak, ha arra a talán még ismeretlen nőre vagy férfira gondol, aki nem magányos, és akinek a társaságában ő sem lenne az.

December 27.

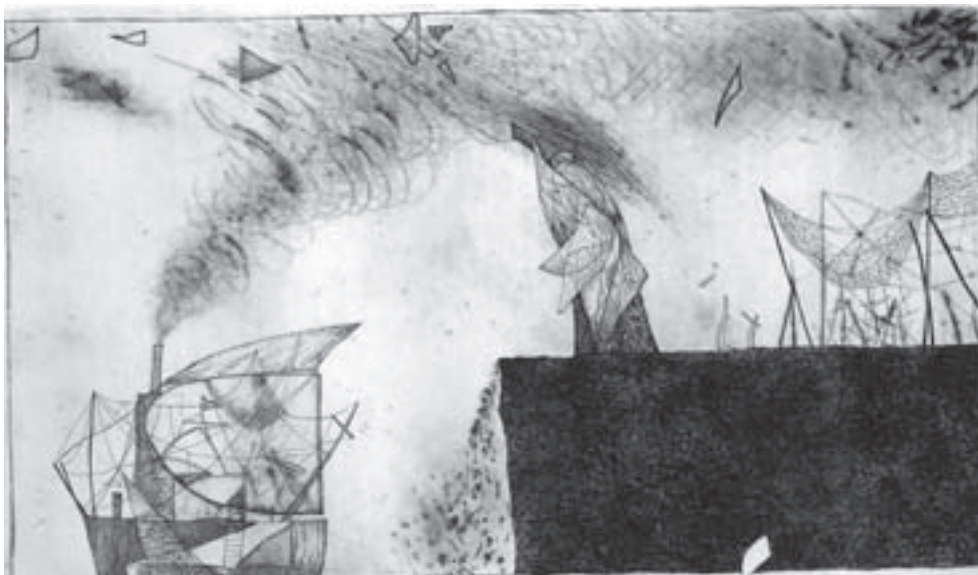
Aszja szanatóriumi szobája. Majdnem mindennap ott vagyunk négytől hétig. Az egyik szomszéd szobában egy nőbeteg általában öt óra körül egy órára vagy egy félre citerázni kezd. Sosem játszik mást, csak szomorú akkordokat. A zene nagyon rosszul illik ezekhez a kopár falakhoz. De úgy tűnik, Aszját nem nagyon zavarja a monoton pengetés. Általában az ágyon fekszik, amikor megjövünk. Vele szemben az asztalkán tej, kenyér és egy cukorral és tojással megrakott tányér van, amelyről a tojást rendszerint Reich kapja meg. A mai napon küldött vele egyet nekem is, és azt írta rá: „Benjamin”. Aszja a ruhája fölött egy szürke szanatóriumi gypjúkötényt hord. Ezenkívül a szoba számára fenntartott, valamelyest kényelmesebb részében van még három különböző széket, köztük egy mély fotel, amelyen általában én ülök, valamint egy éjjeliszekrény újságokkal, könyvekkel, gyógyszerekkel, egy kicsi színes tálkával, ami valószínűleg Aszjáé, a Cold Creammel, amit Berlinből hoztam neki, egy kézitükörrel, amit egyszer én ajándékoztam neki, és hosszú ideig ott hevert az „Egyirányú utca” borítótérve is, amit Stone nekem készített. Aszja gyakran egy blúzon dolgozik, amit magának készít, szálakat húzgál ki egy anyagból. – A moszkvai utca fényforrásai a következők: a hó, mely a világítást olyan erősen veri vissza, hogy majdnem minden utca világos, az erős fényű karbidlámpák az utcai árusok bódéiban és az autók reflektorai, amelyek több száz méterre előre bevilágítják az utcát. Más nagyvárosokban ezeket az autólámpákat betiltották: itt azonban semmi izgatóbbat nem lehet elképzelni, mint ezt a szentelen kihangsúlyozását annak a kevés járműnek, melyek a közlekedés általános nehézségeit a NEP-es emberek (természetesen a hatalom emberei) számára kiküszöbölik. – (...) Este Reich és én hosszú beszélgetést folytattunk az írásművészetemről, és azokról az utakról, amelyekre a jövőben léphetne. Reich azt mondta, a dolgaimat túl kései stádiumban adom ki a kezemből. Ugyanebben az összefüggésben nagyon találóan fogalmazta meg, hogy a nagy írói művekben az összes mondatok száma a találó, pregnáns, jól formált mondatokéhoz képest 1:30; nálam ugyanez az arány 1:2. Ez valóban így van. (És ez utóbbiban talán Philipp Keller rám gyakorolt néhai erős befolyásának maradványa rejlik.) Mégis fel kellett hoznom ellene azokat a gondolatokat, amelyek hosszú idővel ezelőtti írásom óta – „A nyelvről általában és az ember nyelvéről”¹⁷ – sosem váltak kétséggé számomra: minden nyelvi entitás polarítására utaltam neki; arra, hogy a nyelv egyszerre kifejezés és közlés. Itt megint fel kellett csendülni a „nyelvrombolás” témája, amelyet Reich-hel már gyakran érintettünk, mint a kortárs orosz irodalom egy tendenciáját. Hiszen a közlés oldalának kíméletlen megerősödése a nyelvben feltétlenül nyelvromboláshoz vezet. És más úton ugyanoda, mégpedig a misztikus hallgatásba torkollik, ha a kifejezés jellegét emelik az abszolútig. A kettő közül az aktuálisabb tendenciát én pillanatnyilag a közlés oldalán látom. De valamilyen formában mindig szükség van a kompromisszumra. Saját írói létem kritikus helyzetét azonban beismertem. Azt mondtam neki, hogy itt nem látok kiutat magam előtt, mert csak konkrét feladatok és nehézségek tudnak valóban előremozdítani, nem a pusztá meggyőződések s még kevésbé az elvont elhatározások. Ekkor a városokról írt feljegyzéseimre utalt. Ez nagyon felbátorított. Elkezdtem bizakodóbban tekinteni egy Moszkváról szóló leírásra. Lezárásképp Karl Krausról írt portrémat olvastam fel neki, mert róla is szó esett.

Január 8.

(...) Egyre inkább világossá válik számomra, hogy az elkövetkező időkben stabil alapot kell találnom a munkámhoz. A fordítás erre természetesen nem alkalmas. A stabil alap meg-

megjegyzés, amelyet nem vettek fel a könyv nyomtatott verziójába, és amely mese formájában ábrázolja Benjamin „tövises” érintkezését az intézményesített tudomány világával.

¹⁷ Magyarul ez az írás a következő kötetben olvasható: Walter Benjamin: *A szírének hallgatása*. Válogatott írások. Budapest, Osiris, 2001. – *A ford. megjegyzése*.

alkotásának előfeltétele megint csak az állásfoglalás. A Kommunista Pártba való belépéstől csak külső megfontolások tartanak vissza. Most lenne itt a megfelelő időpont, amelyet ha elszalasztok, veszélyessé válhat. Hiszen éppen azért, mert a párthoz való tartozás valószínűleg csak egy epizód számomra, nem tanácsos elhalasztani. Maradnak a külső kétélyek, melyek nyomása alatt azt kértem magamtól, hogy egy baloldali kívülálló pozíciója intenzív munkával szakmailag és gazdaságilag fényezhető-e úgy, hogy továbbra is biztosítsa számomra a kiterjedt produktivitást az eddigi munkaterületemen. De éppen az a kérdés, hogy ez a produktivitás törés nélkül átvezethető-e egy új stádiumba. És még akkor is szükség lenne arra, hogy ez az alap külső körülményeken keresztül, mint esetleg egy szerkesztői állás, megerősítést kapjon. Mindenesetre a következő korszak abban látszik számomra különbözni az előzőtől, hogy az erotikus befolyás alábbhagy. Abban, hogy ezt tudatosítsam magamban, Reich és Aszja viszonyáról tett megfigyeléseimnek van némi szerepe. Megfigyeltem, hogy Reich stabil marad vagy annak látszik Aszja minden ingadozásával és olyan viselkedésmódjával szemben, melyek engem megbetegítenének. És még ha csak látszat is, ez nagyon sokat jelent. Ez azon az alapon múlik, amelyet megtalált itt a munkájához. A reális kapcsolatokhoz, amelyekhez hozzájuttatja Aszját, természetesen még az is hozzátartozik, hogy ő itt az uralkodó osztály tagja. A teljes hatalmi rendnek ez az újrendeződése teszi az itteni életet olyan kiemelkedően tartalomgazdaggá. Annyira magába zártan teljes és eseménydús, szegény, miközben egyszerre perspektívákkal teli, mint az aranyásók élete Klondyke-ben. Reggeltől estig ásnak a hatalom után. Egy nyugat-európai értelmiségi egzisztenciájának egész kombinatorikája feletőbb szegényesnek tűnik azzal a számtalan konstellációval szemben, amelyeknek az egyén itt egyetlen hónap leforgása alatt a közelébe kerül. Természetesen ennek egyfajta mámoros állapot lehet a következménye, amely elképzelhetetlenné tesz egy ülésezések és bizottságok, viták, döntéshozások és szavazások nélküli életet (és mindezek a hatalomra való törekvésnek a háborúi, de legalábbis a manőverei). De mindez [...] ez a [célpont] az, ami olyan feltétlenül állásfoglalásra kényszeríti az embert, ami felveti a kérdést, hogy kibírhadjuk-e az ellenséges és exponált, barátságtalan és huzatos nézőtér, vagy elfoglaljuk-e a helyünket, így vagy úgy, a morajló színpadon.

Január 10.

Reggel különösen kellemetlen vitám támadt Reich-hel. Visszatért ugyanis a felvetésemre, hogy felolvashatnám neki a Mejerhold-vitáról szóló beszámolómat. Már nem igazán volt igényem erre, de ösztönszerű ellenérzéssel aztán mégis megtettem. Előző beszélgetéseink után a *Literarische Welt*-hez benyújtott beszámolóimról már ebből sem származhatott semmi jó. Gyorsan olvastam tehát. A székesen, amely közvetlen lámpafényben állt, annyira szerencsétlenül ültem, hogy már egyedül ez alapján tudhattam volna előre a kimenetelt. Reich görcsösen laza testtartásban végighallgatott, és amikor végeztem, csak kevés szóra volt szükség. A hangfekvés, amelyben kimondta őket, egy pillanat alatt kiváltotta a vitát, amely éppen azért volt teljesen kiüthetetlen, mert már nem érinthettük magát a dolgot, amin valójában alapult. A szóváltás kellős közepén kopogtattak – Aszja jött meg, de hamar el is ment. Jelenlétében keveset beszéltem: fordítottam. A lehető legrosszabb hangulatban mentem el, hogy lediktáljam Basseches-nél a leveleimet és egy cikket. Nagyon szimpatikus nekem a titkárnő, még ha eléggé úrihölgy-szerű is. Amikor meghallottam, hogy megint vissza akar menni Berlinbe, odaad-

tam neki a névjegykártyámat. Nem volt kedvem délben megint találkozni Reich-hel. Vettem tehát pár dolgot és a szobámban ettem. Aszjához menet ittam egy kávé, és később a hazafelé úton még egyet. Aszja nem érezte jól magát, hamar fáradt lett, így egyedül hagytam, hogy tudjon aludni. De akadt egy pár perc, amikor egyedül voltunk a szobában (azaz amikor úgy tett, mintha egyedül lennénk). Akkor azt mondta, ha megint eljönne Moszkvába, és egészséges lenne, nem lenne rá szükség, hogy ilyen magányosan járjak fel-alá. De ha nem gyógyulna meg, akkor eljön majd Berlinbe, ahol adhatnék neki egy sarkot a szobámból, amit paravánnal leválasztanánk, és német orvosokkal kezeltetné magát. Este egyedül voltam otthon. Reich későn jött, és elmesélt még egy-két dolgot. Az azonban a reggeli köztétél következtében már bizonyos számomra, hogy az ittlétem kapcsán többé semmit sem akarhatok Reich-re alapozni, és ha nem tudom hasznosan megszervezni nélküle, akkor a hazautazás az egyetlen értelmes dolog, amit tehetek.

Január 13.

Az estét leszámítva az egész nap elhibázott volt. Ezenkívül most kezd el nagyon hideg lenni: az átlaghőmérséklet 26 °Réaumur.¹⁸ Borzasztóan fáztam. Még a kesztyűm sem sokat segít, mert lyukas. A kora délelőtt még elment: megtaláltam a Petrovkán az utazási irodát, amikor már feladtam a reményt, és a vonatjegy árát is megtudtam. Azután el akartam utazni a 9-es autóbusszal a játékmúzeumba. De mivel a kocsit az Arbaton defektet kapott, és (helytelenül) azt gondoltam, hogy hosszabban ott fog állni, így kiszálltam belőle. Amint elhaladtunk mellette, éppen vágyakozva néztem az Arbatszkij piacot, ahol először ismerkedtem meg Moszkva szép karácsonyi vásáros bódéival. Ezúttal más módon kedvezett nekem itt a szerencse. Ugyanis mikor előző este fáradtan és enerváltan hazaérkeztem, annak reményében, hogy Reich előtt érek oda, Reich már otthon volt. Rossz kedvem lett, hogy megint nem lehetek egyedül (a Mejerhold-beszámoló miatti vita óta Reich jelenléte sokszor ingerel), és rögtön a lámpa után nyúltam, hogy az ágyam mellé tegyem egy székre, ahogyan korábban már többször sikerült. Az elektromos hálózat átmeneti [összeköttetése] megint megszakadt; türelmetlenül hajoltam át az asztal felett, hogy ebben a kényelmetlen helyzetben megpróbáljam helyreállítani a kontaktust, de hosszas barkácsolás után rövidzárlatot okoztam. – Ebben a hotelben nem gondolhattam javításra. Lehetetlen volt ennél a fénynél a takaró alól dolgozni, s így megint aktuálissá vált az első napok problémája. Amikor már az ágyban feküdtem, eszembe jutott: „gyertyák”. De ez is nagyon nehéz dolog volt. Hogy Reich-et beszerzésekkel bízzam meg, egyre lehetetlenebbé vált; neki magának is rengeteg elintéznivalója volt, és a kedve rossz. Nem maradt más hátra, mint hogy egy szóval felfegyverkezve egyedül induljak útnak. De még ezért a szóért is először Aszjához kellett volna mennem. Így tényleg szerencse volt, hogy az egyik bódé kínálatában itt váratlanul gyertyákat találtam, amelyekre egyszerűen csak rá kellett, hogy mutassak. A nap szerencsés része ezzel véget is ért. Nagyon fáztam. Meg akartam nézni a rajzkiállítás a Nyomda-házban: zárva. Az Ikonográfiai Múzeum is. Ekkor jöttem rá: a régi időszámítás szerint Szilveszter estéje van. Csak amikor már kiszálltam a szánból, amit fogadtam a Múzeum felé, mert az egy számomra ismeretlen környéken, messze volt, és a hideg miatt alig tudtam továbbmenni, akkor vettem észre, hogy zárva van. Ilyen esetekben, amikor az ember a nyelvi tehetetlenség miatt tett valami értelmetlenséget, válik kétszeresen is tudatossá az a hatalmas erő- és időpocsékolás, amivel ez az állapot jár. Egy másik irányban, közelebb, mint ahogy gondoltam, rátaláltam a villamosra, és hazamentem vele. – A Herzen-házba hamarabb érkeztem, mint Reich. Amikor megérkezett, ezekkel a szavakkal üdvözölt: „Pechje van!” Ugyanis az Enciklopédia irodájában volt, és leadta a Goethéről írt szócikkemet. Véletlenül épp megérkezett Radek, látta a kéziratot az asztalon, és kézbe vette. Bizalmatlanul kérdezősködött, hogy kitől való. „Hisz minden oldalon tízszer szerepel az 'osztályharc' kifejezés.” Reich rámutatott neki, hogy ez nem igaz, és hogy nem lehet kifejezni Goethe munkásságát, amely a nagy osztályharcok idejére esik, anélkül, hogy ezt a szót használnánk. Radek: „A lényeg csak az, hogy a kellő helyen történjen.” Így aztán nagyon rosszak a kilátások arra nézve, hogy ezt a szócikket elfogadják. Mert ennek a vállalkozásnak a szerencsétlen vezetői túl bizonytalanok ahhoz, hogy valamely autoritásnak akárcsak a legrosszabb viccével szemben is fenntartsák a saját vélemény lehetőségét. Reich számára ez a köztétél kellemetlenebb volt, mint számomra. Nekem inkább délután vált először azzá, amikor Aszjával beszéltem róla. Ő ugyanis rögtön azzal kezdte, hogy kell, hogy valami igazság legyen abban, amit Radek mond. Biztos, hogy valamit rosszul csináltam, és hogy nem tudom, hogy itt hogyan kell a dolgokat megfogni, meg más efféléket. Erre a fejéhez vágtam, hogy a szavaiból csak a gyáva-ság szól, és a feltétlen igény arra, hogy a köpönyegét minden áron jól forgassa. Amikor Reich megérkezett, hamarosan elhagytam a szobát. Mivel tudtam, hogy ő is el fogja mesélni az ügyet, nem akartam, hogy a jelenlétemben tegye. Erre az estére reméltem, hogy Aszja meglá-

¹⁸ –33 °C. – *A ford. megjegyzése.*

to gat. Így Reich jelenléte ellenére az ajtóban még elejtettem egy szót erről. Mindenfelét vásároltam: kaviárt, süteményt, édességeket, Dagának is, akihez Reich a következő napon akart kiutazni. Aztán leültem a szobámban, megvacsoráztam, és írtam. Röviddel nyolc óra után feladtam a reményt, hogy Aszja még eljön. De hosszú ideje nem vártam már ennyire (azért is, mert – a körülmények miatt – egyáltalán nem várhattam). Épp egy sematikus képben kezdtem el felvázolni számára ezt a várakozást, amikor kopogtattak. Ő volt az, és első közlése az volt, hogy nem akarták ideengedni. Először úgy értettem, hogy a hotelban nem. Ugyanis beköltözött egy új szovjetdusi,¹⁹ aki állítólag szigorú. De Iván Petrovicsra gondolt. Így minden oldalról meg volt nyírbálva ez az este is, azaz inkább ez a röpke óra, és az idővel álltam küzdelemben. Az első menetben mindenesetre győztem. Gyorsan felvázoltam a sémát, amely a fejemben volt, és amikor elmagyaráztam neki, a homlokát szorosan az enyémhez nyomta. Aztán felolvastam a szócikket; s ez is nagyon jól sikerült, tetszett neki, felettébb világosnak és tényyszerűnek találta. Arról beszéltem neki, hogy tulajdonképpen mi teszi számomra érdekessé a Goethe-témát: hogy egy férfi, aki olyannyira kompromisszumok között kellett, hogy létezzen, mint Goethe, hogyan tudott mégis ilyen kiemelkedőt alkotni. Erre azt állítottam, hogy ugyanez egy proletár író számára elképzelhetetlen. Hisz a polgárság osztályharca alapjaiban más volt, mint a proletariátusé. Ebben a két mozgalomban a „hütlenség” és a „kompromisszum” nem azonosítható sematikusán egymással. Lukács tézisé is megemlítettem, miszerint a történelmi materializmus alapvetően csak a munkásmozgalom történetére magára alkalmazható. Aszja viszont hamar elfáradt. Akkor a „Moszkvai napló”-t fogtam meg megint, és véletlenül felolvastam neki, amire a tekintetem tévedt. Ennek azonban nem lett annyira jó vége. Pont a kommunista nevelésről szóló fejtegetéseimre bukkantam. „Hisz ez mind butaság” – mondta Aszja. Elégedetlen volt, és azt mondta, hogy egyáltalán nem ismerem jól Oroszországot. Ezt természetesen nem vitattam. Akkor ő maga kezdett beszélni: amit mondott, fontos volt, de a beszéd nagyon felizgatta. Arról beszélt, hogy kezdetben ő maga sem értette egyáltalán Oroszországot, a megérkezése utáni első hetekben vissza akart térni Európába, és azt gondolta, Oroszországban mindennek vége, s az ellenzéknek teljesen igaza van. Aztán egy idő után rájött, hogy mi történik itt: átállás a forradalmi munkáról a technikaira. Most azt akarják megértetni minden kommunistaival, hogy az adott óra forradalmi munkája nem a küzdelem, nem a polgárháború, hanem a villamosítás, csatornaépítés, gyárak létrehozása. Ezután én magam említettem Scheerbartot, aki miatt Reich-től és tőle már olyan sokat el kellett szenvednem: ilyen jól egyetlen más szerző sem tudja a technikai munka forradalmi karakterét középpontba állítani. (Csak azt sajnálom, hogy ezt a jó megfogalmazást nem az interjúban találtam el.) Mindezekkel néhány perccel az ideje felett magamnál tartottam Aszját. Utána elment, és nem szólított fel, hogy kísérem el, mint ahogyan néha akkor történik, amikor közel érzi magát hozzám. A szobában maradtam. Egész idő alatt az asztalon volt a két gyertya, amelyek a rövidzárlat óta mindig égnek nálam esténként. Később, amikor már ágyban voltam, megjött Reich.

Január 18.

Dél előtt meglátogattam Reich-et Manja szobájában. Egy-két dolgot el kellett vinnem neki. Emellett azzal a szándékkal is jöttem, hogy a megbetegedése előtti utolsó napok sűrűlódásainak barátságossággal vessek véget. Sikerült megnyernem azzal, hogy figyelmesen végigkövettem az expozéját egy politikáról és színházról szóló könyvről, amelyet egy orosz kiadónál akar megjelentetni. Emellett megbeszéltük a színházépületekről írt könyv tervét, hogyan írhatná meg Poelziggel együtt, és azt is, hogy most, amikor a színpadképről és a kosztümről ennyi színháztudományi vizsgálódás jelent meg, miképpen övezi majd várhatóan nagy érdeklődés. Mielőtt elmentem, hoztam még neki cigarettát az utcáról, és vállaltam egy, a Herzen-házba szóló megbízatást. Aztán a Történelmi Múzeumba mentem. (...) Amikor negyed ötkor Aszja szobája elé érkeztem, teljesen sötét volt odabenn. Kétszer kopogtam halkán, és mivel bentről senki sem válaszolt, a játékszobába mentem várakozni. A *Nouvelles Littéraires*-t olvastam. De amikor negyedórával később sem jött válasz, benyitottam, és senkit sem találtam. Lehangoltam – amiatt, hogy Aszja már ilyen korán elment, anélkül, hogy megvárt volna – Reich-hez indultam, hogy mégis megkíséreljem leegyeztetni az estét Aszjával. Reich már lehetetlenné tette, hogy elmenjek vele a Malij Színházba, ahogyan terveztem, azzal, hogy reggel ellene nyilatkozott. (Amikor később valóban megkaptam az oda szóló jegyeket, nem tudtam őket felhasználni.) Odafenn még a holmijaimat sem tettem le, és nagyon hallgatag maradtam. Manja megint a lehető legbuzgóbban és szörnyű hangosan magyarázott valamit. Egy statisztikai atlaszt mutogatott Reich-nek. Hirtelen Aszja fordult felém, és minden további nélkül azt mondta, tegnap este azért nem jött át, mert nagyon fájt a feje. Felöltöbén ültem a kanapén, és kis pipámat szívtam, amelyiket kizárólag Moszkvában használtam. Végül sikerült valahogy Aszja értékre adnom, hogy jöjjön át vacsora után hozzám, elmegyünk valahová, vagy felolva-

¹⁹ Benjamin és Lacisz így hívták a portást.

som neki a leszbikus jelenetet. Ezután még ott maradtam pár percet, hogy ne tűnjön úgy, mint-ha csak azért jöttem volna, hogy ezt elmondjam neki. Így kicsit később álltam fel, és mondtam, hogy indulnék. „Hova?” „Haza.” „Azt hittem, velünk jössz még a szanatóriumba.” „Nem 7-ig maradtok itt?” – kérdeztem kissé álszent módon. Délelőtt hallottam ugyan, hogy Reich titkárnőjének hamarosan jönnie kell. Végül persze maradtam még, de nem mentem Aszjával a szanatóriumba. Valószínűbbnek találtam, hogy este eljön, ha most időt hagyok neki, hogy kipihenje magát. Közben vettem neki kaviárt, mandarint, bonbont és süteményt. Két agyagbát is kivettem az ablakpárkányra, ahol a játékaikat tartom, hogy válasszon magának egyet. És valóban eljött – először ezzel a magyarázattal: „Csak öt percig maradhatok, rögtön vissza kell mennem.” De ez most csak tréfa volt. Biztosan éreztem, hogy az utóbbi napokban, közvetlenül heves vitáink óta, sokkal inkább vonzódik hozzám. De nem tudtam, mennyire. Jókedvű voltam, amikor megérkezett, mert éppen leveleket kaptam néhány jó hírrel Wiegandtól, Müller-Lehningtől és Else Heinlétől. A levelek még az ágyon heverték, ahol olvastam őket. Meg aztán Dora is azt írta, hogy küldenek pénzt, és elhatároztam, hogy az itt-tartózkodásomat még valamivel meghosszabbítom. Ezt elmondtam neki, s erre a nyakamba ugrott. Mérföldekre voltam egy ilyen gesztus reményétől a dolgok hetek óta tartó bonyolult együttállása miatt, így időre volt szükségem, míg örülni kezdtem. Szűk nyakú edény voltam, amelybe vödörrel öntik a folyadékot. Apránként és akaratlagosan annyira elzártam magam, hogy a kívülről jövő teljes és erős benyomások számára már alig voltam átjárható. De mindez lefoszlott rólam az este folyamán. Először még a szokásos fogadkozások közepette kértem Aszjától egy csókot. De aztán hirtelen mintha megfordítottak volna egy elektromos áramkört, és attól kezdve ő követezte újra és újra tőlem, hogy csókoljam meg, miközben beszéltem hozzá vagy felolvasni akartam. Olyan gyengédségeket elevenítettünk fel, amelyek már majdnem feledésbe merültek. Közben odaadtam neki az ennivalót és a babákat; választott egyet, és a baba maga a szanatóriumi ágyával szemben ült. Még egyszer beszéltem neki a moszkvai tartózkodásról is. És mivel a döntő szavakat valójában már az előző napon kimondta, amikor Reich felé tartottunk, így csak meg kellett ismételnem azokat: „Moszkva most már csak úgy alakult az életemben, hogy kizárólag általad tapasztalhatom meg – ez akkor is igaz, ha eltekintünk szerelmi történetektől, szentimentalitástól stb.” De emellett – és ezt is ő fogalmazta meg számomra először – hat hét éppen csak annyi idő, hogy egy kissé otthonossá váljunk egy városban, főleg akkor, ha nem ismerjük a nyelvet, és ezáltal lépten-nyomon akadályokba ütközünk. Aszja elpakoltatta velem a leveleket, és lefeküdt az ágyra. Sok csókot váltottunk. De a legmélyebb izgalmat a keze érintése közben éreztem, amelyekről már többször mondta nekem, hogy mindenki, aki hozzá kötődik, onnan érzi a legnagyobb erők kisugárzását. Jobb tenyeremet egészen szorosán belefektettem a bal tenyerébe, és sokáig így maradtunk. Aszja emlékeztetett arra a gyönyörű, icipici levélre, amit egyszer éjszaka adtam át neki a via Depretisen Nápolyban, amikor a majdnem teljesen kihalt utcán ültünk egy kis kávézó előtt az asztalnál. Utána akarok nézni Berlinben, hogy megvan-e még. Aztán felolvastam a leszbikus jelenetet Prousttól. Aszja megértette benne a vad nihilizmust: ahogyan Proust úgymond behatol a „szadizmus” feliratot viselő szobába a nyárspolgár belsejében, és mindent kegyetlenül darabokra ver szét, úgy, hogy a bűn ragyogóan éles, rendezett koncepciójából semmi sem marad, sokkal inkább a gonoszság jól láthatóan „emberséget”, sőt „jóságot”, valódi szubsztanciáját mutatja meg a törésvonalakon. S miközben ezt fejtegettem Aszjának, világossá vált számomra, hogy mindez mennyire egybeesik Barokk-könyvem²⁰ törekvéseivel. Egészen úgy világosodott meg mindez, mint előző este – amikor egyedül olvastam a szobámban, és Giotto „Caritas”-ának kiváló leírására akadtam – az, hogy Proust annak kapcsán olyan felfogást fejt ki, amely megegyezik mindazzal, amit én is meg akartam fogni az allegória fogalmán keresztül.

Január 30.

Egy-két dolgot utólag jegyzek le Moszkváról, amik csak itt, Berlinben váltak világossá (ahol február 5-e óta, január 29-ével kezdődőleg befejezem feljegyzéseimet). Berlin halott város annak, aki Moszkvából jön. Az emberek az utcán teljesen vigasztalanul egyedülállónak tűnnek, mindegyik nagyon messze van a másiktól, és magányosan halad egy hosszú utca mentén. Továbbá: ahogy a Bahnhof Zoo-tól Grunewald felé utaztam, a környék, amelyet át kellett szelnem, felmosva, felsúrolva, mértéktelenül tisztának és mértéktelenül kényelmesnek tűnt. A város- és emberképpel ugyanaz a helyzet, mint a szellemi állapotok képével: az új optika, amellyel rájuk tekinthetünk, a moszkvai tartózkodás legkétségtelenebb hozadéka. Ha Oroszországot oly kevésbé ismerhetjük is meg – de megtanulhatjuk Európát annak tudatos ismeretében szemlélni és megítélni, ami Oroszországban zajlik. A belátó európai ezt kapja elsőként Oroszországtól. Másrészt éppen ezért ilyen nagyon pontos mérce az oroszországi

²⁰ Walter Benjamin: *Ursprung des deutschen Trauerspiels* (1925) [*A német szomorújáték eredete*]. In: Uő.: *Angelus Novus*. Budapest, Magyar Helikon, 1980]. – *A ford. megjegyzése.*

tartózkodás is az európai látogató számára. Mindenkit kényszerít arra, hogy álláspontot válasszon, és alaposan pontosítsa azt. A hevenyészett elméletek számára ez aztán általában annál inkább gyümölcsöző, minél inkább félreeső és privát ez az elmélet, és minél kevésbé egyeztethető össze az orosz események formátumával. Aki mélyebben behatol az orosz állapotokba, nem fogja magát kényszerítve érezni azokra az absztrakciókra, amelyek az európai ember számára minden megerőltetés nélkül adódnak. – (...)

Február 1.²¹

Reggel megint elmentem a szokásos cukrászdámba, kávét rendeltem, és ettem hozzá egy pástétomot. Aztán a Játékmúzeumba mentem. Nem készítették el az összes fotót, amiket megrendeltem. Nem volt nagy baj, mert így abban a pillanatban, amikor a pénz a legszükségesebb volt számomra, hozzájutottam 10 cservonyechez. (A fotográfiákat ugyanis már előre kifizettem.) Nem sokáig maradtam a Játékmúzeumban, inkább a lehető legsebesebben átmentem a Kamenyeva Intézetbe, ahol elbúcsúztam Doktor Nyementől. Onnan szánnal mentem Basseches-hez. Onnan a szolgálával együtt a menetjegyirodába mentünk, és aztán autóval tovább a vámhivatalba. Leírhatatlan, hogy mit kellett ott megint végigcsinálnom. Húsz percig kellett várakozni egy kassza előtt, ahol éppen ezeket számoltak át. Az egész házban senki nem akart felváltani egy ötrubelest. Nagyon fontos volt, hogy ez a bőrönd elérje azt a vonatot, amelyikre az én jegyem is szólt, mert nem csak a szép játékok, de az összes kéziratom is benne volt. Mivel csak a határig lehetett feladni a csomagot, így elengedhetetlen volt jelenlétem a határnál, amikor a bőrönd oda érkezik. Végül sikerrel jártam. De újra meg kellett tapasztalnom, hogy az embereknek a szolgaság még mennyire a csontjaiban van. Annyira tehetetlen volt ez a szolga a vámhivatalnokok minden közönyösségével és zaklatásával szemben. Fellélegeztem, amikor hazakülldhettem egy cservonyeccel. Az izgalom megint kiváltotta a hátfájásomat. Örültem, hogy néhány nyugodt óra áll előttem. Lassan végigbókláztam a tér szép bódésorán, újra vettem magamnak egy piros zacskó krími dohányt, és aztán rendeltem a Jaroszlavszkij pályaudvaron egy ebédet. Maradt még elég pénzem arra is, hogy telegrafáljak Dorának, és vásároljak Aszjának egy dominót. Teljes összeszedett figyelemmel tettem meg utolsó útjaimat a városban; és örömmöm tellett benne, mert többet sétálhattam, mint általában az itt-tartózkodásom ideje alatt. Röviddel három előtt újra a hotelban voltam. A svejcar azt mondta nekem, hogy itt járt egy hölgy. Azt mondta, visszajön még. A szobámba mentem, aztán rögtön felmentem fizetni a kontorba. Csak akkor vettem észre Aszja üzenetét az íróasztalon, amikor megint lejtöttem. Az állt benne, hogy hosszan várt rám, de még nem evett semmit, és a Sztolovajában ül itt a közelben. Menjek érte. Az utcára siettem, és láttam, hogy jön velem szemben. Csak egy darab húst evett, mondta, és még éhes, így még mielőtt a szobámba vittem volna, kiszaladtam megint a térre, s hoztam neki mandarint és édességeket. Siettemben magammal vittem a szobakulcsot; Aszja az előtérben várt. „Miért nem mentél be? Hisz a kulcs a zárban van” – mondtam. És feltűnt nekem a ritka barátságosság a mosolyában, amikor azt mondta: „Nem”. Daga ezúttal jó állapotban volt, és Aszjának volt a doktornővel egy nagyon éles, sikeres beszélgetése. Most a szobámban feküdt az ágyon, fáradtan, de jókedvűen. Először mellette ültem, aztán az asztalnál, aztán borítékokat írtam meg neki a címmel, aztán hamarosan a bőröndhöz mentem, és kipakoltam az előző napon vásárolt játékokat megmutatni neki. Nagyon örült nekik. Mindeközben azonban – nem kis részben saját nagy kimerültségem miatt – egyre inkább a sírás kerülgetett. Megbeszéltünk még ezt-azt. Hogyan írhatok neki és hogyan ne. Megkértem, hogy készítsen nekem egy dohányzacskót. Hogy írjon. Végül, mikor már csak perceink maradtak, a hangom bizonytalan lett, és Aszja látta, hogy sírok. Legutoljára ezt mondta: Ne sírj, mert végül én is elkezdek sírni, és ha egyszer belekezek a sírásba, nem hagyom abba olyan gyorsan, mint te. Szorosan átöleltük egymást. Aztán felmentünk a kontorba, ahol már nem volt semmi dolgunk (de a szovjetdusira nem akartam várni), s megjelent a szobalány. – Kisurrantam a bőröndömmel a hotel kapuján, anélkül, hogy borraalót adtam volna, Aszja pedig jött utánam, Reich kabátjával a hóna alatt. Rögtön megkértem, hogy hívjon szánt. De amikor be akartam szállni, és már újfent elbúcsúztunk, megkértem, hogy a Tverszkaja sarkáig még jöjjön velem. Ott kiszállt, és miközben a szán már vonta el tőlem, ott a nyílt utcán még egyszer a számhoz húztam a kezét. Még hosszan állt és integetett. Én a szánból integettem vissza. Először azt láttam, ahogyan megfordul, aztán nem láttam többé. A hatalmas bőrönddel az ölemben sírva utaztam a szürkülő utcákon a pályaudvar felé.

Zsellér Anna fordítása

²¹ Ez az utolsó naplóbejegyzés a moszkvai útról, amelyet Benjamin már Berlinben írt meg. – *A ford. megjegyzése.*

De senki nem

Lili meséli, hogy olvasott egy verset,
nem emlékszik a címére és hogy ki írta,
arról szólt, hogy egy kora áprilisi reggel
nem történik semmi. A világ meg olyan,
ha nem történik semmi, beomlik magába.

Hogy ne történjen semmi, annak amúgy
elég kicsi a valószínűsége. Minden atom
egy irányba rezeg, és megszűnik a rezgés.
Elalszunk, a tárgyak elfelejtenek lélegezni,
a világ megáll azon a huzatos reggelen,

de senki nem veszi észre. És csak öröljük –
felkelünk, lefekszünk, dolgozunk, játszunk,
félünk, örülünk, szeretünk, unatkozunk –
csak öröljük tovább az álmot, pedig nincs
már semmi, csak az omlás távolodó robaja.

Tél, május

Valaki felírta a táblára, hogy tél, május.
Hellyel kínálnak, elveszik a kabátomat.
Szóval itt még mindenki ott tart, hogy
a jóslatok tervek, a rettegés építkezés,
vagy ez csak nekünk szóló színjáték,
közben kint a fekete égből omlik a hó.

Tavasszal árvíz, üzenet a hordalékban.
Lilivel kint a padnál egyszavast játszunk,
lehet uszadékfákról vagy egy sütemény,
másnap szótagost, aztán betűst, akkor
fordul meg az örvények forgásiránya,
zubog a víz céltalanul a fehér ég alatt.

Kicsi mag

A kastély szárnyépülete mellett állok,
robbanás rázza meg a földet,
az erőművet éri találat, kék villanás,
jól látszik innen fentről,
pár másodperc lehet hátra, és tudom,
hogy Lili a parkban sétál a lányokkal,
nincs értelme keresni, nem érek oda,
mielőtt az első hullám lesöpri a hegyet,
a kastély mögé rohanok,
áttuszkolom magam egy törött ablakon,
üres raktár padlójára érkezem fejjel,
törmelék, homály, csend,
egy tollas test ül fent a gerendán,
szeme kicsi, kemény mag,
így együtt várjuk, hogy mi lesz aztán.

Újra, saját

Javasolja, hogy kártyázzunk, de úgy,
hogy lovon ülve, hosszú hegyes bottal
a liget száraz levelekkel teleszórt
földjéről szűrjük fel a kártyalapokat.

Már csak azért is bele kell egyeznem,
mert szeretném látni, hogy hajlong még
mindig, hogy forog nyergében az öreg,
és hogy vág át újra, saját érdekemben.

PINTÉR LAJOS

a béke-téri piacon

*bolgárkertész nagymamám
emlékére*

a nagy üzletet
nem ő csinálja
de magát szépen
megrongálja
áldja az isten
áldja –

(1973)

soroló

pintér katalin kata
éva mária anna
júlia julianna
rózsa rozália
leendő unokám
nevét próbálgatom

az elmúlás
fájdalma ellen
ennél méltóbb vigaszt
én nem tudok

Szeretettel köszöntjük a 60 éves Pintér Lajost!

TÁBOR ÁDÁM

Kétszerszületés

Az örök-lakás meleg anyaöléből
rázkódás megállás tovalökődés
egész hosszú mozgó napon át
kanyargós nyirkos kegyetlen utazás
Aléltan csapódok be a világba
a kertbe mely körém kerítettett
helyemre a tisztásra a föld
mélyéből éigig érő fa elé
Kutacsokkal az éghez kapcsolva
földkomplábammal talajt fogok
s kapkodón szokva a levegőt
felsírok az örömfájdalomtól
Napra pont hatvannégy év után
kínkeservvel újra megszülettem

A hely-szellem nyárbúcsúja

Zárónapra megjött a hűvös szél
jó illatot hoz bölcs enyhülést
leteszem a könyvet és a tollat
s orral szemmel füllel hallgatom
mit harsognak boldogan a fák
Ugye mégiscsak jobb a bátorság
jó hogy eljöttél eljöhetsz újra
most menj haza és harcolj tovább

VILLÁNYI G. ANDRÁS

Hömpölygő város

csipp-csöpp, platty
holtan hömpölyög
álomban a város
zajló neonár, motorzúgás
és szirénák harsogják
a lét seregnyi tünetét
csipp-csöpp, platty:
csak a holt rigó dala valódi
nem illanó láрма, mint évre-évek itt,
és a gombostűre döfködött
pillangók lebbenő kara:
rendjükből ragyogás árad:
kijavíthatsz holnap mindent
még a csöpögő csapot is

A völgyről vissza

Egyedül kapaszkodom
a szép, örökzöld völgyön
hol szerelem és buja vágy
ágaskodtak és hallom is
nekik már búcsúra lengeti
néma ágait a szél.

Öngyulladás

Vén vaskályhában
lángtalan, de emlékek
gyulladnak, huzat
füttyül a kéményben:
dörögni kezd a szél.

Sors

Előre nézne. Bárcsak
befelé látna
ám tántorog ott is
és a sötét ködből fényre
a vélt létre
sejtjeiben vágyik

ám a világtalan látomásból
sehová sem juthat
csak kígyózó hullám
sodró árával a mélybe le.

SZLUKOVÉNYI KATALIN

Palimpszeszt

Bak Zoltán emlékére

Ugyanabban a teremben
ugyanazok az emberek
figyelik egymást, magukat.
Persze csak részben ugyanazok.
Kicsit mindig más a társaság,
kicsit mindig más a test:
meghalt, vagy öregebb lett.
Néhányan szerepet cseréltek:
aki felolvasott, ma ír,
aki beszélt, az ma hallgat.
Húsz év távlatából
egymásra rajzolódnak
az arcok: önmagára
a régi ismerős,
előde arcára az, aki
a helyét most betölti.
Az ismétlődések során
egyre élesednek
a kontúrok, a szerepek
egyértelműbbé válnak,
és minden egyes réteggel
gazdagodnak az árnyalatok,
mélyebb, de kuszább is a kép.
Felderenghet-e bármi lényeg,
s mikor, kinek, hisz a tablót
a halál sem fejezi be,
csak átrajzolja megint.

2012. III. 20.

Szabálytalan ballada

Apu, hát túlléptél e mai kocsmán
te is, miképp előtted annyian.
Ha szólni tudnál, s én érteni tudnám,
most biztos elmondanád, ott mi van,
de az, hogy nem szólsz, azt jelenti-e,
hogy a halálon túl nincs semmi se?
Vagy várjak türelemmel, hisz ezek
csak a köztünk megszokott szünetek,
menetrendszerű üzemzavarok?
Csak azt tudom, hogy semmit sem tudok.

Illetve mégis. Tudom, hogy a szakma
és a szeretet az egyetlen erkölcs,
s megtanultam, hogy amit megtehetsz ma,
az hozza létre, amit holnap elkölts.
Hát hogyha nincs is, legyen túlvilág,
hogy József Attila és Szókratész
együtt emelje rád pohár borát,
mert kell a mámor, mint a józan ész,
hogy megbecsüljük a pillanatot,
– lásd, tőled is tudom, amit tudok.

Nem mindent, talán nem is eleget, de
úgy számíthattam a szeretetedre,
mint arra, hogy reggel felkel a nap,
bár este le is nyugszik. Nyugodj békén
a közös napok boldogult emlékéen,
hisz bár elmúlik ez a pillanat,
éppúgy, akár a többi, megmarad
a testen túl, a lélekben, s bár látom
a halálodban a saját halálom,
fontosabb, és ezt köszönöm neked,
az életemben a te életed.

Ajánlás:

Természet, isten, daimon, világszellem,
a feladathoz túl kevés vagyok,
fogadjátok be, hisz szeretett engem,
s ennél többet ugyan mit tudhatok?

2012. II. 2–25.

NYERGES GÁBOR ÁDÁM

Feljegyzések készülnek XII.

mint aki önmagával már oly régóta
terhes közelgek bármerre egyre nehezebb
léptekben míg az utcán egy hozzám közelítő
korú férfi játssza szintetizátoron feltehetőleg
viccből a kánkánt most nyár van és párt talál
aki csak akar már egészen kis erőfeszítéssel

többé-kevésbé olyat is, amilyet akar nagyapám
lehetnék egyre gyakrabban igyekszem megőrizni
magam legalább rövidtávú emlékezetemben és
jegyzek fel mind egyre kevesebbet mintha
most volna rá lehetőség utoljára vonásonként
szavanként emlékenként fogyok el magamból

érezem és megmaradt barátaimat mintha
archív felvételekről nézném elcsomagolom
felértékelődik minden ami kézzel fogható vagy
dézsavüre késztet s bár a látszat csal jobban
szeretek élni mint okom lenne rá csak a kósza
tekintetekből következtetek rá hogy néha

mégis szomorú vagyok ismerőseim mint
jobb belátásra tért atomok rendeződnek
el körülöttem vonásaim mögül kikopik minden
ami valaha hiteles volt közveszélyes texasi
ördögűző vagyok ahogy minden erőmmel
szorítom fehéredő füleimre különböző elhunytak

hangját és bízom benne hogy sikerül elsősorban
mások áldásos felejtésében leszármaznom
mint kusza művészfilmek végén a többnyire csak
vágyott értelem állnak össze nagyonis múlandónak
tetsző jelöletlen hónapjaim végén a történetyszálak
meghitelezett magyarázatok mi másra volt-e

valaha is másról szó mint a magányról mivel minden
egyres perccel mégiscsak többet élek folytonos múlásom
dacára is ha kell erőszakkal is de nem szabadna
érdektelennek lennem magam iránt ahogy feljegyzéseim
lassan betelnek sohasem álltam még ennyire készen
semmire

Rilkével a parkban

hajnalodva nyújtózik a park is,
kimért, elegáns mozdulattal, ahogy
úrhatnám, kincstári fogalmazók tették
sokszor, bojtos hálósipkával fejükön,
brillantinosan, bajuszkötővel,
libatollal bélelt dunyha alatt,
gondolatban már házikabátot öltve,
hozzá illő kockás papuccsal,
a reggelizőtálcára vaját, zsömlét
narancsdzsemet képzelve, orrukban
tea illatával, s az ezerszer ismételt,
tökéllýé gyakorolt mozdulatban még
benne az éjszaka fojtó rettenete, ahogy
az új nap felszabadító energiája is,
impresszionisták tudtak csak
vászonra vinni efféle kéket,
ilyen hígvilágost, mintha égi
fejjasszonyok íróit keverték volna
a festőpaletta szilvakékjébe,
zsebkendőnyi ablakon át mosolyog
az ég, akár zuhanyrózsából, hullik
a fény vállra, kalapra, szembogárra,
cseppenként válnak semmivé a pocsolyák,
visszaveszik, ami belőlük származik és szürcsölve
szippantják magukba édes terhüket a felhők,
a táruló szem nem tud megbirkózni
hirtelen ennyi fénnel, csukott szemmel
kell hallgatni a parkszéli platánok susogását,
a meztelen puttókkal díszített csobogóban
locsogni kezd a víz, ágyások bimbói
pattannak, tarka ruhájú, virgonc hajadonok
kecses nyakukat nyújtják, dohányt
sodorva szállingóznak lábfájós, nyugdíjas
sakkozók, mintha egy Rilke-verset akarna
valaki megfesteni, a közeli dombokról
alányargaló, borszagú szelet, fák alléja
alatti sétát, az élet csak dísz körülöttem –
mondta egy hölgy valami szerelmes regényben,
egészen helyénvaló gondolat, a padok
támláját telerótták a graffitisek, sebeket
karcoltak a lakkozott fába, nekidöntött
háttal érezni a mélyedéseket, meztelen
talppal csodás gázolni a fűben, hagyni, hogy
puha, barna föld préselődjön lábujjaid
közé, a talaj hidege csak lassan árad,
centinként kúszik vádlidon, combodon
egyre feljebb, jó lenne átölelni egy fát,
kiválasztani a legöregebbet mind közül,
úgy fogni át, mintha simogatnád közben,
mintha a titkai kellenének, a gyűrűibe
rejtett évszázadok, mégsem mozdulsz,
lábaddal harangozol, a fűbe lógatod,
mélázol s hagyod, hogy sóvár ajkaival
magába szippantson a reggel egészen

ORDÓDY FERENC

érték

azt mondtad, nagyapának
rossz a lehelete, vagyis
bűdös, mert iszik,
és ilyenkor
szomorú mindenki.
és azt is, hogy aki iszik,
annak nincs jövője.

amikor, szerelmem,
megjelentél
a pissoár szagában,
megsimítottam a radiátor
rozsdáját.
a csillagos ég fölöttem,
és a kémiai anyagok bennem.

vigasztalás

a hajó-hasonlatoktól
korán rosszul lettem
a víz
szorongás
mondhatnád hogy
komikus
a gyermekkori élményekre
hivatkozni

örültem volna
ha elküldöd
a selejtes próbabábu
kezét
mert tetszett
lehet ez is
valami tudatalatti
dolog amiért
nem nevetnél ki
csak meztelen lennék
nem segítenél
csak felválnád a hasam

ha már szét fogsz szedni
ne légy tapintatos
vedd le a gumikesztyűt
tudod azt sem szerettem
soha
majd úgyis ki fog
derülni folyamatosan
megégetted magad
az izzóval
talán megtévesztett
hogy nem világított

requiem I.

nincs áldás, nincs elbocsátás.
csak egy ideig
bírtam.
utána a rövid, erős
cigaretta virrasztott
helyettem.

ne utáld az esőt, hiszen
ilyen a nagypénteki
időjárás.

a legfájóbb az volt,
amikor szétkented
a vért
az uszoda csempéin,
ott keveredett
az esővízzel.

Passió

Tavasznak elcsent csókjaiból
ácsolják keresztem, megfeszítenek,
miután háromszor elestem,
töviskoronám arcomon hamis
könnyet fest a vérből, hiába
törtem nektek a kenyérből,
mert minden, mindenki én
vagyok, Júdás, Tamás és
Pilátus. Talán hiába feszítenek
meg sosemvolt bűneimért, én
büntelen, ti bűnösök, Ti is
velem haltok! De emlékem
ott ragad mindenhol, kis fekete
könyv az asztalon, ónyarak el-
suttogott szeretlekei. Lassan
lélegző fény pezseg körül.

Bakelit

gyömbérszín megbántottságot
izzadnak a falak, rozsda becézi
zárban a kulcsot. itt semmi sem
enyém, mégis, valahogy beolvadtam
tárgyaid közé, persze nem luxus-
cikknek, csak valami átlagosnak, ami
azért mégis könnyít a mindennapokon:
sörnyitó – hogy gyűrűd ne törd –, dohány,
párna – melybe ragadhat füledt éjek
nehéz álma. tudod. értened kéne, ha
tekinteted rám téved, de mire megérintenél,
más vonja el figyelmed, és én – régi bakelit
lemez, mit tű már rég nem sebez – némán
fekszem a sarokban.

Lila űrök

Az elmémbe, szédülő lila
űrök börtönében, palotában,
melynek minden köve egy-
egy arcom, mit csalfán
mutattam a világnak, hol a
padló iszamos a lemészárolt
szeretet alvadó vérétől, és
a félholt hittel osztom meg
éjszaka ágyam, vérszegény,
sápadt sokadikszemélyiségek
mindenütt, hideg a bőrük és
halott a tekintetük, nincs bennük
élet.

Almafák

Ölében olvadt tavasszá a
tél, de tudtam, ő is úgy illan
majd tova, akár az almafák
ágain a dér.

Bérünk

Fülembe liheg ezernyi csillag,
mandulafákon fekete virágot
sír a haldokló tavasz. És nyárba
lép a lét, de bérünk csak férges
almák, rothadt eprek, széttört
jövők szilánkjai közt.

GÉCZI JÁNOS

Szilánkok I.

1.

a domb oldalán éjsötétől híznak a zöld hátú kövek
a jambus egy tó egy jácint egy jambus egy felhő egy jambus
a rózsét látjuk kihunyni a tűz ég s nem lobban soha el
a szálló porból hol ősz hol tél hol tavasz hol nyár lép elő
a teljes éjben félhold csüng az ágon narancsvörösben
bambusz tövébe ülök újszerű arcot szeretnék holnap
bánattal félig töltött s félig örömmel a nap pohara
dióbélszínű az ég reggel a tavasz dióízű lesz
egy csepp könny hull a tóba pénzét elveszti minden aranyhal
és megtöltöttem húszezerötszázszor már napi csészémet
fű bokor virág csíz istenhozzád lepke Istenem volt világ
füttel díszíti a hárs szövegét kettő feketerigó
gyökeret verek testedbe dús koronát adok hajadnak
kapszulájában a testnek mocorog a lélek kis férge
lecseppen foltként elterül az üvegen féltékenységem
léha szoknyája a pipacsnak csípődről könnyen hull alá
nem hal el veled zöld fű se a szabadság se a szerelem
nincs virág amely napszálltakor azonos lehetne vele
pillantásomat a hegytetőre küldöm veled lehessen
pontokként ülnek mondatán a folyónak a néma kövek
rettenve állok a kertet pásztázó fény reflektorában
rigódal-ezüst perec a karján lábán rigóbőrcipő
rímes strófákban hősín kezében nyílik a bolyhos füzgally
rossz szagán kívül nincs más aki vackában övele alszik
szavakat sodor szerte és mondatot fűz belőlük a szél
szél hoz tűzpiros a melled világít át a selyemruhán
széthasadt bőröd alatt remeg a riadt elvérző ember
szídom a szelet ahogy bennem zúg s rólad tépi a ruhát
tavam mélyében a kerek szemű nővel zokog az eső
úszó lámpása a hajnal vizétől a tónak Vénusz kihuny
vízre hajló arc és hű képe a vízen együtt öregszik

2.

a bokor a zöld fénnel körberajzolja mai kontúrját
a csillagszóró fenyőfájában szikrás tajgatúz lángol
a fű egyetlen korallt kottázott le a hangjegyeivel
a hegyoldalon elhevert fán borostyán kúszik és csiga
a padlódeszkán – görcsbe rándul a testem – egy elhullt virág
a rászállt cinke saját dalát kopogja ki a szélcsengőn
a verőfényen verebek osztozkodnak az aranyesőn
az ég vizében úszó aranykorongot nézi a naphal
egyetlen dobban lakik kétségtelen a legszebb dobbanás
eldúdolja a madarak hangjegyeit a tavaszi szél
ezen az éjen is felkapaszkodott a Hold a hegycsúcsra
hangol a cinke kiénekelje a meggy rügyes kottáját
hóként virágzó cseresznye virágában vércsöppnyi piros
két felhő közti pászmájában a fénynek galambraj kering
megszólítom a fát és a válaszában rám hull a szirma
mint étellifttel az ételt Isten saját mennyébe húz fel
mintha lenne titok leskelődnek titkon nyurga nárciszok
nincs a rózsában ezen a reggelen az mi rózsá volna
nincs madár amely a kertet átszárnyalná jövőidőben
puha nyárfahó borítja el a hegyet tavasz van mégis
tavam tükrére percenként száll le s távozik róla felhő
tétován köröz a tulipán vermében a fénycsíkos méh

3.

a fiúhangot amellyel együtt hagyott el megkeresem
a földre képet rajzol hullt szirmaival a kis szilvafa
a földből feltört zöld gyöngyvirághajtások tünin lépkedek
a főút mentén fehér térdzoknis kamasz szilfák strichelnek
a kékszemű ég napsárga pupillával figyel és figyel
a lába nyomán meghajlott és zöldőbb lett a csillagpázsit
a nevem mögött a délutáni fényben figyel a férfi
arcodra mosoly a lusta lenkék lepke szemhéjamra száll
a rét zöldébbé zöldül ahogyan az év egyre rövidebb
a szóközők vad puskaropogása s szél a szavak között
látom a fehér papíroslapon betűkék szemedet
egy három öt hét kilenc tizenegy tizenhárom tizenöt ...
a tócsa ezüst tálcáján rózsaszirmot hozott a reggel
a viráglámpa most szemérmesen vált át pirosból zöldre
csigaalakú tornyát naponta rendre szarból építi
egy kakukk repül át a tónál Petőfi verssora felett
egyetlen jácint bezúzta ablakát a hideg reggelnek
édes hús szaga száll fel az égbe akar lélekké válni
fehér fal előtt göcsörtös lilaakác vigyáz az éjre
kettő levele szárnyközében gubbaszt a kakasmandikó
két orcádról hogy szóljanak elég a fűben két virágszirom
képeket készít a szurdok bükköséről a tavaszi fény
megfogtam kezéd s ez erdő is átpirult izzó arcodtól
miről beszéljek a lehullt jázmin mellett tudom s nem tudom
nézem az égen mennyi elkeveredett kék a szemekben
nincs tükör amely visszaadná arcomat mint tó a fűzet
szemet vetek a rózsza elharapódzó piros lángjára
szívgödrében a csendnek begömbölyödve dorombol egy szó
szél matat dünnög térül fordul a kertben gyorsan kifarol
tegnap az aranyeső bokrában ébredt majd húnyt ki a nap
testemet a szél a csengőhang a csengőt körbeöleli
testemnek semmi emberárnyéka nincsen alig lett nappal
van még olyan hang amelyet nem fűtyült ki a sárgarígó
vörösboromban az elvesztett éden sok szőlőszeme van

A begyűjtő

Asszony volt már Budai Borbála, de ragaszkodott saját felfedező útjaihoz, úgy érezte, hogy még adósa magamagának; az életnek vannak önkörbe tartozó rétegei, melyeket még nem derített föl, nem fejtegetett szét alkotórészeire, s nem kombinált össze új motívumokká. Mással megosztani valamit csak akkor lehet, ha már a magunkévá tettük, s mint egy élményszugori, élmény-Harpagon, gyűjtötte az utcák zezzugait, az utak fák alá görbülő kacska kanyarait, a szépséges, régi, téglából épített gyárfalakat, a gyárablakok fölötti félköríves téglakirakást, az elhagyott uradalmi épületek ablakai fölött is ilyenek voltak, s a fölfejtett motívumokból összekombinálta magának a Széchenyi-birtokok és ipari fellendülések virágkorát, s ha módos parasztházaknál téglakirakással glóriázott istállóablakokat látott, azt gondolta, hogy íme, az emberi életnek, az egész világnak volt stílusa valamikor, s a stílusnyomok még megmaradtak, hirdetnek valamit, mint a Bibliából elevenen megőrzött szállóigék. Mert a férjéhez tartozó tágasabb családban valóban voltak bibliás kiszólások, akadtak tégladísszal ékített istállóablakok, fehérre meszelt oszlopos tornácok, de a bibliás, szállóigés stílus néha keveredett a megfeythetetlen téesszargonnal, s mindez olyan volt, mint a becementezett régi ablakok, amik fölött a legyezösen rakott tégladísz azért még megmaradt.

Budai Borbála szeretett fölfedezni, úgy érezte, mindennek jelentése van: a kapurések mögött megnyíló udvarrészleteknek a burjánzó zöldekkel és öreg kőlépcsőkkel; a barokkos kulcslyukformák határolta meglepő kompozícióknak. Budai Borbála nézett, figyelt, kukucskált, s örült, hogy az új városban nem ismeri senki, a számára új városban, amely a régi városok egyik legrégebbike volt. Új életterében félnapokon át csavargott, mint egy idegen turista, kifigyelte az utcák és terek kapcsolódásainak rendjét és rendetlenségét, a rejtélyesen ismétlődő, táguló köröket, bemélyedéseket, melyek esetenként olyanok voltak, mint a hetedik mennyország, vagy a pokolnak valamelyik sorszám nélküli bugyra. A poklok és mennyországok egymásba folytak, összekeveredtek; barokk, gótikus, reneszánsz csodák süllyedtek be az enyészet, szétmállás dohszagú bugyrába. Egy-egy bezárt kapu kulcslyukán át vizesen málló, alátámasztott loggiákat látott kitergetett fák rongyokkal, amik mutatták, hogy itt még élnek, vagy – mint később megtudta – újra élnek, mert az összedőlni készülő házakba ismét beköltöztek. Beköltöztek azok a városba menekült falusiak, akik azt hitték, hogy városban élni kiváltság.

Esők előtt mindent elárasztott a házak mögött folyó takarítatlan patak szaga. Ez a szag a hetedik mennyországi szépségű körökig is elnyomult, nyomult, ameddig a légnyomás engedte. Vagy a légnyomás, vagy a felszálló légáramok. Budai Borbála ezt pontosan sose tudta, mert a régi lakók is csak összevissza beszéltek.

A férje tágas családjához vonaton mentek mindig, a városból induló két vonal egyikén. A két vonal egyfelé indult, mert másfelé egyszerűen nem volt kimenet; a

város minden utcájával, körútjával, ösvényével, terével, alléjával egyetlen egy hatalmas zsákutcát képezett. Akkor még nem terjedt el az a kifejezés, hogy zsákfalu, nem is szólva arról, hogy zsákváros, ami fogalomként mai napig sem létezik, pedig ez lett volna Budai Borbála új lakóhelyének a legpontosabb meghatározása. Zsák, aminek a szájánál, mint kibontott madzag két vége, lóg a két párhuzamos vasútvonal. Az egyfelé haladó sín párok csak távolabb váltak ketté, s Budai Borbálának sokáig gondot okozott, hogy az egy irányba haladó vonatokra mikor és melyik pályaudvaron szállhat fel. Mert a pályaudvarok megmaradtak, valahogy úgy, mint a nagy nemzetközi indóházak régi levelezőlapokon küldött fényképei; itt maradt üdvözletek a múltból: megfakulva, megszürkülve, egérrágások háborús nyomokkal.

Budai Borbála mohón begyűjtötte a százesztendőszagot, a több évtizedes, avas, ragadós motorolajszagot, a kis vasúti kocsitáncsteremszerű elrendezését: körbe-körbe egy megszakítás nélküli pad ívelt a vagon falához szerelve, középen tágas teret hagyva: *itt fogunk táncolni, ha elindul a vonat, s ha megint jön az öreg orosz nő a hegedűjével.* Az orosz nő nem a háborúból maradt itt, régi emigráns lehetett, erre vallott a kabátja szabása, hegedűjének idő fényesítette mély színe, nem, ez nem közönséges politúr volt. A vagon ajtaja mellett padlóhoz rögzített vaskályha állt, *az lehet az igazi, ha télen utazik az ember, talán az utasok is tehetnek néha a tűzre, a kabátokat leveszik, mint az igazi táncteremben, az orosz emigránsnőt talán rá lehet beszélni, hogy Tormáspusztáig maradjon az utasokkal, majd visszamehet az ellenvonattal, az összegyűlt pénzből futja a jegy ára, kenyérre és vodkára is marad, vagy talán a nemrég forgalomba hozott cubai rumra. Talán farsangidőben kikerülőnk a város-nagy zsákutcából, motorolajszagú érzelmes hegedűszóra, az orosz keringők dallamosan fülbemászóak mindig, akár száz éve születtek, akár a legutolsó május elsejére.*

Igen, Budai Borbála nagy gyűjtőgető volt, mondhatnánk harácsoló, kellett neki minden, gyönyörű és csúnya, vidám és szomorú, fennkölt és nevetséges, és csak halmozott mindent, nem volt itt leltári szám és osztályozás, rangsor szerinti elrendezés. Szíve, lelke, szelleme, agyának jobb és bal féltekéje, mindene telítve volt, mint Harpagon bugyellárisa.

Néha begyűjtő útjain, kódorgó sétáin révetegen megállt, vagy csak lassította amúgy sem gyors lépteit, s mint ki újra ritka kincset, mondjuk egy nagy gyémántot újra és újra kézbe vesz, megbizonyosodva róla, hogy az még megvan, s épp olyan csodálatos, mint eddig volt, elidőzött egy-egy régebbi élményénél, forgatva, csillogtatva, felszikkasztva azt, mint egy gyémántcsiszoló a mindig újrafényesített követ.

Amikor azt hallotta, hogy a városból kifutó egyik vasútvonal mentén forró gyógyvizet találtak, s elkezdték egy fürdő építését, Budai Borbála a budai török fürdők-re gondolt, meg a rómaiak mozaikkal díszített, kétezer

év után is vízszagot árasztó medencéire, és mindenekelőtt Végardóra, ahol nagyon szokatlan és emlékezetes dolgok történtek.

Végardó az ország északkeleti, ellentétes csücskében volt, közel a patinás diákvároshoz, ahová néhány éve, az esküvőjük után beutalót kaptak; folytak az intézmények közötti csereüldötések, s egy-egy város- vagy intézménynév valóban csábító volt, a vállalkozó szelleműek útrakeltek, hogy egy-két hétre beköltözzenek egy társintézmény kollégiumába. Budai Borbála és férje hosszában utazták át az országot, hogy a patinás helyre eljussanak, ki más kaphatná meg ezt a szép helyet, ha nem az új házások, mondta a szakszervezeti bizalmi, és mindenki elégedett volt a szakszervezetben, csak valami telefonhívás vagy egyéb értesítés maradhatott el, mert a földszintes kollégiumot zárva találták, úgy kellett valakit előkeresniük, az ablakok széles ragasztószalagokkal légmenetesen le voltak zárva, s Budai Borbála hallott már annyit a világról, hogy tudja: itt valamiféle írtás történt, az apró állat nevét ki sem akarta mondani, mert olyan érzése támadt, hogy az akkor rögtön megidéződik és megmutatja magát. Az ablakok felnyitása után volt levegő, kaptak valami ágyneműt is, aludni lehetett. Aludni meg tisztálkodni. A mosókonyhaszerű zuhanyozóban kipróbálták, hogy a négy zuhany közül melyik az, amelyikből rendszeren folyik a víz, de a szétspriccelő zuhatag a hajukat mégsem áztatja el. A mosókonyha-szürke cemen-ten hosszan kígyózott a szappanos víz, míg a lefolyóig eltalált.

Kódorogtak hát reggeltől estig, nézték a patinás, igazi kollégiumot, elgondolták, hogy ki mindenki járhatott ide, vajon hol lakott Comenius, amikor itt tanított, s tudták-e a városbeliek, hogy ki ez a tekintélyes ember. Bár lehet, hogy a város akkor még inkább csak falu volt, a kijebbi területeken most is töppedve sorjáztak a falusias házak. Aztán átmentek más, közeli városokba. Az egyikben látták, hogy a város utcáin úgy hajt át egy párakat, füstöket hányó gőzmozdony, mintha csak egy villamos volna; Budai Borbála gyűjtött-gyűjtött, s a pokoli masinához prérít és prérivárost gondolt, mert ez az egész itt Európa közepén hihetetlennek tűnt.

Hihetetlennek tűnt a messzi hegy is a romvárral, s ahogy a hosszú úton közeledtek hozzá, mesekönyvbeliségéből nem veszített semmit, s Budai Borbála biztos volt abban, hogy az első meseillusztrátor valahol itt a közelben született. Erre utalt a régi hegyi vasút is sok apró kocsijával, amelyek azért erősek voltak, szállították az erdei farönköket és a favágókat.

Egyszóval csodálatos volt minden, ingyenc gyűjtőknek való, s az is csak egy kicsit rontott a dolgon, hogy minden spórolás ellenére a pénzük egyre fogyott; Budai Borbála még nem kapta meg a beígért állást, férje mellett csak lógott a világban, a zsákvárosba is csak úgy engedték be hivatalos lakosnak, hogy a rendőrségnek nyilatkozatot írt alá, mely szerint vezeti a férje háztartását. Egy új házasembernek meg mindig nehéz nehéz kalkulálni az egy helyett. Számoltak, osztottak-szoroztak, a zsákvárosba való hazaindulást latolgatták, amikor hírét vették Végardónak, a meleg gyógyvizet forrásnak, amit nemrég fedeztek fel, s máris csodákat beszéltek róla.

Végardó az VÉGARDÓ volt. Amikor kissé éhesen, lestrapálva eljutottak a gyógyvízhez, Budai Borbála úgy érezte, a Bibliába érkezett meg: a gyógyulni aka-

rók, inaszakadtak, sánták, feltámasztottak, panaszkodók és fohászok közé. Deszkával szegett agyaggödörben ültek, körülöttük bugyborgott az agyagos forróvíz, néme-lyek a deszkaszegélyről lógatták lábukat a síkos mederbe: bugyik, delénkombinék, klottgatyák vizes ráncossá-ga tapadt a szikár vagy megereszkedett testeken, a fejeken fekete férfikalap vagy színes kendő, s ültek, mint a Bibliában, néztek, mint a Bibliában, vártak, mint a Bibliában, a sűrű meleg körülfolylta őket, behatolt pórusa-ikba, a gőz átjárta a tüdejüket, a kendő és kalap alatti hajukat, felpuhította lelkeiket, s Budai Borbála hittel ereszkedett le melléjük: gyógyvíz, gyógylevegő, reményke-dő bibliás kiszólások, az se baj, ha néha téesszargonnal keverednek, így fürdőzne a férje tágas rokonsága is, ha náluk is fakadna gyógyvíz, de így csak a vasárnap délutá-ni könyörgésre járnak, amit az iskolában tart a vendégtsi-teletes. Budai Borbála a vascsővekből zúduló meleg víz alatt úgy érezte, hogy lehetséges a vízenjárás, a halszapori-tás, a ferde gerincek, fájós lábak gyógyulása, s minden egyéb végszükségbeli csodatétel.

Napégette vörösen, kilúgozva, szomjasan és éhesen mentek a kollégium felé vezető úton, s azt számolgatták, hogy maradhatnak-e még néhány napig. Meleg éltel már két napja nem ettek, nekik az olcsóbb étkezdek is drá-gák voltak most. Ahogy a méla számolgatásból Budai Borbála fölnézett, egy meglepő üzletportál fényeske-dett előtte, amit eddig még sosem látott, ami eddig még sosem mutatta meg magát, pedig naponta jártak el előtte. **LÓHÚSKÉSZÍTMÉNYEK**, olvasta a nagybetűs kiírást, és látnia kellett, hogy az árak nevetségesen olcsók, íme itt a továbbmaradás fedezete, különben is az ostrom óta vágyott a lóhúst megkóstolni, mert az ő családjuknak sose jutott, a szomszédok valahogy mindig ügyesebbek, erősebbek vagy bátrabbak voltak. Kisgyerek kora óta élt abban a hiszemben, hogy a sült lóhúsnál nem létezik jobb szagú és kíváncsibb étel. Hát itt a végardói gyógyvíz csodaereje:

már-már akkora nagy éhség, mint az ostromkor volt, s íme a beteljesülendő vágyak sora: megkóstolni az ismeretlen lóhúst, s aztán még napokig elélni a potom olcsó árun. (Néha a legegyszerűbb felismeréshez is testi és lelki megnyilvánulások bonyolult szövevénye kell: kén-, vas-és agyagszagú beszüremkedések a pórusokba, a nap tüzé-nek és a földből jött zubogó forráságnak a bőrnedvek-kelettrejött alkímiája; olykor az ember nem tudja, hogy a csodák a vegytanból fakadnak-e vagy a lélekből: emlé-kekből, tudásokból, vágyakból.)

A lókolbásznak egészen sajátos mélyvörös színe volt, megcifrázva mindenféle színű darálékokkal; változatos színhatása emlékeztetett a valódi kolbászra, amilyent a férje tág családja készít minden télen, de mégis egészen más volt: sötét, tömör és súlyos, de a legszokatlanabb a neve volt, ezt Budai Borbála ki sem ejtette a száján, csak magát a matériát mutatta a papírból félig kibontva, mond-ván, hogy veszünk hozzá kenyeret és paprikát. Férje megrendülését látva komolyan mondta, hogy ez egésze-sebb, mint a disznóhús. Aztán szótlanságát és valóságos talajvesztettségét tapasztalva komédiázásba kezdett, mint egy utcai színjátékos: manyikásra véve a figurát kiabálást imitálva sutto-gta, nyafogta, hogy könnyű neked, soha-sem éltél ostromlott városban, annyi lóhúst ehettél volna, amennyit csak akartál volna, de te nem akartál, a háború közepén is vágátok a disznót, tekintetek a kerítésre a kol-

bászt. Fúj, micsoda kuláktempó, disznót vágni, disznókolbászt enni, amikor szanaszét feküdtek a lelőtt lovak. Néhány járókelő felkapta a fejét, bizonytalanul bámultak: ez a nő mintha hülyéskedne, de kuláktempót kiabálni mégiscsak provokáció, sose lehet tudni, hogy ki hallja, és sose lehet tudni, hogy ki látja azt, aki hallja, és mégsem jelenti senkinek.

Végül nevetve odébbálltak, vitték a kolbászt, aminek a harmadát megették, a többi két napra elcsomagolták.

Ez volt VÉGARDÓ, ez volt VÉGARDÓ előzménye, és ez volt VÉGARDÓ csodaerejének kiteljesedése, és VÉGARDÓNAK az emlékezetükben soha nem lett vége, VÉGARDÓ nőtt, mint színes buborék, mint a gyarapodásnak indult csodakenyerek; a nagy gödör deszkapartjai között mintha szaporodásnak indult halrajok is ide-oda úsztak volna, a kalapos emberek és kendős asszonyok két kézzel lassan nyúltak utánuk.

Erre emlékezett Budai Borbála, amikor a közeli új gyógyforrásnak hírért vette, nem is emlékezés volt ez, hanem csak bámulás a színes buborékba, amely illékonyan, imbolyogva magába foglalta mindezt.

Közben meglett az állás, Budai Borbála saját joga kapott igazolványt, már nem kellett írásba adni, hogy vezeti a férje háztartását. Az igazolvánnyal el is hagyhatta a zsákvárost, meg vissza is térhetett, a két párhuzamos vasút-kimeneten annyiszor jött-ment, ahányszor csak akart, ahányszor a kezdőfizetés lehetővé tette; ő felmutatta az igazolványt, a katonák tisztelegtek, a civil ruhás nyomozók csak sunyin pislogtak, s úgy tettek, mintha közönséges utasok lennének.

A két vasútvonal egy darabig párhuzamosan futott, s hinni lehetett, hogy a messzeségben találkoznak, de nem, szétváltak végérvényesen: az egyik a főváros felé ívelt, a másik a szomszéd megye székhelyéig kanyargott. Az előbbi vonalon néha sebes- és gyorsvonatok is száguldoztak, az utóbbin csak személyvonatok. Ezekben voltak elvéve a táncterem elrendezésű kocsik a fűthető vaskályhával, s ezekbe szállt fel főleg ünnepnapokon az orosz emigránsnő, s ha minden összejött szerencsésen, Budai Borbála arra gondolt, hogy a kályhánál kell majd kezdeni a táncot, mert az mindenkinek biztos támpont. Mindig is az volt. Fekete vaskályhák alfája és ómegája: van honnan indulni, s van hova megérkezni, a fűtésszagot az ajtók résein kiviszi a mozgás sebessége, még szellőztetni sem kell, úgy, mint a tánciskolákban. És valóban: a vásár- és ünnepnapokon közlekedő kocsikban az emberek szépen kiöltözve, a legjobb ruhájukban ültek, fényesített cipőkkel és frissen nyírt vagy frissen bera-kott hajjal, ha felismerték egymást, rögvést kezett fogtak, Budai Borbála sehol se látott annyi kezett fogó embert, mint a szomszéd megyeszékhelyig kanyargó személyvonaton. Sajátos ünnepélyesség volt ez: a vasútvonalra felfűzött településekről elszármazottak mentek haza látogatásra; tudták, hogy várják őket cérnametéltes húslevessel, gazdagon panirozott csirkedarabokkal, gáncával, gánicával, grízes-máros rétesekkel.

Budai Borbála tudta, mert néhányszor látta is, hogy a naponta ingázókból hiányzik az ünnepélyességnek még az emléke is: a cipőjük poros, a hajuk a jólnyírtságból és dauerből lenőtt, néha a kardigánjukat is félregombolják. Az arcuk szürke, akárcsak a cipőjük, s a férfiak nem áttallanak egyvégteben addig inni mozgó ádámcsutkával, míg a sörösüveg teljesen ki nem ürül. A napi ingázók

kézfogásai lanyhák és felszínesek. Letellett? kérdezik. Ja. Válaszolják, és lazán *kezeznek* hozzá.

Budai Borbálát néha az foglalkoztatta, hogy ezt a rítust naponta kétszer is – hajnalban is és délután is – elvégzik-e. Ennek már nem járhatott utána, mert a megkapott állás a szabadidejét erősen korlátozta, az új gyógyforráshoz is vasárnap ment el; vágyott valami végardós csodára, ami más, mint az új állás és a háztartásvezetés minden-napisága, összeszedte a hatályos igazolványokat, igazolásokat, törülközőket, papucsot és az új szaténkarton fürdőruháját, amit az állami áruházban vásárolt; újdonság-számba ment a fürdőruha visszafogott mályvaszíne az elmosódó barna virágokkal, s a mellrészének stabil kiképzése, amit ugyan egy kicsit hegyesre formáztak, de ezen Budai Borbála igazított, úgy látta, hogy az igazítás egész jól sikerült. Amióta saját fizetéssel bírt, egész felszabadultan használta a szabóollót, tűt és cernát; néha eltűnődött azon, hogy mi mindenhez hiányozhatott eddigi életében a háttérfedezet, az a tudat, hogyha elrontunk egy méter szaténkartont, vásárolhatunk újat, ha rossz villamosra szállunk, még van a zsebünkben annyi pénz, hogy másik átszállójegyet váltunk, ha kifut egy liter tej, vehetünk még egyet, és van rá pénzünk, hogy jó tisztítószerünk legyen a nyomok eltakarításához.

Az új állásnak külön hozadéka volt a félárú vasúti jegy, ami az egész kiruccanásnak sajátos könnyedséget adott; marad egy kis pénz a hónap végére is, nem kell rendhagyó megoldáshoz folyamodni, mint az ügynevezett nászút idején, ezt különben is a lakhelyén az ember nem teheti meg: az állandó lakhelyűek állandóan ugyanott vannak, állandóan ugyanúgy figyelnek, állandóan észrevesznek mindent, állandóan végérvényes következtetéseket vonnak le. A zsákvárosban a lóhúsból készült kolbászt abban a boltban árulták, amelyre az volt kiírva, hogy HATÓSÁGI HÚSBOLT, s aki ide betért, arra az állandó lakosok, az őslakosok (akik már akkor is itt éltek, amikor még szabad volt a város) rásütöttek egy láthatatlan bélyeget, ami csaknem olyan volt, mint a bolti húsokra ráütött pecsét, körkörösén írva, hogy HATÓSÁGI ÁRU. A zsákvárost a háborúban – amikor még nem volt zsákváros – nem zárták körbe, nem vették ostrom alá, lakói nem settenkedtek éjszakánként a lelőtt lovakhoz, nem gondolták, hogy a sült lóhúsnál nincs jobb illatú étel.

Az út kényelmes volt, nem utaztak sokan, a rokonsághoz hazalátogatók már a korábbi vonatokkal elmentek. Budai Borbála kedvelte a faléces padokat, akkor is, ha kényelmetlenek voltak; a zöld műbőrös puha üléseket utálta, amik a másik, fővárosi vonalon voltak általánosak. Az újdonság varázsával bizsergette, hogy nem szállt le a tormáspusztai állomáson, kívülálló szemlélőként nézte a tisztelgő vasutast, a leengedett sorompó mögül induló gesztenyefasort, amiről azt mondták, hogy négy kilométer hosszú, s az utóbbi időben Budai Borbála ehhez az úthoz viszonyított minden úthosszúságot, mert erről szerzett érvényes tapasztalatokat: ezen gyalogoltak végig déli kánikulában, alkonyati hóviharban, s egyszer egy karácsonyesti ónoseső jeges, göröngyös síkosságában. Az út végén volt férje tág rokonságának faluja.

Mindezekre a magas vonatablakokból tágas rálátása nyílt, s a Kisalföld nyárias, vasárnapias ragyogásában új perspektívák nyíltak. Egy szokásosnál hosszabb vonatút, egy, a megszokottól valamiképp eltérő lapály-vonulat, ismerősnek tűnő, de mégis új tornyok beúszása a fényes

panorámába, ez elegendő volt ahhoz a felismeréshez, hogy a világ tágítható, ha módunk lenne rá, az egész földgolyóbist tágíthatnánk: elég lenne hozzá a fénynek egy eddig ismeretlen szétáradása, mely tövestül emeli meg a fákat, fűszálakat, gabonátáblákat, az állomások vörös virágos ágyásait, s magát az egész széngázos vonatot.

Minden állomáson sokan szálltak fel, s minél közelebb jutottak az új gyógyforráshoz, annál többen. Jöttek fiatalok, házaspárok, egész családok, s hozták magukkal a korai vasárnapi ebéd, vagy talán inkább a táskákba pakolt elemózsia illatát. Ez nem a fokhagymás fasírt restikhez, vonatokhoz illő erőszakos szaga volt, húst az egész országrészben alig lehetett kapni. Ez a sült vagy rántott baromfi kihűlt szaga volt, keverve az erősen ecetezett uborka szagával. Buborka, gondolta Budai Borbála, mert már tudta, hogy erre fele így hívják, s a megnevezéstől és a szagtól az erős íz is felidéződött, amit magában mindig úgy azonosított, hogy ecetsavval kevert kénsav.

Budai Borbála látta, hogy itt már senki nem fog kalapban, fejkendőben, delénkombinében fürdőzni. A kendős, kalapos korosztályt otthon hagyták, gyógyítsák a napon a fájós derekukat, hátukat, lábukat. Bár, hogy az új víz pontosan mit gyógyít, senki sem tudta. *Bennünk* ez nem érdekelt, nekünk nem fáj semmink, mondta egy molett fiatalasszony, akinek pántos strandruháján látszott, hogy városba jár, s Budai Borbála – úgy, ahogy utcákat, zegzugokat, kapualjakat, növényi burjánzásokat szokott begyűjteni, újra elővenni – nézte a felszállókat, lepakolókat, elhelyezkedőket, egymást felismerőket, hallgatta a magukkal hozott gyerekek szerepeltetését. Akkor már tudta, hogy a gyerekek versfelmondása, vizsgáztató szerepeltetése erre felé a családi iparkodás, jó nevelés egyik fokmérője. Budai Borbála nézett, figyelt, időnként azon kapta magát, hogy szemérmetlenül bámul, nem kellett semmiféle álca, kulcslyukon kukucskálás: az emberek nyíltak voltak, megszólították egymást, beszélgettek, igen, mindenki a meleg vízhez ment, ez volt a közös téma, volt, aki már máskor is járt ott, és dicsérte, hogy már van kőmedence is, körbe-körbe ülőkékkel, meg büfé is hűtött italokkal, és mindenki örült, hogy jó ez a vasárnapi kirándulás, legalább a gyerekek is pancsolhatnak. Budai Borbála nézte a divatos konfekcióruhákat, egyre-egyre ráismert, hogy a zsákvárosi ruhagyár terméke, bizonyára többen ott dolgoznak, itt-ott a ruhák hason vagy fenéken felkaptak, megfeszültek, vagy szélesvállúan lógtak, bejáratlan konfekcióvilág, gondolta Budai Borbála. Nem csiszolódott össze az alkat és a ruhabeli módi, s ettől valami mindig kilógott: az alsónemük lecsúszott pántja, a titokzokni a magassarkú cipőből, a műselyem blúz ujjából a töredezettre dolgozott napégette kézfeje, a barnára sült arc és nyak alatt a fehérén maradt bőr bizonytalan sávja. A férfiakon nejloning volt, vagy az a keménygallérú fajta, amire a kirakatokban azt írták, hogy NEVA, egyesek szerint ez azt jelentette, hogy NE VASALD.

Budai Borbála arra gondolt, hogy ezek a nők és férfiak a fehér házfalak, tornácoszlopok, téglakirakással díszített istállóablakok, konyhakertek, búzaföldek, és a bejáratott, agyonmosott ruhák otthonos világában milyen szépek lehetnek, milyen szabadon mozoghatnak.

A gyógyvíz falujában úgy tűnt, hogy a vonatról mindenki leszállt, mintha üresen állt volna még egy darabig a gőzös monstrum, széngázzal, füsttel betérítve a leszállókat, s híre ment, hogy hamarosan beáll a busz, ami a für-

dőhöz visz, mert a gyógyvíz a falun kívül, messze van. Ennyi ember nem fér be egy buszba, és hol van a beállítás helye? Mindenki igyekezett figyelni, jól helyezkedni, a mozdony útjából félreállni, egy vasutas azt kiabálta, hogy fognak jönni mentesítő buszok, és valóban jöttek is, Budai Borbálát a sokaság sodorta, szinte akaratán kívül, mert hirtelen nem is tudta, merre vegye az irányt.

Hihetetlen volt, hogy a forró nyárban ennyi ember igyekszik a forró vízhez, úgy tűnt, hogy itt valami félreértés történt: azt hiszik tán, hogy oda igyekeznek, ahová a *pancsoló kislány* is szünet nélkül vágyik sercegő hangszóróhangon – minden búcsúban, ringlispiles forgatagban, téesz:majálison, falunapon.

A fürdőre vivő buszon szorosan álltak, ültek az utasok, Budai Borbálának a hátsó kerék fölött jutott egy ülőhely, egy a többinél magasabb ülésen, ez olyan volt szinte, mint egy kilátóhely vagy magasles, innen nézte a helyezkedő, kapaszkodó, egymásnak nyomuló embereket, hallgatta a morgásokat, méltatlankodásokat, gyereknyafogást, míg nem mindent elnyomott, kiiktatott egy delejes erővel bíró emberpár, egy fiatal férfi és egy fiatal nő. Álltak a buszvégi kapaszkodórúdhöz nyomulva, kapaszkodó kezük a rúdon majdnem összeért, és Budai Borbála szinte érezni vélte az áramot, ami a rúdban a két kéz között elkezdett: mindjárt összeér a kezük, és az olyan lesz, mint egy kisebb kisülés, látszott, hogy itt még nincs elkoptatva semmi, ezek új, nyitó tekintetek, érintések, alant a térdük, a combjuk a tömegben bizonyára egymáshoz nyomódik, de a sokaságban Budai Borbála csak a kezüket és az arcukat látta, s az közvetített mindent, ami a mélyben és még mélyebben történik: a vér megiramodását, lüktetését, nyomását a rugalmas érfalak közt. A nő tekintete kiszolgáltatottan odaadó volt, mintha bájitalt ivott volna, s Budai Borbála azt is látni vélte, hogy a nyakán erősen lüktetni kezd egy ér. Háta, vállak, profilok, kapaszkodó kezek résein át látta mindezt, s az egész úgy tűnt, mintha kulcslyukon át lesekkelne, mint a titokzatos udvarokba a zsákvárosban, idegen illetőségű területekre. A busz rázott, kanyargott, buckákon bukácsolt, a „kulcslyuk” formája változott, tágult-szűkült, s Budai Borbála hol úgy látta, hogy a nő arca nagyon szép, hol meg úgy, hogy vonásai darabosak, de aztán rájött, hogy ez a soványságtól van, arccsontjai keskeny arcából kiálltak. Nagy, fényes, barna szemeit folyton a férfira emelte, s a busz rázásától időnként sűrű, göndör haja is rezgésbe kezdett. Egy tágabb rálátásnál fedezte fel, hogy a szögletes ruhakivágásban a kulcscsontjai keményen kiállnak, s a napbarnított arc és nyak alatt a ruhából kilátszik a bőrnek egy fehérén maradt sávja is. A nő egész megjelenésében volt valami végtelen kiszolgáltatottság: a ruhája előnytelen szabásában, napégette bőrének barnaságában, napnemérte bőrnek kivillanó fehérségében, sovány kezének kidudorodó ereiben, nagy, meleg szemének esendő tekintetében. S Budai Borbála nézte, hökkent megbabonázottsággal nézte, hogy a férfi játszik a növel, mint egy nagy hangszerral: beszél-beszél, hol közelítve az arcát, hol távolítva, s delejes kék szemével távolabbról méri fel, hogy mi indult el benne úgy, mint egy érzékeny zeneszerszámban: hogyan pulzálnak az erek, mint festik lángolóvá a sovány arcot, s közel hajolva beszél-beszél, valamit halkan egyre mond, addig, míg a nő két nagy szeme bepárásodik, elhomályosul, a férfin kívül már nem lát semmit, s Budai Borbála szemérmetlenül néz, érzi, hogy ezt nyíltan nem

tehetné, ez aljas tapintatlanság, de tudja, hogy a tömegben ezt nem láthatja senki, s a rázódo vállak, karok, fejek résein át látja, hogy a férfi halkan beszél, szinte duruzsol, s immár nyilvánvaló, hogy azt tehet, amit csak akar, a rászegeződő elhomályosult szemek mindent előre jóváhagynak. A két, rúdon kapaszkodó kéz nem ért össze. A másik két kezük mindenki előtt rejtve volt a sűrűségben. A férfinak erős tekintetű kék szeme volt és a homlokán divatosan előrebukó szőke haja, a bőre nem mezei munkás bőre, hanem csak városiasan napbarnított, s Budai Borbála elhatározta, hogy valahogyan – vagy itt a buszon, vagy majd a fürdőben – közelükbe kerül, hogy hallja a beszédüket, ami ezen a vidéken olyan sok mindent elárul. Idevalósiak? Valamelyik faluba? A férfi városi? A nő falusi? Valamelyik majorból való? Vagy a férfi agronómus? Egy agronómusnak kiképzett városi fiú, aki évről évre könyvből olvassa ki a teendőket?

A leszállásnál szem elől tévesztette őket, aztán több busznyai utas keveredett a fürdő pénztáránál, időbe telt, míg minden elrendeződött; Budai Borbála átvándorolt az új, megalakított fürdőruhájába, elkedvetlenedve látta, hogy az egész fürdő területe forró és kiégett, mint a Szahara, az emberek körbe-körbe betonmedencék betonpadkáin ülnek, a kicsi gyerekek az asszonyok ölében ülve tapicskolnak, a nagyobbak ugrálnak, locsolják egymást. Mellette egy kövér fiatalasszony ült a kisbabájával, a tar fejű baba virgoncan rúgkapált, csapkodta a vizet, nyalta a vizes tenyerét, a vízbe is belekóstolt, látszott, hogy boldog, Budai Borbála élvezettel nézte, az egész láthatáron körbe-körbe a baba volt a legüdítőbb látvány „tisztalap” mivoltával, öröms, évmilliók mélyéből elővárársolt bohókásságával, látszott, hogy akkora az életerő benne, hogy hetven év múlva is ebből, s ennek a kamataiból fog derűsen élni, s amikor Budai Borbála hívogatón kitérte feléje a két vizes kezét, a vizes-síkos emberke kezeivel csapkodva, mint az úszni tanuló fókabébik, szinte kirepült az anyja karjaiból, s vizes kis babatesté szinte belecsattant Budai Borbála két vizes kezébe, buksi

feje meg a repülés svungjától belehuppant Budai Borbála nyaka tövébe. Egy pillanatra megdermedt minden: jaj ez a drága most sírni fog, de a gyerek hátravetette a fejét, és hangosan nevetve még egyszer odahuppantotta, és vizes kezeivel ütögetni kezdte a mályvaszín fürdőruha barna virágait. Nevetett a gyerek, az anyja, s körbe-körbe minden asszony, aki csak látta, s Budai Borbála úgy érezte, hogy mégse olyan sivár ez a betonfürdő.

Alkáli hidrogénkarbonát, kalcium, magnézium, fluor, olvasta le egy tábláról, s ettől már néhány perc múlva úgy érezte, hogy haja tövében, testhajlataiban, fürdőruhája alatt szénmolekulák, kalcium- és fluorlerakódások ragadnak, s amikor kiment a vízből, s a korlátra támaszkodva bámészkodott, érezte, hogy az izzó napon a bőre pattog, reped, helyezkedik: mozog, mint a föld karbonátos, kalciumos kérge.

Hogy-hogy a kisgyerekeket beengedik ebbe a földmélyi, forró alvilági vízbe, tűnődött a láthatatlan vegyi anyagokat takarítva magáról, amikor egy rekedtes, vézna férfihang megszólalt mellette: kegyed idevalósi? Egy cingár ember könyökölt nem messze tőle, és a kérdés valóban neki szólt, mondta, hogy nem, ő nem idevaló. Hirtelen azt hitte, hogy felvilágosítást akar kérni az ember, de az önérzetesen azt mondta, hogy ő idevaló, ebbe a helységbe, amely szinte már mezőváros, és ő itteni szabómester. Tudatja, hogy nem falusi téesszparaszt, futott át Budai Borbála fején, és oldalt pillantva sebtében végigmérte: keszeg kis öregedő ember, valószínűleg puklis a háta, „fecske” fürdőnadrágban parádézik, mint mezővárosi polgár, a fürdőnadrágból csenevészén nyúlik ki a két lába, s éppen csak idáig ért a gondolataiban, amikor máris úgy emlékezett, hogy az ember „úri szabót” mondott.

Az ember észrevehette Budai Borbála oldalpillantását, mert mint aki új fejezetet nyit s bízvást nyithat új fejezetet – egészen szembefordulva azt mondta: helyes kis alakja van.

Ahogy ott állt a fecske-fürdőruhás keszeg kis ember mellett, és nem tudta, hogy erre mit mondjon, Budai

Borbála fejében egy hang, talán saját gyerekkori hangja azt kezdte ritmizálni, hogy **ÚRISZABÓ – ÚRISZABÓ – KECSKE**, meg **HÁROM SZABÓ LEGÉNYEK**, **MEK-MEK-MEK**. Mondások meg énekek a gyerekkorából, meg az anyja gyerekkorából, és tényleg, az utcavégi öreg szabót is Kecskének emlegették. És Budai Borbálának ott, a kínos helyzet közepén, a bókoló szabó mellett állva esett le a tantusz: nem véletlen, hogy az utcavégi szabót Kecskének hívták, hiszen a népdalban a szabólegények kecskére ülnek, és nem véletlen a sok mek-mek-mek, ez a pofa is hogy mekeg itten, talán még úgy is érzi, hogy legényes a hangja, legényes a fürdőnadrágja, egy kecskét is meg tudna lovagolni. Egy meglett, aszott úri szabó nézett világoskék szemekkel Budai Borbálára, tekintetében a hajdani virtusok, icce borok felvizezett emlékével, de az úri szabóság tehetős méltóságával is.

Budai Borbála a korlátot elengedve inkább visszakereszkedett a lépcsőfokokon, csak hogy ne kelljen az úri szabó előtt elmennie, ne kelljen ránéznie, a kelletténél jobban ne sértse meg a tekintetével.

A rücskös betonpadra visszaereszkedve nyakig merült a fémizotópos forró vízbe, s amikor már biztos volt benne, hogy az ugráló, fröcskölő gyerekek mögött az úri szabó szem elől téveszti őt, hosszasan figyelte, hogy a vizes fénytörésben, a szétspriccelő vízcseppek nagyításában, kicsinyítésében álldogáló alakból miként párolog ég felé a legényes virtus, aztán a megtollasodott mester magabiztossága.

Budai Borbála még éppen fel tudott kapaszkodni az egyik buszra, mely a vasútállomásra indult. Ülőhely már nem volt, kapaszkodott a busz eleji hosszú rúdba, nézte a melegvítől és napsütéstől kivörösödött embereket, ázott hajaknak és izzadó testeknek a szaga töltötte be a légteret, saját tenyere is nedves nyomot hagyott a fényes rúdon. Minden igyekezete az volt, hogy egy kis levegőt, hézagot biztosítson maga körül, s ahogy az adódó rések szerint fordult, egyszer csak egy homlokba bukó szőke férfifrizurát vett észre, a vizesen beigazított fésűnyomos hajtincs alatt egy magyarázó férfigrofil, egy jó svádájú férfigrofil; nyitódott, csukódott, mosolygott, nevetett a szája, hosszan, babonázóan pislogott, mint egy rajzfilm profilból ábrázolt szépfiú hőse, persze! Ezeket látta idefele jövet, de aztán egészen elfeledkezett róluk, most már a beszédjüket sem tudja figyelni. Ez a pasas még mindig fűzi a nőt, és micsoda erőbedobással, pedig már idefele is látszott, hogy a nő szinte akarattalan, mint az összekötött lábú hipnotizált tyúkok. Egy magas férfi a másikra cserélte kapaszkodó kezét, s a mozdulat holtidejében Budai Borbálának rálátása nyílt a másik félprofilra: egy göndör, szőke, kifestett félprofilra, nevetésre húzott szájjal, aranykarika fülbevalóval. Budai Borbála egy másodpercig lépre ment, elhitte, hogy a szerelem, a hidrogénkarbonát, a kalcium és fluor ilyen csodákra is képes. Óvatosan húzta magát vissza a valóságba: lábujjhegyre állva egy széles hát takarásából nézte a párt: ilyen csodát az alkímisták, a vegytani kevercek sem tudnak tenni. A telt idomú nő kacéron, magát kelleve kacagott, és pergett-pergett az élénk ritmusú rajzfilm: nyitódások, csukódások, pillogások, szemhunyasok, mélyülő grüberlik, ajkak nedvesítése, az előre bukó hajhullám közelítése a női göndörséghez, és akkor meglátta, hogy a filmnek rajta kívül másik nézője is van, de nem, ez nem néző, ez főszereplő. Ez az abszolút és egyetlen főszereplő: a busz végében ott állt a

sovány barna nő, ő is lábujjhegyen állhatott, mint Budai Borbála, mert a mellette állók közül kimagasodott, nem is kapaszkodhatott semmibe, tartotta a földbe gyökerezett lábujjhegye, felsőtestét előre kissé megdöntötte, és hipnotizáltan nézte a filmet. Emezek meg tudták, hogy a harmadik nézi őket, a profiljukon, a válluk csücskén is érezték, hogy kényszeres önkínzással figyelni minden rezdülésüket. Talán ettől estek a túljátszás durva hibájába?

A fájdalom hipnotizálta. Suttogta magában Budai Borbála, s csak a busz végállomásán vette észre, hogy ő is mindvégig lábujjhegyen állt, szinte ő is hipnotizáltan nézte a sovány barna nőt, akinek azt kellett végignéznie, amit erről az oldalról ő is látott. Színe és viszája. Motyogta még, de hogy ezt hogyan kell érteni, ő maga sem tudta.

Lábai meggémberedtek, elszibbadtak, leszálláskor a lépcsőn majdnem félrelépett, s az egész kirándulásból valami rossz százjízfele maradt, ami az ecetsavas, kénköves buborkára emlékeztetett. Meg valami halvány, zavaros érzés, ami egy kicsit a szégyenhez hasonlított. Mintha azt szégyellte volna, hogy nem szégyelli magát. Biztos volt benne, hogyha a sovány nő képes lett volna az ő tekintetének az elkapására, ő megszégyenülten nézett volna másfelé, vagy lesütött szemmel billent volna vissza a lábujjhegyéről. De a sovány nőnek nem volt módja túl látni azon, aminek a képét metszőkéséssel véste, savakkal maratta a megalázottságtól, cserbenhagyottságtól megdermedt agyára. (Talán amint a férfi hajhulláma megszáradtan egészen előre bókolt, s a busz döccenésekor a szőke nő hajával összeér. Aranyszínű elektromos kisülések is villództak, vagy csak a rengő fülönfüggő? A fájdalomnak nagy a képzelőereje.)

Még ennek a nyárnak a közepén Budai Borbála érettségitalálkozóra ment a férjével, a régi fiú tanítóképző volt diákjai találkoztak, hozták a feleségeket is, a régi hangadók vitték most is a szót; ezekből lettek az igazgatók, tanfelügyelők, ők sorolták hetykén a régi vicceket, diákos csínyeket, átveréseket, de a hangjukban ott rezgett a méltóság: betyárkodtunk, bolondoztunk, de íme megemberesedtünk, mi lettünk a szakma krémje; falvak, kisvárosok, mezővárosok elitje. Budai Borbála figyelt, hallgatott, együtt nevetett a többi feleséggel, és harpagonos mohósággal besöpört mindent, be abba a bugyellárisba, amelybe a mezővárosi úri szabót is tette.

Ki emlékszik még, hogyan kiabáltak a tojásbegyűjtők? Kérdezte a vörösés hajú tornatanár, s először csak gyéren, bizonytalanul hangzott fel, hogy **OÁOÁOÁ**, félíg énekelve, félíg kiabálva, ahogy a gyerekek szokták a mentőautó szirénáját utánozni a **NÉNO-NÉNO**-val; a kéthangú ének egyre erősebb lett, sok volt a falusi fiú, az **OÁOÁ**-k egymásra torlódtak, egymáson félrecsúsztak, furcsán rezonáltak, a régi falusi gyerekek arcára kiült az emlék: jönnek a zörgő, nagy begyűjtőkocsik, messziről megelőzi őket az ének, a falusiak tudják, hogy mi célból: ki-ki gondolja meg, hogy ad-e vagy nem, és mennyit ad, sokat vagy keveset, vagy esetleg mindent.

A tojásgyűjtők diszkrétek voltak, nem tolakodtak be a kapuk mögé, nem néztek be kulcslyukakon, nem erőszakolták ki a tojást a tyúk alól. Gondolta Budai Borbála, míg figyelte a sok éneklő-kurjantót, s az arcukra kiülő emlékeket óvatosan begyűjtötte. Törékenyek voltak és melegek, mint a fészekből kicsent tojás.

Veszedelemről álmodom

Álmomban megjelent apám.

1967 február végi, hirtelen ránk szakadt halála óta ezt sohasem tette. Az álmaim mögötti álmokban többször is megjelent, de közvetetten, vagy beszéltek róla, vagy ő szólt ki az álmodás zűrzavaraiból, de képileg sohasem mutatta magát.

Az augusztusi kékeszürke alkonyatban ott állt a Nyírtetőn, vándorbotjára támaszkodva, megtörtén, jobb kezét alig emelve integetett.

– Aztán vigyázz a házra – mondta halkán, s én, az alig hatéves gyermek, kétszáz méterről is pontosan, tisztán értettem szavait.

– Melyik házra, édesapám? – akartam visszakérdezni, most már az álmot látó felnőtt szavával, de akkor megfordult s elindult felfele a Nyírtetőn, a Várdomb irányába. Elkezdte a bujdosást, át a hegyeken. Át Moldova felé. Eltűnt.

Az 1764. január 6-án történt madéfalvi vérengzés után őfelsége, Mária Terézia „bábkodott annyi alattvalója véres elestén, és a hosszú uralkodása alatt szokatlan borzalmas eset anyai szívébe markolt („erschütterte ihr mütterliches Hertz”) – s a lázítók megbüntetésére indította”. 1764. január 25-én kiadta tehát a parancsot a büntetőbizottság (criminalis commissio) megalakítására. A kriminális komisszió április 3-án érkezik meg Csiktaplocára s szeptemberig tartja a csikszeredai vár pincéibe bebörtönzött székelyek vallatását, de szabadon lévőket is beidézne.

A büntetőbizottság Imreh István által feldolgozott jegyzőkönyvei szerint 1764. június 15-én kihallgatják a 20 esztendőös Zöld Mátyást, aki ennek előtte Moldovába ment volna, de a passust (határátkelőt) elkerülve visszatért Felcsikba, s Madéfalván commissárius Zöld házánál a szentléleki pappal, páter Zöld Péterrel együtt meg is fogattattak.

„– Mondja meg circumstantialiter, mikor öt hetek előtt más 22 személlyel Moldovába átalment, hol beszéltek aziránt egybe? Kicsoda és miképpen indította őket arra?

– Most öt hete – válaszolja Zöld Mátyás – Madéfalván a belső kertszegbe, a Cserei uram nagy földje végén, madéfalvi Zöld József, Császár József, Ferentz Mihály, Molnár Ferenc, Tamás Antal és a bátyja, Tamás János, Lőrincz János, Tamás Albert, meg más Tamás János, a bátyja, Ágoston Antal, Pál József, Rézseg István, mind ifjú legények és csicsai Kósza József beszéllettek volt, hogy átalmennek Moldovába. De én akkor nem voltam ottan, hanem másnap délkor hozzám jöttek Zöld József, Császár József, Molnár Ferenc és Ferenc Mihály. Zöld József (aki édesapámmal egy volt) mondá nekem, hogy menjek vélek Moldovában, ne kénoztassam magamot itten fegyverrel és mustrálással, hanem hadjam itt a katonaságot, mert innét elvisznek a táborba ki. Én elsőb-

ben nem akartam menni, mert sohasem volt kedvem a bujdosásra: osztán égett bort hozának és úgy csalának el.”

Ó a bor, ó az égetett! Az istenverte. Hány család, közösség életét fordította a poklos utak felé. Hány dőre csatába dőltek bele általa. Hány végsőnek tűnő roham előtt osztatott ki porciónak. Hány vereség után maradt meg utolsó kapaszkodónak, bódító, andalító, időlegetsen a tűnő idő megállítójának. Mert az egérből oroszlán lészen általa. Mert a leggyávabb is fölemeli pillanatokra a mellre csuklott fejét a végső összeroskadás előtt. Csikban pedig nem volt emberibb, civilizációsabb helikoni nektár, csak az égetett, amit a krumplibokrok s a sovány rozsföldek teremtenek. Attól pedig csak megveszni lehet, nem jóra derülni, mint Tokaj szőlővesszején. Lám, a veszedelem előtti vízkereszt nap estjén is sokat megivának belőle, a másnap hajnali ágyúzás egy mámorba bódult communityra zuhant, kik közül sokan már magukhoz tértek előtt el is vesztenek...

A csikpálfalvi bodegás 1952-ben, azon az augusztusi estén nem tudom, égetett bort hozott-e, vagy valami lőreféle bort Ferencz S. Imre építőmesternek, segédeinek és barátainak, akik ennekelőtte valamelyik csikszeredai vendéglőben mulatták magukat. Talán még a cigány-nyal is húzatták, mert a faluba hazaérkezvén erőst jókedvükben voltak. Mit tesz ilyenkor a boros hangulatú székely? Fojtásnak rátölt még egy-két pohárnyit. Különösen akkor, ha valami borus is beleleng abba a borosba. A borus hangulat pedig néhány évek óta a hitvány kommunisták és vezérük, a nagy generalissimus miatt leve. S lett leve leve.

Lám, ez a senkiházi, ez a békaséggelja Gucuj, ez a pártha belekönyökölt szarházi, mint ágál a kocsmapul mögött, mintha öröktől fogva ő mért volna itt bort, s nem Borbála néni, az áldott jó asszony, akinek a házában székelő italméréséből egyetlen tollvonással csináltak valami államit, valami szövetkezetit, hadd legyen tér a szarba-pártha lépett bizalmiaknak.

– Hát az öregnek, Sztalin Jóskának a pofázmányát miért nem veszítek le a falról, miért ágál még mindig ott, Szeredában azt beszélük, hogy már megdőglött – fordul a mester a bodegás felé (mert a korcsomából is bodegát csináltak ezek az új urak, ezek a feltársak), aki hihi, hahaha, vonogatja vállait, már rég eljött a záróra, de mit neki szabály, újabb liter lőrét tesz a társaság elé, hadd mondjanak, ordítozzanak, hadd ássák maguk alatt a vermet.

A bachatióknak nem tudom miként lett vége aznap este. Csak azt tudom, hogy augusztus volt, s én egész este forgolódtam az ágyamban, nem tudtam aludni. Ő, nem apám miatt, szokva voltunk, hogy mindig későn, elalvásunk után érkezik haza, reggel pedig ébredésünk előtt elmegy építeni. Az izgalom a másnap miatt volt. Gál Dezső megígérte leányának, az én édesanyámnak, hogy elmennek a

tehénszekérrel nyári tüzelőért, nyesedékfáért a Várdomb mögötti Kicsibükkbe s magukkal visznek engem is. Életemben először menni az erdőre! – ez tartott egész este izgalomban, nem az apám kocsmázása.

„Mi az oka annak, hogy annak utána oly sokan men-
tenek bé Moldovába? – kérdezik a madéfalvi Zöld
Mátyástól a bünyefenyítő komisszió vallatói.

– Egyéb okát nem hallottam, hanem azt mondták:
**ők nem szenvedhetik, hogy a hajokat befonják és
exercérozják. Azonkívül az is nehezen esik nékiek, hogy
a katonaköntesnek drága posztót kell venniük, mert ők
inkább járnának magok zekéjében, melyet pénzen nem
veszik, hanem magok csináltatják.**”

Azt is mondják még a bünyefenyítőknél a constitutusok,
hogy őfelsége „**méltoztassék régi szabadságainkat meg-
adni, tiszteket saját nemzetünkben választani, ne ide-
gen szóra exercérozzanak, a hazánkból el nem vinni.
Különbben még többen bémenniük Moduvába.**”

Majdnem kétszáz évvel ezelőbb nem a hajbéfonás
divatja járta. Többeknek nyírták akkoron kopaszra, nul-
lásra a fejét. Az exercérozás viszont lényegiben nem
változott, osztályharc lett a neve, amely által nemhogy
a drága posztót, de még a saját zekéjüket is begyűj-
tötték a rekvirálók, ha valakire, valamiért ráütötték a
kizsákmányoló bélyeget. A szabadsággal látszólag nem
volt gond, a régieket ugyan eltörölték, helyükbe újakat
ígértek. Ni, a Román Munkáspárt Párt községi bürojá-
nak egyik jeles tagja milyen szabad: kiáll a bodega elő-
tti lépcső tetejére, elöveszi a faszát, kopóra huddik, az út
túlsó oldaláig spriccolja az agyáról lezúduló ganyélevet.
Ilyenek ezek a nemzetiségi kérdés teljes sztálini meg-
oldása értelmében, a „saját nemzetünkben” választott
tisztek. Rosszabbak az idegeneknél. Ebben az időben a
menekülés is átlényegül. A Moduvába való bemenésben
volt még csipetnyi ize a szabadakaratnak. Az ezerki-
lencszáz éves derekán inkább vitték az embereket.
Kit a földvári megsemmisítő táborba, kit Szibériába,
kit a Duna-csatornához, kit a Bărăganba, kit mun-
kaszolgálatos katonának a szénbányákba. Akik pedig
netán a Bukarest melletti Zsilávára, Máramaroszigetre,
Szamosújvárra, Nagyenyedre kerültek (a felsorolásból
is kitetszik, hogy az osztályharcos egyenlőség jegyében
Erdély mintha még egyenlőbb lett volna), szóval akik
ott sinylődtek, tudták, hogy megint valamiféle madéfalvi
veszedelmes idők járnak át a tájon...

– Utánam jöttek...

Ezzel a légszomjas, halkan elrebegett, semmibe lejtő
tömondattal állt elénk az alkonyodó erdő szélén édes-
apám azon a nyárutói napon, mely legelső eltévelyedé-
semnek, máig lázasító elbolondulásomnak is a napja volt.
Nyári tüzelőért indultunk el kora hajnalban anyai nagy-
apámmal és édesanyámmal, vízhordónak, tehénpásztor-
nak vittek engem is, az iskoláskorba érkezett gyermeket,
aki életében először szembesült a hatalmas, félelmetes,
gyönyörű erdővel. Szerelmes álmaimban időnként ma
is látni vélem a sóhajtozó, tündérmesés, mennyasszony
árvaságú nyírfaerdőt, amely a hajnali derengésben olyan

sejtelmesen világított, mint a halottaknapj temető, s ame-
lyen úgy vonzolt át a szekérbe fogott két piros tehénke,
akár Kormos Istvánt a versbéli delfinek. A Nyíres után
hancurozó mackóiskolának tűnt mogoróbokraival a lige-
tes Mogorós-oldal, serketáncos vasárnap délutánnak a
kecskerágós, borókás, kükönybokros Fábiánvölgye kitá-
rulkozása a Várdomb előtt, de nem hallgattak el jöttünk-
re a fekete fenyűkkel népesített Lucsos torokszorító rémme-
séi sem, melyek által teljessé, hatalmassá lett életem első
Nagy Utazása, mely későbbi sorsaim szülőföldjévé tette
Robinson szigetét és Afrikát.

Édesanyám és nagyapám gallyat, száraz bükk- és
fenyőágakat gyűjtött, rakták a szekérre, én pedig ivóvizet
vittem nekik a Várdomb alatti hús forrásból és őriztem
a két tehént, Micit és Virágot, amíg az egyik, az otthon
hagyott kis borjáért nyugtalankodó Virág nem függetle-
nitette magát: felcsapott farokkal bebogárzott az erdőbe.
Kányádi ridalalmas, gyönyörű verse történt meg akkor
ott velem, lettem az égtájtalan, úttalan, hatalmas bükk-
faerdőben a poéma előtt bolyongó, elveszett lélekké, a
vers teremtés előtti káoszának egyik lehetséges víziója:
„sírni kéne, énekelni / éjnek lenni / nem is lenni / csak ne
kéne beljebb menni... / csak ne kéne lovait kereső / kis-
gyermeknek lenni...” Nem volt út, és nem volt égtáj, a
Kicsibükk szálfegyenes, gyertyásan álló bükkfái között
zokogtam, mint aki örökre elveszett. Nem voltak virá-
gok, pillangók, madarak, csak huhogó kisértetek, ördö-
gök, krampuszok, ökörszemű békák, kigyók, nem vol-
tak napsugárban fürdő lombok, utat mutató ezüst fenyő-
ágak, csak sivatagosan egyforma, ösvénytelen, barna
bükkavar, csattogó, fényesen izzó farkas, medvemor-
gások, boszorkaormányok, villogó vadkanagyarak... És
bénító, paralitikus, kígyószem tükrébe fagyott félelem,
ki úgy állított a zokogás kivégzőosztaga elé, hogy szám-
ba tömte az egyetlen szót is, mely megmenthetett volna,
befelé vérzett, alvadt vérrögökké némult az édesanyámat
kiáltó jaj, legfennebb csak egyik fától a másikig vissz-
hangozhatott...

Az édesanya viszont hangosan sírni kezdett, amikor a
tehenek a gyermek nélkül előkerültek, órákon át keres-
te az elveszett gyermeket, aki elég messzire elkóborolt a
szekértől, aki egy odvas bükkfa tövében hüppögve, köny-
nyektől maszatosan várta a halált, mindenkinek a végét, s
akit szűzmáriás örömeiben jól elfenekelt, mikor rátalált. –
Hálistennek, hogy megvan a gyermek – fogadott az útra
kész szekér előtt nagytata, aki a torkába felszivárgó tüdő-
vészes vértől s a gyermek miatti riadalomtól még szófu-
karabb, szigorúbb lett, s aki ezután csupán csak egyszer
szólt meg azon a napon, ott az erdőszélen, a Nyírtetőn,
ahol az utána jövők elől menekülő, a vándorbotra roska-
dó édesapám tőlünk elköszönt...

– A gyermek megkerült, az apa elveszett... – mormog-
ta maga elé Gáll Dezső, s felült a fával megrakott szekér-
re. Édesanyám a teheneket vezette. Én nagyapám háta
mögött ültem, néztem visszafelé, kiszáradt, könnyte-
len szemekkel néztem édesapámat. Botjára támaszkodva
kísért tekintetével, bele volt már öszülve az életbe, meg-
öszült, mint a fenyvesek, olyan fehér volt, hogy szinte
beleveszett a háttér nyíresébe. Aztán a szekerünk átbillent
a Borsófield tetőn.

„Hová telepedtek le azok az emberek, akik innét kimentek, és ottan ki az előljárjak? – teszik fel a negyedik kérdést Zöld Mátyásnak a bűnfenyítők.

– Circiter mintegy 100 Moldovában a Nagy Tázló folyóvisze mellett, egy Moines nevű helyen telepedtek le. Mely jó térséges hely és erdeje is elég vagyon: a ghymesi passzushoz mintegy napi járóföld.

Körpentzinek hívják azon boért, kié a hely, aki egy-szersmind főtiszt is és a sóaknákon is parancsol. Amint én hallottam (mert magam is egy egész holnapot mulattam ottan), olyan contractusra mentenek az említett Körpentzi úrral az emberek, hogy amíg megépülnek, az egész helységért esztendőnként fizessenek 40 thallért. Mivel pedig az adó Moldovában igen nagy, melyet azonkívül fizetni kell (tudniillik minden füsttől három zlotot esztendőnként), egy háznál három-négy ember is lakik.

Másképpen is nyomorultul élnek az emberek, mert nincsen semmiük. A marhájakat, hogy élést vehessenek, eladják. Azonkívül az executoroknak minden holnapon az adót is meg kell fizetniük, mégpedig a legszegényebb is holnaponként öt polturát.

Azon Moines nevű helységben még eddig csak valami 20 kalibákát építettek.

Amint hallottam, akik Szentdomokosról szöktének el, beljebb mentek Moldovába, egy Piatra nevű vásáros helyre.

A Moines nevű helyen rákosi György Deák Jánost tették bírónak. Polgárnak szépvízi Boros Mihályt. De ezek is vacsárcsi Nagy Lázár Istvántól, madarasi Géber Andrásztól, és madéfalvi Pál Pétertől függenek.

Taplocai Lázár István is, a nemesember, Moinesen vagyon és egynéhányszor Körpentzi úrnál is volt, aki azt ígérte neki, hogy maga mellé veszi íródeáknak és tisztségget is ad neki. Szépvízi Szóts Péterről pedig semmit sem hallottam.

Páter Zöld, mikor általjött Moldovában, akart ugyan maga kárát, melyet Erdélyben szenvedett volt, amikor elfogatott, más erdélyi embereken megvenni. Melyre – amint maga mondotta – a boér Körpentzi szabdaságot is adott volt neki. Egynéhány oláhok is ígérték volt magokat, hogy segítséggel lesznek neki, hogy egy szentléleki esztina juhát ezen szándékkal hajtsanak bé a havasokról. De annak utána maga mondá páter Zöld, hogy lete-szi magát azon szándékról és nem praedálja senkit, lévén még reménsége, hogy grátiát nyerhet és kereszténységéhez visszamehet. Az is jut eszembe, midőn egyszer néhány csíki legények általjöttek Moldovába, Moinesbe és páter Zöldhöz mentek volna, az én jelenlétemben azt mondá nekik: tü bolondok! Miért jöttök ide a pogány földre. Miért nem maradtatok odahaza. Nem derék dolog egy héten egyszer exercérozni. Még nekem is visszamenésre szándékom vagyon.”

Édesapám egyelőre nem ment bé Mojnestbe. Néhány napig, talán egy hétnél is többet, az erdőkben bújkált. De jött már az ősz, jöttek már a hideg éjszakák. Valamerre menni kellett. (Midőn a havasokról kedden estve lejtőtünk, alkonyatkor a búzába lefeküdtünk és ottan aludtunk egynehány óráig – vallja Zöld Mátyás. – Éjjélkor onnét megint felköltünk, és még azon az éjtaka Madéfalvára mentünk.) Édesapámnak legkézenfekvőbbnek az erdők-höz legközelebbi falu, Csíksomortán tűnt. De ott kihez

kopogjon be sötétedés után? Az anyaaági rokonokhoz, a Szöcsökhöz, a Gálokhöz jobb nem menni, hisz azok egymás között is gyűlölködnek. Van még egy-két boros cimpora, jobb nem esküdni a borral szerzett barátságra. Hosszas töprengések után ki máshoz kopogtatott volna be, ha nem Zöld Józsi bácsiékhoz, csendes, jóságos, megbízható baráthoz, elég távoli rokonhoz. (Ezek a Zöldek, ezek a Zöldek. Aki Csíkszék történelmében járkal, nem létezik, hogy ne találkozzon velők. Derék emberek hírében álltak. De nem tudom, mit tett volna Zöld Józsi bácsi, ha valaki beárulja s odamennek a fogdmegek. Talán ő is csűrte-csavarta volna a dolgokat, mint 1764-ben az öreg Zöld János a kriminális kommisszió előtt: „...és nekem nem mondta senki, hogy hazajött a fiam. Mert a cselé-deim jól tudták, hogy haragszom rája, mivel mindenkoron szófogadatlan fiam volt. Mikor aztán szerdán este lát-tám, hogy hazajött, annyival inkább is haragudtam rá, és meg is vertem volna, ha pap nem lett volna... Én kérdez-vén a pap fiamat, miért jött hozzám, azt mondja nekem: csak azért jött Zöld Mátyással haza, hogy grátiát kérje-nek, minthogy páter Szász is intette, hogy térjen meg. Én pedig azt feleltem neki: te átkozott fiú, akár nyerj grátiát, akár nem, de én megjelentelek, hogy itten vagy...”)

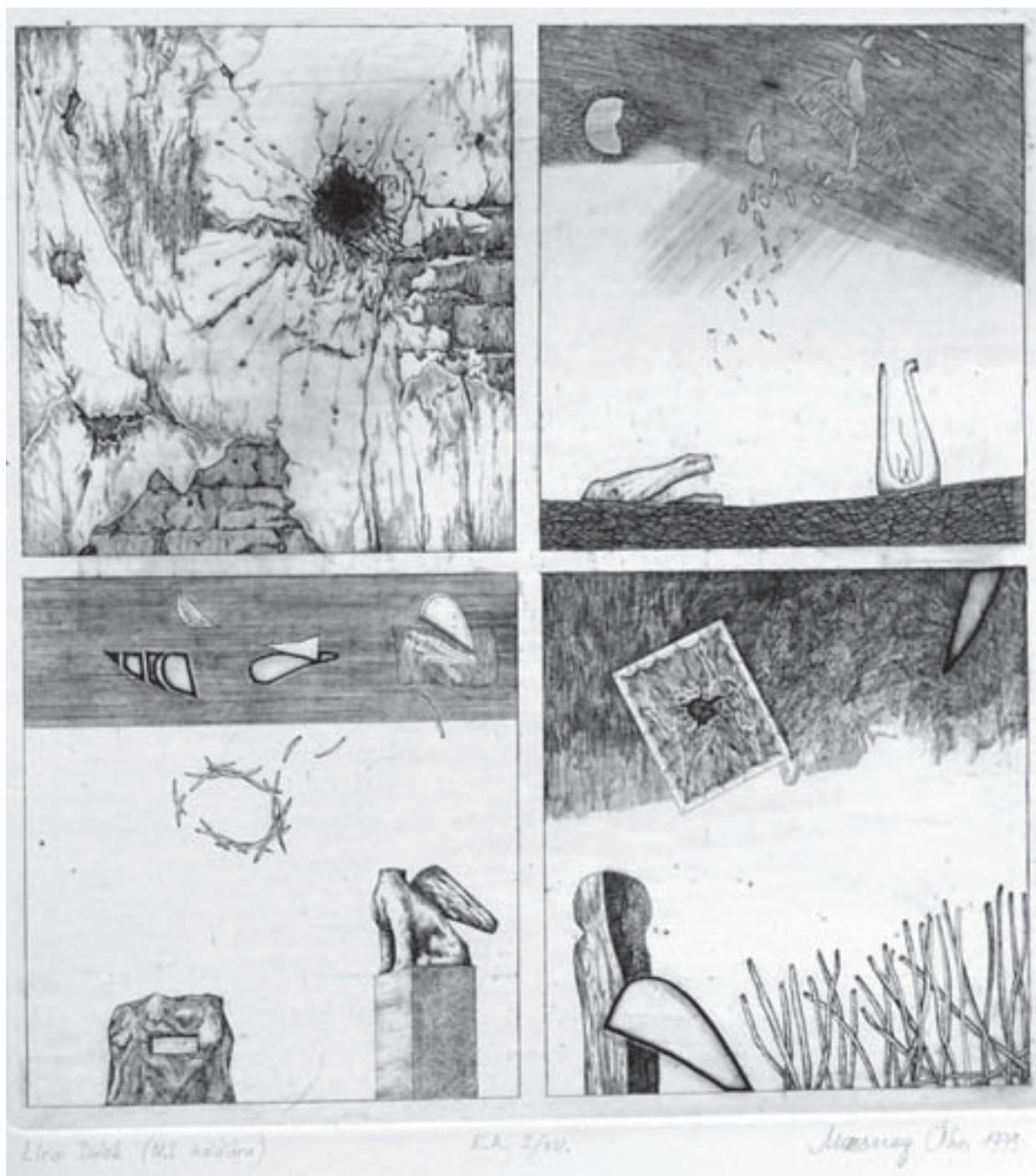
De szerencsére nem árulkodott senki a szófogadatlan Ferencz Salamon Imréről. Zöld Józsi bácsiék enni adtak, majd a kamra földjére alvó helyet készítettek. Amikor apám lefe-küdt, a kamraajtó elé tolták a nagy kredencet. (Én a kü-r-tőbe, a páter pedig az ágy alá, amely alatt fát tettek volt, melyet éjtzakára béhoztak volt – vallja Zöld Mátyás elfo-gatásuk előtti elrejtőzésükről.) A Sztálint gyalázó apám egy-két napig, hétig bírta, de ez a bezártság rosszabb volt a börtönnél.

Nem tudom, édesanyám tudta-e, hogy apám Zöld Józsiéknál bújkált. Lehet, hogy tudta, lehet, hogy nem. De a hírek azok jöttek-mentek. Ama kocsmabé-li sztálinos devernya másnapjától mind a három falu-ban (Delne, Csomortán, Pálfalva) arról sutogott minden-ki, hogy Ferencz Salamon Imre után jött a fekete autó. Édesapámnak az volt a szerencséje, hogy nem volt ott-on. Fent Felszegben az öreg Dombi János házát épí-tették. Amíg a bőrkabátosok a néptanács hivatalossága-ival tárgyaltak, azalatt a takarítónő (sajnos a nevét nem tudom, mert amíg éltek a szüleim, sohasem kérdeztem rá, mint ahogy más sokmindenre sem, amit jó lenne pon-tosabban tudni) felszaladt a faluvégre s tudatta apámmal: – Fuss, Imre, fuss, mert utánad jöttek! Ő pedig meg sem állt a Nyírtetőig. A három falu java minden bizonnyal az ő pártján állt, de pontosabb, ha azt mondom: inkább az új hatalmat képviselő helyi kádereket nem tudta beven-ni a begyébe. Bizony, hogy hitvány embereknek tartot-ták. Csomortánban Zöld Józsi bácsiékhoz is hamar száll-hatott a hír, hogy a milicista naponta kétszer is bemegy a Pálfalva 177. szám alá, anyámtól elkéri a szemé-lyi igazolványt, igazoltatja s rákérdez: Unde este soțul? Édesanyám nem tudott, talán csak értett valamit. Mindig azt válaszolta, hogy „Nu știe.” S ezzel el is ment a mili-cista. Szerintem csak eddig teljesítette az elfogatási paran-csot. Mert Traján egy jó ember volt. Tőle nem félt annyira a falu, mint a párttitkártól, a községi pártbizottságtól, a párttagoktól, az népiszövetség aktivistáitól, a besugóktól, mert tudták, hogy kik ők, hogy honnan jöttek és merre tar-tanak. Zöld Józsi bácsiéknál édesapám üzenetek nélkül is megtudhatta, hogy keresik, hogy perzig sincs biztonság-

ban. És volt annyi joginak nevezhető tapasztalata is, hogy ha elfogják, akkor, mint bűnpártoló, Zöld Józsi bácsi sem ússza meg a Duna-csatornát. Mert az várt volna rám, hisz keresztapám, a csíksomlyói Lukács Zoli bácsi is valami, az ő sztalinozásához hasonló, rendszerellenesnek minősített kiszólásért került oda. Meghatványozódott volna a lelkiismeretfurdalás, ami a család miatt emésztette.

Döntött. Egy őszi estén vállára vette a hátizsákot, amit Zöld néni előkészített, s elindult ki az erdő felé, neki a Csíki-havasoknak, bé Moldova felé. Valószínűleg a havasok közötti falvak, csángótelepek, Kóstelek,

Gyepece, Csügés iránt, a régi sólopó úton ment, talán Gyimespalánkáig, Ágasig. Talán ott ült vonatra, mert kisebb volt az esélye annak, hogy igazoltatni fogják, mint a csíki állomásokon. A sólopó úton nem ő járt elsőnek a Salamonok közül, nemzedékekre visszamenően ezen az úton csempészték Aknavásárhelyről a sőt a csíkiak. Nem ismeretlen úton indult el tehát Moinesti felé 1952 őszén édesapám, aki egy június 24-én keltezett jegyzőkönyv szerint immár hivatalosan is osztályellenesség volt: kulák.

RÉTI ATILLA

Svédkati

– *Mina damer och herrar, Borås stad skönhetsdrottning i 1958 är Katalin Boros!* – A csokornyakkendős amerikaiásra vette a felkonferálást, majd hátralépett, hogy helyt adjon Borås város új szépségkirálynőjének. A lány ruganyosan előlépett, csípőjét megringatta, a nemzetiszínű ruhaköltemény zöld uszálya lágyan követte lépteit. Vállá, háta meztelenségével is szűzies hatást keltett, a felkaron buggyanó fehér szél alig takarta karját. Melleit az arany-színű zsinórozás emelte ki, mely világos V alakban szűkült az öle felé. A piros felsőszoknya alatt fehér szegély díszelgett, a zöld uszály takarta hosszú combjait. Apró, veres csizmája és a feltűzött haján billegő, hímzett pártá keretezte az egzotikus látomást. A tavalyi győztes, a helybéli svéd Inge Katalin koromfekete hajára, a pártá helyére tette a koronát, és pipiskedve tapsolni kezdett. Tapsikolt a többi svéd szépség meg a publikum is. Ő meg csak állt ott meghatottan a csillogóra varázsolt hotel halljának színpadán, és gyermekien őszintén hullottak a könnyei. Vert a kis madárszíve a dús kebel mögött. Hirtelen visszaneézett tizenhat évet, mert az ezernyi izzó fényében is szeme elé táncolt a felirat: „Tóth Ilonka, élt 5 napot.”

A Duna utca legmélyebben megbújó házának leghát-só szoba-konyhájában laktak. A hosszú, gyomokkal gazdagon benőtt udvaron nevelődött, ahol a tyúk-, kacsa- és galambszar tolt a hézagos cserepek fölé a dudvás bodzabokrokat. Öt család élt itt egymás hegyén-hátán. Az udvar bírāja, vezére és uradalmasa az asztalos volt, akinek felmenői építették a műhelyt a mester- és inaslakásokkal együtt, még az első háború előtti erősödés idején, mikor a Bécs felé tartó társzekerek nyikorgása idehallatszott a mosoni főút felől. Keletje volt a műves polgári komódnak, stélázsínak és étkezőnek, a módosabb, bár dőlőfősebb óvári, kismartoni meg nezsideri urak is át-átkocsiztak egy jó sezlonért. Később már hiába esett a legkényelmesebb fekvés az itt faragott koporsókban, a szűkebbé vált országhatár meg a vetélytársak megcsappantatták a keresletet. Előbb a kisinásokat, majd a segédeket is a Fertőn túlra küldte a kényszer, a kieső bevétel ellensúlyaként meg apránként bérbe kellett adni a műhely egyes részeit. Felszeletelődött a ház, mire a kis Boros Katit a kert végében a világra lökte a Jóisten. Az udvarhoz viszont ragaszkodott a mester, így a ház gyerekei falemezek, élők meg holtak félig kész nyughelyei, szekrényajtók, ládák és úrilányok majdani titkos leveleinek biztonságot adó fiókkezedmények között cseperedtek. Kati apró, ám szikár anyját nagy akarattal látta el a sors, pénz híján a mester feleségét vette rá, segédkezzen neki a szülésnél. Egykoriak voltak, egy-egy vajúdáson túl. A kétéves Mancinak is kisírta, követelte az ingyen fekhelyet akkor Borosné.

– Ugye, megszán az ura most is? – kérdezte szinte parancsolóan a kényszerből bábává lett mesternétől.

– Terka lelkem, örüljön most ennek a fekete babszemnek itt! Olyan a bőre, mint az angyaloké, a szeme meg máris káprázat. Nem lesz legény, ki ne akarná majd táncba vinni a Duna-parti táncesteken az Englernél. Fektesse a másik leányka mellé! – Elbizonytalanodott az asszony

erős nézésétől. Köhintett párat, suttogva mondta: – *Az uram azt üzeni, ha élve marad a pulya, ad egy koporsót neki, abba tegye. Egy majoroki asszony szült egy lánykát még pünkösdkor, de az öt napra rá már a Teremtőnél volt, az embere jött a rendeléssel. Am az asszony magához vette a halottat és nekiment úgy a folyónak fájdalmában. Ásványnál szedték ki őket. Egy koporsót kért hozzájuk az a gyötört ember. Van most akkor így egy szabad – nyőszörögte még halkabban – ágyunk.*

– Kifestem, kibélelem! – csattant fel Kati anyja. – *Hozza csak hátra! – Így került be a csecsemő születése után alig fertályórával egy koporsóba, amelynek oldalán még ott viritott fekete füstékkal: „Tóth Ilonka, élt 5 napot.”*

– Kérlek a korodat, mondd, hogy tizennyolc vagy! *A r t o n!* Jegyezd meg! – parancsolta az anyja, mikor az Allégatan és a Lilla Borgatan sarkára értek útban a szállodához, ahol a szépségkirálynő-választás előválogatását tartották. Terka mindkét kamaszlányát elvonszolta, bár tudta, hogy esélye csak Katinak lesz.

– Nem öt nap, tizennyolc év! Nem öt nap, tizennyolc év! *A r t o n.* – ismételte félősen Kati. Buta nyelv ez a svéd! A papírjaikat az anyjuk rafináltan elcserélte, a sok unott szőke arc után a főszervező – hájas északi manóember – egészen felhevült a kreol bőrű, szénfekete hajú magyar lányok látványától. Átnézte az irataikat – menedéklelvel, a kristinabergi tábor igazolása, a lányok iskola-látogatási papírjai –, miközben eszébe jutott, hogy úgy két éve, '56 október végén a harcok miatt elmaradt a svédmagyar Stockholmban. Am szolidaritásból az A válogatott ellen a B csapat állt ki, úgy játszották le a meccset. Rádióan hallgatta, több tízezer ember lelkenedett, amikor bejelentették, hogy a bevételt a magyar forradalmároknak szánják. Lassan, tagoltan adta az instrukciókat a Magyarországról elmenekült anyának. – Kedden jöjjenek vissza, ok? – Fesse ki a lányait, szerezzenek magas sarkú cipőt, harisnyát és valami divatosabb ruhát. A táboruk mellett van egy ruhásbolt, ismerik? Ok. – Ott kapnak engedményt. Lesz egy válogatás, ha valamelyik lány bekerül a döntőbe, varrjon neki – tud varrni? – Ok. – Varrjon neki egy magyar ruhát, úgy hallottam, azok igen szépek.

Terka rafináltabb volt. Már csak Katira tette a voksot, csak neki varrt emlékezetből egy magyar ruhát. A táborbéli asszonyok – ki irigykedve, ki jó szívvel – segítették az utat a mennyország felé. Érezték, hogy itt most valami nagy dolog születik. Óbelölük, öközlük léphet ki valaki és náluknál évekkal vagy évtizedekkel korábban cserélhet szívét az idegen, fagyos földön. Az ellenállhatatlan magyar mosolyával, magyar szépségével, magyar keblével.

Pedig de sokat sírt Kati kiskorában! Mikorra kinőtte a bölcső-koporsót – amit azután ruhásládának használtak –, és kitakarodtak a németek, majd be az oroszok, az apján teljesen elhatalmasodott a szesz tébolya. Hadiüzemben volt gyári munkás, kötekedő, otromba, dúvad természet.

Kéjesen verte Terkát, Mancit és a kis Katit. Ütlegeinek koreográfiája volt, a lányok tudták, hogy lehetőségük van két-két pofon után kiinalni az udvarba és elbújni valamelyik faalkalmatosság mögé, míg apjuk karja fáradtan lehull a veréstől. Akkor visszaosontak a szegényes házba, megsimogatták csöndben síró anyjuk hátát és szó nélkül lefeküdtek. Hányszor sóhajtott az asszony a péknek, tejesembernek, még a papnak is! – Isten adná, hogy a frontra vigyék, ó mennyit imádkozom ezért! – Lépne egy tank elé, hogy lapítsa ki a szuszt belőle! – Szögezze be egy koporsóba és ássa el a kert végibe! – javasolta a pék. – Arzént tegyen a reggeli tejibe, mikor a gyomrát kúrálja vele! – bátorította a tejesember. – Mert ha megbocsátjátok az embereknek az ő vétkeiket, megbocsát néktek is a ti menygyei Atyátok – csitítgatta szelíden a plébános a gyóntatóskor. Ám a háború kitelt, a gyár az államé lett, az ura meg tovább ivott és tovább ütlegelte őket. Mire a Manci tizenhat, Kati tizennégy éves lett, a nők mindennapos rögeszméjévé vált a szökés. El innen, el ettől a sírszagú kerttől, ahol a még meg sem halt lelkek járkálnak éjjelente méretet venni az elhagyni készülő test nyughelyéről. El innen, ahol a műhelye múltja felett kesergő asztalos még mindig az urat játssza rajtuk és morog, ha ki- és belépnek a rozoga fákapon. El! El a mosdatlan, szesz- és hűgyszagú ember-állat elől! De merre? Nincs az új országnak olyan szeglete, ahol az meg ne lelné őket.

Katiból modell lett. Ártatlan, eleinte a nyelvet törve és kuncogva beszélő új szépségidol. A floby nyelvjárást hallotta boltban, buszon és iskolatársaitól, de a rikssvenskát, a birodalmi svédet tanulta a titkárnőképzőben, ahova céltudatos anyja íratta be nővérével együtt. – A szépség lemállik rólad, mint cserépről a máz. Ami alatta marad, abból kell élned majd! – okította a mama. Kati minden új ismeretet úgy fogadott be, mint akinek öt napja van az életből. Fotósok jöttek Stockholmból drága japán masináikkal, hogy a Ramnaparkennél, a városi tavacska partján menyasszonyként fotózzák, hattýukkal a háttérben. Mindenki kidőlt a forró nyári napon, csak Kati mosolygott. Néha izetlen ajánlatokat kapott szőke és vörös égiszeselőktől, mosolygott rájuk, és szelíden odébállt. Kipp-kopp, kipp-kopp, verték dühödten iskolatársnői a hazai gyártású Facit írógépeket és szidták a rigorózus oktatót. Kati verte leggyorsabban, legpontosabban a betűket és mosolygott rájuk. Megtanult szabad nőként élni a rideg országban, élvezte az egyre duzzadó jólétet, a sok új barátot. Élvezte azt a tisztaságot, ami gyerekként nem adatott meg neki a mosoni szutykos udvarban.

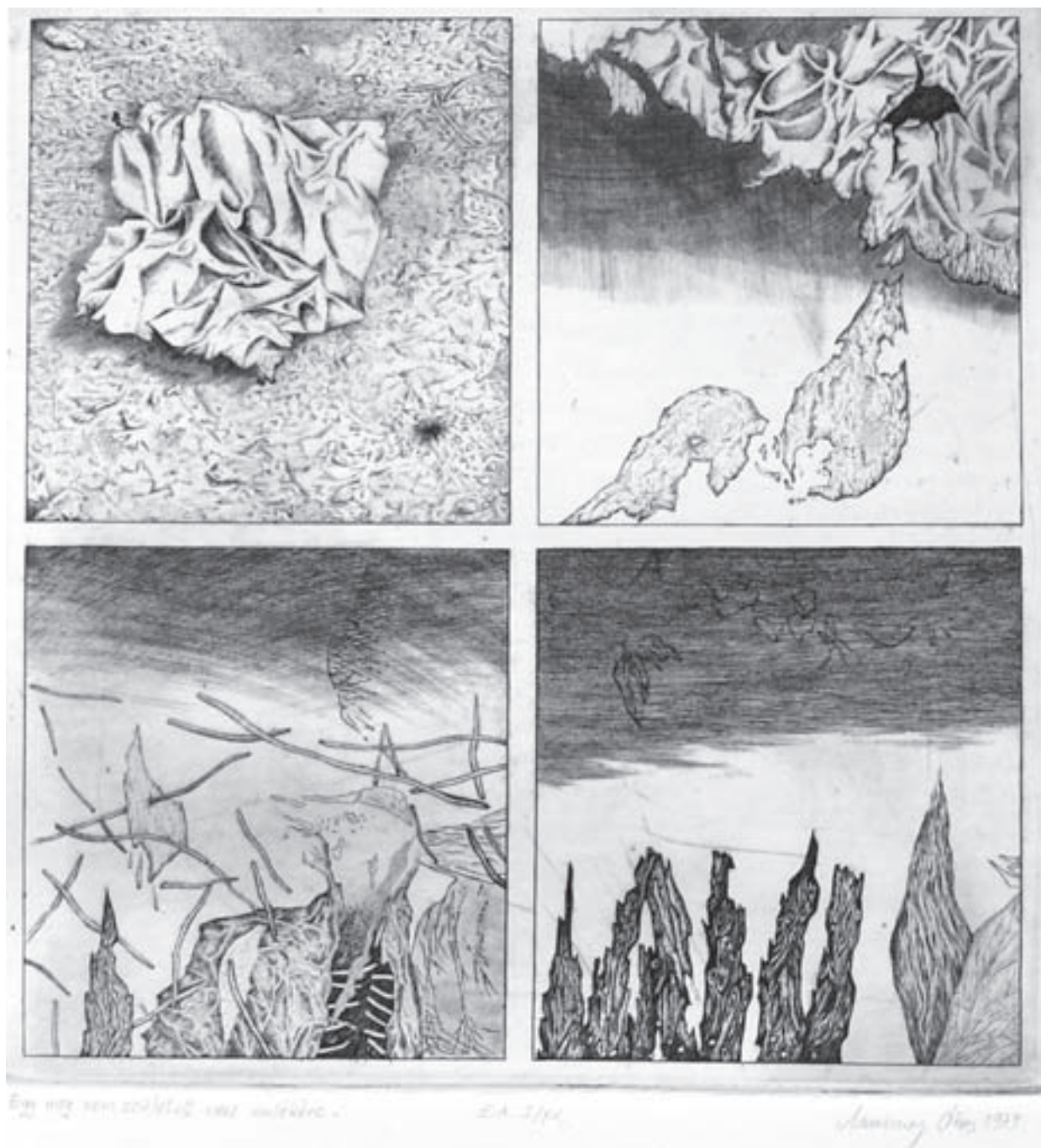
A menekülésük napján, '56 november 5-én hétfőn délután is azzal volt elfoglalva, hogy a szárítókötélről lekapja a blúzát a szaporodó esőcseppek elől. Anyja és Mancifutástól lihegve esett be a kertkapun, és már onnan sísitertek feléje. – Szedd a cókókódat Kati, megyünk a határnak! Eljött, amire vártunk! Mindhárman tudták, hogy apjuk még a kocsmában fújtat, nyeli az ócska vizezett bort, de sok idejük nem maradt. Lepedőkből három batyut formáltak, magukra vettek annyi ruhát, amennyit csak testük elbírt, és – az asztalos fürkésző tekintetét kerülendő – a kertvégi palánkot kidöntve indultak a Bágertó felé. A Szentjánosra vezető úton már számos, bőröndökkel megpakolt emberrel találkoztak. Mosontarcsa felé menetelt mindenki, az már Ausztriához tartozott. Késő éjjel lett, mire a kisvároska főterére ért a meggyötört család. Az első napokban az iskolában helyezték el őket, a

Vöröskereszt és a helyi önkéntesek jóvoltából gyorsan eldőlt a sorsuk. Svédország annyira távolinak és egzotikusnak tűnt Terka számára, hogy nem sokat tépelődött, mikor szóba került a következő úti cél. Vasúton és hajón szeltek át észak felé Európát életük következő színhelyéig, Boråsig.

Kati élete olyanná lett, mint a kagylóba zárt igazgyöngy. Nővére – hála a jó iskolának – egy világcéghez került titkárnőnek. Férje szintén ötvenhatos menekült családból származó szorgalmas ember volt. Stockholmban telepedtek meg. Kati arca és teste sok mindent reklámozott. Estélyi ruhát, bikinit, rúzszt, hajfestéket. Cicaeledelt, almával töltött virslit, gyorséttermi hamburgert, tóparti házba szánt szaunát, hozzá szaunaolajat, szaunalepedőt. Újságokat, melyek utazásról, esküvőről, lakberendezésről és a királyi családról írtak. Az egyikben közös fotón szerepelhetett az öreg király, a Bernadotte-házból származó VI. Gusztáv Adolf lányával, Ingrid dán királynéval. Mosolygott a rendezvények plakátjain, ékszer-aukcion, fogyatékosok úszóversenyén, jacht-, golf- és autóversenyeken. A göteborgi, amatőröknek hirdetett különleges autóversenyt is Katival népszerűsítették a rendezők. A június végi fehér éjszakába nyúló pompás parti épp a születésnapjára esett. Huszonöt esztendejének minden érettsége átsütött a szűk, testhez simuló ezüstruhán. Hátnál, a cipzár vonalában és az oldalhasíték mentén rafinált autógumi-mintázatot festetett a varrónővel. A hatás magnetikus volt. A sebességtől és a finom italoktól megrésze-gült arisztokraták körbeduruzsolták a déli szépséget. – *Jag älskar champagne!* Imádom a pezsgőt! – gurgulázta a legkedvesebb arcú férfihez fordulva. – *Vi behöver lite mer champagne...* Azt hiszem, több pezsgőre lesz szükségünk... – mosolygott Jan, Svédország vezető textilgyárosának örököse, Kati leendő férje is.

Boros éktelen haragra gyűlt, mikor este hazabotorkált az ivóból. Érezte már ott tompán a bajt, ahogy riadtan, izgatottan tárgyalták a cimborái a szovjetek előző napi bevonulását, de párttagként – mint általában a sodródó életűek – az utóbbi hetekben inkább kivonta magát a vitákból. Riadt is volt a sortűz óta, közeli ismerősei is odavesztek a határőrlaktanya előtti füves téren. A feltűrt otthonért, a nők szökéséért a szomszédokon vett volna elégtételt, de az asztalosmester határozottan lépett fel, és a mosókonyhába zárta józanodni.

Másnapról száműzte életéből az alkohol mámorát. Egyetlen cél vette át az uralmat egyszerű elméjében. Megtalálni az asszonyt és a lányokat! Mire kitervelte a szökést, bezáródott a határ. A munkahelyén is, a rendőrségen is faggatták, tudott-e a család disszidálási – így nevezték – terveiről. Mivel városszerte ismert volt dúvad természetéről, nem háborgatták túl keményen. A megerősödött új rendszer ugyanúgy használta, mint annak előtte. De a kocsmákat kerülte. Kitavaszkodott, mire annyira kitisztult az agya, hogy nekivágott. Életében őket! Megmutatni, hogy megjárta a saját poklát, és képes is onnan emberként visszatérni. A Fertő tó nádasában megbújva cselezte ki a határőröket, majd Ausztriába érve, ismerősöktől, s elejtett megjegyzésekből hámozta ki, merre a család. Utánuk ment Boråsig. Levelet küldött maga elé, szögletes munkásírással ígérte, hogy megváltozik, megbánta minden rossz cselekedetét, vallotta, új életet szeretne kezdeni.

Terka hitte is, meg nem, hogy az ura józan útra térne. A menekülésük óta eltelt hónapok nyugalma lecsitította az ő vérző lelkét is. – Lehet olyan jó hozzánk az Isten, hogy itt fent, északon újrakezdhetünk mindent? Visszakaphatom azt a szép szemű, huncut embert, aki a háború előtt oly hevesen és kitartóan udvarolt nekem? Aki megértette, hogy a kemény lelkem mélyén egy óvni való galambocskára repdes? – bodorította a gondolatait, míg várta, hogy ura a hosszú száműzetésből megtérve újra elfoglalja a családi trónust. A kiegészült familiának öt közös napot adott az univerzum. A lányok, feledve a sok szenvedést, keserű napot, megértették, hogy apjuk kontinensen átvezető tűzön járása őérettük is történt. Az első átsírt éjszakán elég volt egyszer-egyszer kimondani az ősi varázsszavakat, és megtisztultak a lelkek.

A táborlakóknak az egyik helyi karitatív szervezet épp stockholmi hétvégét szervezett. Hadd lássák meg a mesz-

sziből jött idegenek, milyen a Svéd Királyság fővárosa! Az utat Stockholmig egy külön vasúti szerelvényen tették meg. Terka, a lányok és apjuk megbabonázva néztek le a Skeppsholmen lankájáról a városra, piknikeztek a Djurgården dús fái között, megmászták a Vikingdombokat, ödelegtek a Gamla stan szigeten, a királyi palota, a Stockholms slott melletti ódon utcácskákban. A szülők szinte az egész úton egymás kezét fogták. A lányok jókedvűen évődtek egymással és a többi menekült család gyerekeivel. A vasútállomás felé bandukolt a vidám társaság. Az apa egy pakli cigiért futott át az úton egy kiosk felé. Az ezüstös napfényben csillogó sportautó örült sebességgel fordult be a Vasagatan felől a Fredsgatanra. A fém és az emberi test tompa csattanására a város szíve is megállt egy percre. Épp ennyi időre állt meg az ő szíve is. Két napot feküdt kómában. Két napig ült mellette Terka. Mikor végleg elvágta férje

élete fonalát az Isten, és megtört, ám harcias arccal kijött a kórteremből, lányai nem ismertek rá. Mind egy szálig a gyász hava lepte be addig koromfekete haját. – Mi most már hárman küzdünk tovább! Apátokban ennyi időre volt helye a jónak! – vágott el bárminő érzélgősséget. A sportautó vezetőjétől pedig csinos summát vasalt be, köszönhetően egy angolul és németül kiválóan beszélő ügyvéd ismerősének.

Kati első látogatására készült az óhazába. Már 1970-et írtak, közönyössé és lustává vált a párt, a nemzetgazdaság kiemelt területévé lett az idegenforgalom, jól jött minden nyugati valuta, melyet forintra váltottak az állami pénzváltóhelyeken. Mosonmagyaróváron régi ismerősöknél szálltak meg, Kati, Jan és egy angyalarcú kisfiú. Ők voltak a „nyugati ismerősök”, az új arisztokraták. Ő volt a Svédkati! És Svédkati mindenki-re mosolygott, mindenkihez volt egy-két kedves szava. Evett a házi süteményből, belakott a tiszteletére felszelt Pick szalámiból, merített a birkapörköltből, rágót és cukorkát osztogatott a gyerekeknek. Világújdonságnak számító Polaroid fényképezőgéppel előhívás nélküli, azonnal elkészülő fotókat varázsolt a bámész szemek elé. Az egykori Duna utcai esztendők és Kati mai valósága közé betonfalat emelt az emlékezni nem hajlandó lélek. Az egykori barátnővel, az asztalos lányával kartkarba öltve látogatást tettek azért a régi házba. Még élt a mester és a felesége is, aki a későbbi szépségkirálynőt a világra segítette. Bekukkantottak a kis viskóba, ahova őr utánuk lakó már nem érkezett. A régi vaskályha mellett még ott porosodott az egykori ruhásládagy-koporsó, oldalán az ütött-kopott felirattal: „Tóth Ilonka, élt 5 napot.”

Az angyalfiú után szült Kati egy angyalányt is. A modellkedéssel már régen felhagyott, hiszen a társadalmi szereposztás más maskarát varrt a szép testre – a gyáros feleségéét. Hibátlanul teljesített. Jan szép ember volt, intelligens, udvarias. És hideg. Kati szép ember volt, kedves, tanulni vágyó. És tűzforró. Eleinte kisebb civódásokkal, de békét tudott teremteni a szelíd báj, ami belőle áradt. A béke éveiben Terka mama csendesen, észrevétlenül, mint egy tősgyökeres svéd öregasszony battyogott ki az életükből. Soha nem tért vissza Mosonba. Kati nővéreinek, Mancinak mellkasa mögött mindig égett egy kis irigység-parázsból és féltés-lángocskából táplálkozó zsarát. Boldog volt ő a stockholmi sziklára épített házukban, azonban húga tündérmeséjének lapjain élénkebbek voltak a színek és érdekesebbek a történetek. De érezte, hogy testvére torokszorítón magányos lehet. Kati ült az erdőszéli jégpalotájuk kertjében, a fenyőből ácsolt kerti lakban, és bambán bámulta az egymást kergető rőt kis állatokat. – Mókuskáim! Mókuskáim! – suttogta magyarul, könnyeivel küzdve. De kérdezni nem volt ereje. Rutinná lettek benne és körülötte a napok, egyre hosszabbak a telek, hűvösebbé a nyarak. Jan vállalatbiro-

dalma – a svéd királyi hadsereg ruházati főszállítója volt – a Távol-Kelet felé, az olcsó munkaerő csábítására terjeszkedett. De Thaiföldön másféle csáberő is hatalmába kerítette a több hónaposra nyúlt üzleti utakon. Khlong Toei vékony volt, mint a bambusz nád, fogai igazgyöngyökként villogtak, csókja mirtuszillatot árasztott, gyermeki mosolya pedig elhitette a középkorú fehér emberrel, hogy valójában egy isten, aki megmenteni jött a sárga masszórlányt. Ugyanabból a porból emelkedett ki a thai szépség, mint Svédkati, ugyanaz a kéz emelte a pompás jólétbe. Khlong Toeit Londonba vitette a gyáros, ahol egy évig taníttatta angolra, svédre és etiketre, meg más szükséges tudományokra egy elit babysitter-képző iskolában. Majd szenteste napján magával vitte a borási házba. – Ő a mi új házvezetőnőnk és a gyerekfelügyelő – jelentette be az új lakót feleségének. Kati erőtlennül, a fadiszítésből hátra sem pillantva, biccentve vette tudomásul, hogy az addig sem titkolt szerető lakótársukká válik. Már akkor este ájultra itta magát. Majd újra és újra. Jan ordított egy-egy üres whiskysüveg láttán, Kati inkább nem szólt vissza, csak ivott. Ivott reggel fogmosás helyett egy kupica pálinkát, a teájába rumot öntött, a délelőttieket a városban töltötte, sorra járva a kijelölt boltokat, ahol mellanölt, jellegzetes svéd sört vásárolt, melyet híd alá vagy parkok fái mögé bújva iszogatózott meg. Kora délutánra rendesen elnyomta a mámor, de estére újabb szeszadagokra volt szüksége. Alkoholistának lenni Svédországban évtizedek óta nem volt könnyű életpálya. Katink is egyre rafináltabb eszközökkel tudta csak beszerezni a napi mennyiséget. Áruba adott ruhát, táskát, cipőt, otthoni vackokat a bolhapiacon. Lezüllött, és ebben is megállíthatatlan volt. Jan dühödtén pofozta józanra, de újra berúgott. Gyerekei sírva, térdén állva könyörögtek neki a belátásért, de újra csak ivott. Khlong Toei lahu varázsszavakat mormolt ájult teste felett, ettől még vadabb módon pusztította magát. Elvették a jogosítványát, de védelt. Gyomrát mosták, miután az utcáról összenyalábolták, másnap megint az árokban volt.

Utolsó mosoni útján már lefolyt arcáról az élet. Járt-kelt az ismerősök között, mindenütt ivott és hazudott. Hogy jól élnek odakint és gazdagok, és béke van és szeret mindenki mindenkit. A mosolya az égetett szesz mögül is kiragyogott néha. De mi, akik láttuk, tudtuk, hogy többet nem jön el hozzánk abból az északi rideg boldogságbirodalomból. Mosatlan alsóruháit visszautazása előtt jó anyám még kimosta, különféle fehér porait a vécén lehúzták, apám pénzét adott neki.

Jan és a család szanatóriumba lökte. A betegségek sorra ették meg azt a gyönyörű testet. Föl-fölhívogatt minket váratlan órákban és összefüggéstelenül motyogott ezt-azt. Negyven kiló alá fogyott, és onnan már erőtlenn teste nem adott új esélyt. Agyvérzés. Élt ötven évet. Vagy inkább öt napot?

A csíz

A csapókalitka aznap csízt fogott.

A hívómadár dala úgy lógott a kert felett, mint láthatatlan légyapapír. Szabad társa beleragadt. A csapókalitka csak ráadás volt.

Ha veréb került volna bele, a madarász abban a percben földhöz vágja, ha nem kéri el játszani a gyerekek. A gyerekek örültek, ha a madarász verebet fogott, mert azt általában nekik adta. Csinálhattak neki kalitkát, szórhattak elé búzát, vagy foghatták a kezükben, amíg el nem engedték, mert annyira az ujjukba csípett.

A csíz egy szűk, zöld kalitkába került, és kiakasztották a ház oldalára. A két ülrúd között csak ugrálnia kellett, nem volt többé szükség a szárnyaira. Fekete napraforgót kapott és sárga fénymagot. Sötétet kapott, és világost kapott. Megkapta a napokat, amiket végignézhettek a kalitkájából. Napközben csak akkor hunyta le a szemét, amikor az udvaron hegesztettek, és ez gyakorta megtörtént. Tanult egyik társa hibájából, aki az izzó páka szikrázó napjába nézett és belevakult.

A madarász a gyerekeknek adta a vak madarat, akik dobálni kezdték az ég felé. A madár repült néhány métert, aztán mindig lezuhant a fűre. Legutoljára élettelenül. A gyerekek hazavitték néhány szebb tollát, és elterítették a fiókjaik mélyére.

A ház, aminek az oldalára kiakasztották, olyan volt nyeregtelejével, mint egy nagy galamb. És turbékolt is hangosan, mert a padlásán galambokat tartottak.

A madarász egyik nap ajándékozós kedvében volt, és úgy döntött, hogy a csízt az egyik kisfiúnak adja (ne csak verebeket vagy vak madarakat kapjanak tőle a szomszéd gyerekek).

A fiú örült az ajándéknak. Az iskola menzájáról papírzsebkendőben hozta haza madarának a zöldeglevesből kihalászott sárgarépákat. Soha nem feledkezett meg róla. Szerette a madara nevét is: csíz. Nem lehetett máshogy kimondani, csak mosolyogva.

A csíz sokat vágyakozott a szabadság után. Hallgatta a többi madár dalát, és szeretett volna közöttük lenni. Egyik nap a rúdján ülve verdesni kezdett zöldessárga szárnyaival. Olyan régen próbálta, hogy már majdnem elfelejtett repülni. A beroszdásodott izmok működésbe lendültek. Vékony lábujjaival markolta az ülőfáját, és pergette a szárnyát.

A kalitka egyszer csak megmozdult és leakadt a szögről, amire a kisfiú kiakasztotta. De nem zuhant a földre. Először csak egyhelyben lebegett, aztán a madár egyre magasabbra repült vele. Elérte a háztető magasságát, aztán a nyírfák csúcsát, és végül a fenyőkét. Övé lett újra a madártávlat. Boldog volt, nem is érezte a kalitka súlyát.

Kopogtatásra ébredt. Valaki megkocogtatta a kalitkáját. A fiú volt az. Kicsomagolta zsebkendőjéből az aznapi levesből kihalászott sárgarépát, és benyomta a rácsok között.

Hol lenne, ha nem itt?

Kántor Péter köszöntése Radnóti-díja alkalmából

Kántor Péter indulása, az 1970-es évek közepe az egész magyar költészetben jelentős változásokkal esett egybe. Ha nagy szavakat akarnánk használni, fordulatnak is nevezhetnénk ezt a korszakot, és joggal, hiszen egy addig uralkodó líraeszmény és beszédmód helyébe egy másik lépett. Vannak megfelelő szakszavak, amelyek a változást leírják, de itt most nem a változás irányáról beszélnek. Az átrendeződés az irodalom belső hatalmi játszámája, és ha ezt a folyamatot a politikai hatalom ellenőrzi, amelynek vannak pártfogoltjai, akiket korábban egy hierarchia csúcsára ültetett, és akiket letaszítanak onnan, akkor az irodalmi harc közvetlenül politikai színezetet is kap.

Kántor Péter induló költőként ebben a folyamatban nem vett részt. Ezt a tényt nem lehet eléggé hangsúlyozni. Az induló költő a dolgok rendje szerint a helyét keresi, amelyben meghatározhatja irodalmi identitását, és amely lehetőséget ad neki, hogy elfogadtassa magát és megalkothassa műveit. Kántor Péter tehát a nehezebb utat választotta, amikor nem csatlakozott sehova. Már ha egyáltalán választás az ilyesmi, és nem inkább homályos hajlamok működése. Hogy tehát már indulásakor kész lírafelfogása és személyiségtudata volt-e, vagy ellenkezőleg, ösztönösen kerülte ki azokat a csapdákat, amelyek, ha foglyul ejtik, korlátozzák szabadságában, nem tudom. Akárhogy is, költőileg önállóan tanult meg élni. Különállására azonban nem harsánysággal hívta fel a figyelmet. Talán épp ez volt vonzó a hangjában.

A hetvenes évek legvégén az akkori Magyar Nemzet szerkesztőségében találkoztam vele először, még csak egy kötete volt, az 1976-ban megjelent *Kavics*, ami nem vert akkora hullámokat, mintha egy szikla omlott volna bele a tengerbe, de mégis mindenki, akit érdekelt a kortárs irodalom, tudott róla. A lap vasárnapi számában minden héten közölt verseket, a költők még személyesen vitték be kézírataikat a szerkesztőnek, akinek szobája, ha néhányan összeverődtek, pár órára irodalmi kávéházzá változott. Szemernyi nosztalgiám sincs, rettenetesen kiszolgáltatott helyzetben voltunk, csak a tény kedvéért említem. Többen is ültünk a szobában, egy újonnan megjelent regényről beszélgettünk olyan elhivatottsággal, ahogyan fiatal irodalomárokra várható, és olyan sarkított, megfellebbezhetetlen kritikai ítéleteket megfogalmazva, amilyeneket csak fiatal emberek szoktak, akiktől persze elvárható, hogy később kinőjék a hirtelen hevületet.

Bár arra nem emlékszem, hogy egyetértettünk-e, vagy ha nem, miben nem, attól kezdve alkalom volt közelebbről is figyelni pályáját. Később, amikor az Európa Könyvkiadóban voltam szerkesztő, munkakapcsolatba is kerültünk, angol–amerikai verseket fordított, antológiát állított össze. Mostanra tucatnál is több verseskötete jelent meg, a válogatásokkal együtt pillanatnyilag tizennégynél jár. 1976 óta úgy háromévente kiad egy kötetet. Azt az egyenletes gyarapodást, amely költészetének alakulását jellemzi, mintha a hektikus könyvkiadás is kénytelen lenne méltányolni. A szakmai rangja is folyamatosan emelkedett, a József Attila-díj és a Babérkoszorú mellett sok egyéb elismerést kapott. Most a Radnóti Miklós Emlékbizottság és Irodalmi Társaság kuratóriumának döntése nyomán egy újabbat adunk át neki: a Radnóti-díjat.

Ezzel, úgy reméljük, a maga amorfságában megfoghatatlan irodalmi szakma mégiscsak világosan megfogalmazódó értékítéletét közvetítjük: hogy ugyanis Kántor Péter életműve kiemelkedő teljesítmény. Mértéktartás és jóízűség jellemzi. Tud ő váratlan asszociációkat halmozni, tud pazar nyelvi játékokat bemutatni, és ha akarja, irodalmi utalásokkal tágítja verseinek belső terét. Képes továbbá emelkedett, érzelmes, hűvös és ironikus hangon megszólalni, de mindig, mindenből csak annyit használ – vagy inkább, hogy fokozza az elvárásokat, kissé talán kevesebbet is –, mint amennyi éppen kell. Ha vallomásos, ha feltárulkozó, ha politikai vagy bölcséleti, esetleg leíró verset ír, mindig érezteti rálátását arra, amit éppen csinál. És ami benne zajlik. Mintha némi kétellyel szemlélne azt, amit egy életen át elszántan művel. Nincs egyetlen igazság, nincs egyetlen főmű, a pátoszt ironiával, a kételyt elégiával, a csodálkozást szépséggel ellensúlyozza.

A róla szóló írásokban visszatérő elem, költészetének szinte állandó jelzője lett a „gyermeki rácsodálkozás”, amelynek, e kritikai értelmezés szerint, önfeledtsége olykor, vagy mindig, rezignációba fordul át. Úgy gondolom, az ilyen jellemzésnek egy költő egyszerre örül is, meg nem is. Örül, hiszen az azonosíthatósággal a kritika markánsan kijelöli költői helyét; és nem örül, mert az azonosítás óhatatlanul leszűkíti műveinek értelmezését. Persze, Kántor Péter gyakran rácsodálkozik a világ sokféleségére, tekintete mintha gyermekien tiszta lenne, hogy

aztán ezt a tisztaságot hamar elsötétítse a világ mocska, a csodálkozást a szomorúság, szorongás váltsa fel. William Wordsworth-tól Szép Ernőig sokféle változata van ennek a látásmódnak a magyar és világlírában, remek társaságban van tehát, ha elfogadja helyét. De úgy látom, jól elkerülte, hogy kizárólag ezen a kritika szabta mezsgyén haladjon. Én csak erős fenntartással illeszteném a nagy csodálkozók vonulatába. Ha szellemi hatásokat, társakat keresek, sokkal inkább Vas István és George Szirtes szenvedélyes józanságát érzem nála mintának.

Sőt, úgy látom, Kántor Péter figyelő tekintetét kezdettől a bomlás, a veszteség, a mulandóság jelei ragadták meg. Persze kellő mértéktartással. Amikor emlékeiről ír, vallomásosan vagy személytelenül, amikor gyászversekben, emlékversekben, episztolákban idézi fel anyjának, íróbarátainak emlékeztetét, amikor személyes lírai meditációkat ír, vagy amikor egy számára is fontos költővel, Radnóti Miklóssal szólva „a világ apró rebbenéseit” szemléli és sorolja, az élet tűnékeny tényeit regisztrálja és katalogizálja. Ez végtelenül szomorú dolog, hiszen minden az enyészeté lesz. De okot ad valami halvány derűre is, hiszen a katalógus tételei a költészetben megőrződnek, felidézhetővé válnak. Ez az egyensúly költészetének egyik kétségtelen értéke.

A szélsőséges helyzetekben, végzetes veszély idején is megőrzött, sőt, alkotó energiájáá fordított belső egyensúlynak aligha van nagyobb költője Radnóti Miklósnál. Radnóti hangja, látásmódja, antifasizmusa, és nagy témái, az életszeretet és a halál mindvégig fontos motívum Kántor Péter lírájában. Tartózkodóan, utalásszerűen. Egy esetben azonban ennél erősebben is. *Ló nyerít* című versében megidézi Radnóti özvegyét, Gyarmati Fannit:

A Pozsonyi úton jön nyárra tél,
Jön szembe Fanni, a haja fehér,
Jön a versbe zárt örökre mozdulatlan,
Ismeretlen a mozgó zűrzavarban,
Telente felhúzza a kezére a kesztyűt.

Annakidején, amikor írta, eljuttatta a verset a címzettnek. Radnóti Miklósné igen szigorú kritikus, és különösképpen nem szereti, ha nyilvánosan foglalkoznak vele. Legalább ennyire gyanakodva, mit szépítkessem, ingerülten és utálkozva fogadja, ha Radnóti verseit parazita módon felhasználják, újraírják. Kántor Péter verse azonban, noha szövegszerűen idéz a *Razglednicákból*, az *Erőltetett menetből* és az *Eső esik. Fölszárad...*-ből, még hozzá intarziászerűen, észrevétlenül (és technikailag virtuóz módon) magához hasonlítva a Radnótitól kölcsönvett sorokat, őszintén tetszett neki.

Egy csésze alján barna színeződés –
Azt nem oldja semmilyen tisztítószer,
Nem tűnik el, csak a csészével együtt.

1998. Budapest.
A hitves és a másik, akivé lett,
Szép mint a fény és oly szép mint az árnyék.
Itt villamos futott rég – arra már hiába várnék.
A költő özvegyének tetszik lenn? – Nem,
Nem játszotta el ezt a szerepet;
Váljon csak ketté, ami szétesett,
Maradjon az a Fanni legenda, nem valóság,
Mert a valóság lop, csal, hazudik,
Gúnyt űz saját magából, úgy nevel,
Bolond a jámbor, mikor esküszik rá,
S kap utána, mint akit szárny emel.

A valóságban aki elmegy – elment –,
Nem térhet már vissza soha ugyanoda,
S megy az is, aki nem megy sehova,
Postást vár, vizet forral, kenyeret szel –
Utak porát nyeli minden szelettel.

Utak porából, most kislány korából –
Jössz, Fanni? – korcsolyázni hívják,
S ő vidáman integet vissza: Mindjárt!
Mindjárt felnőtt. Nyár lesz. Hol lenne, ha nem itt?
Eső esik. Fölszárad. Nap süt. Ló nyerít.
Metronóm kattog: egy-két, egy-két, egy-két...

Nem győzött csodálkozni, többször is hallottam tőle, vajon hogyan tudta Kántor Péter ilyen pontosan leírni azt, amit nem is láthatott, hogyan tudta megidézni, hogy milyen is volt ő kislány korában. Könnyű a válasz, amely azonban kissé olcsó: hogyan tudta volna elképzelni, hiszen költő, akinek történetesen segített egy másik költő, Vas István, aki emlékezésregényének, a *Mért vijjog a saskeselyűnek* a lapjain olyan elevenen örököltette meg Fanni portréját. De azért több van e mögött. Ott van az is, amire versében a visszafogottnál is visszafogottabban, és éppen ezért félelmetes megidéző erővel utal Kántor Péter: a holokauszt emléke. A második generációs emlékező érzékenysége.

Már önmagában ezért a verséért is megérdemli a Radnóti-díjat.

Acsai Rolandról

„Szeret rejtőzködni. Nem szeret utánózni, mint a szajkó, és nem kedveli, ha utánózzák. [...] Vannak céljai. És ezek a célok összhangban állnak a természet céljaival. Ritka madár. A tágas mezőket szereti, ahol a költészet szabadon áramolhat. Hajnalban hallatja a hangját, ami friss, és tiszta, mintha egy forrás törne fel. Dala rövid, de messzire elhallatszik.” Metaforikus értelemben jellemzem saját – a fűről írott – szavaival a szerzőt. A sok általánosítás és felesleges konkrétum helyett. Amit el lehetne és kellene mondani természetesen Acsai Rolandról és költészetéről. Hogy fiatalosan bölcs, hiperérzékeny, természetközeli szemléletű. Hogy mennyire meghatározza valakinek a mentális állapota a műveit. Jóllehet Acsai Roland mindig ugyanarról ír, a természetről, növényekről, állatokról, korai, finom és fájdalmas, depresszív verseit felváltotta egy életigenlő, rendkívül pozitív szemléletkorszak, ami nem magyarázható mással, csak azzal, hogy megfelelő társra talált Acsai Varga Vera személyében, aki nemcsak az életben, hanem képeivel is támogatja a szerzőt. És akitől gyönyörű gyereke született Acsai Rolandnak, Zsófi, akit a költő felnőtt- és gyerekverseiből egyaránt ismerünk már. Nem sorolom eddigi kötetei erényeit, inkább versebe foglaltam benyomásaimat. Mottóként és ide kapcsolódóan *Rokonok* című verséből idézek: „Amíg gyermeke meg nem született, / Nem is tudta, hogy voltaképpen / Milyen a saját arca.” Cserébe küldöm ezt a verset a gyönyörű *Olajképért*, amit tőle kaptam a *Hajnali kút* című legutolsó, tavaly megjelent kötetében. Roland versében a költőtárs hátat fordít a tónak és elindul az út felé, tükörképe viszont ott marad a víz felszínén. Erős és eredeti képei, akár a fűj éneke – utánózhatatlanok. Többnyire azonosul a leírt dologgal: „Nem a lányom hasonlít rám, / Az én arcom tükrözi az ő vonásait.” Ennyi az *Én vagyok a tó* című verse. Hiába próbálom elmondani, amit róla gondolok, legfeljebb túldicsérő mondatoknak tűnnek. És nem tudom kellően hangsúlyozni, amit szerkesztőként a legelső pillanattól, és ez már több mint ötkötetnyi távolságra van, amit legelső pillanatban is tudtam. És azóta is, ha Acsai Roland újabb verseit olvasom, folyamatosan megbizonyosodhatok róla. Hogy. Ilyen fiatalon is mennyire megérdemli a figyelmet, nem kevésbé a Radnóti szellemiségét és nevét is idéző díjat. Amit a kuratórium egyértelműen ítelt neki. A magam részéről több emberként is szívből örülök a díjának. Rokon lelkű költőtársként, régóta támogató szerkesztőként és a díj egyik kurátoraként – büszke vagyok rá. És szeretettel gratulálok!

a vers arca. Herm&Co

(Acsai Rolandnak)*

A leheletfinom részletekben lakik
a bizonytalan isten. Maga is részlet.
Folyton változik. Fékez. Lassít.

Beköltözöl inkább egy ismeretlen arcba.
Hiába. Mondod. Hogy hiába.
Megfigyeled inkább a hullámozó tavat.
Madár röptét. Ami mind te vagy.

Mivel nem középiskolás fokon
lettél a költészettel
gyermeki rokon.

Séta Jacques Derrida körül

Van, aki Jacques Derrida *volt*: 2004. október 9-én, fölmondva a végső filozófiai leckét, „megadta magát a halálnak” a jelenkor egyik legnagyobb hatású gondolkodója – bár aki *történetesen* (és látszólag) Derrida *volt*, ezt jogosan vitathatná, mivel, „mint tudjuk”, nincs olyan entitás, bárhol is *jelenlévő* létező, aki kivonhatná magát a „külömbőség”, az „elkülönbözés” mozgása alól; nincs olyan alany, aki ágense, szerzője vagy mestere lenne a „külömbőségnek”, és az „elkülönbözés” *történetesen* vagy empirikusan *megesne* vele. Az alany – a tudatos és beszélő alany – a megkülönböztetések rendszerétől, az elkülönbözés mozgásától függ. Az alany nincs *jelen*, következtésképpen nincsenek jelenlévő alanyok, kivált pedig önmaguk számára nincsenek jelen az *elkülönbözésen kívül* vagy *előtte*. Ha mégis létrejöhetünk valahogy: csupán önmagunkat elosztva, szétszórva, „temporalizálódva”, önmagunkat „elkülönbözve”, halogatva. *A létesülés: halogatás, halatkozás, „curriculum mortis”*.

Derridának az olvasással és az írással kapcsolatos – kanti értelemben *kritikai* – fölfogása, dekonstrukciós gyakorlata, a fenomenológiára, a pszichoanalízisre és a strukturalizmusra vonatkozó újraértelmezései nem kis hatást tettek a kortárs európai és tengerentúli kritikai gondolkodásra. Téziseit világszerte hevesen vitatták; könyvtárnvi a róla szóló irodalom.

Munkásságában arra törekedett, hogy túlhaladja az európai bölcsélet „logocentrikus” kereteit. A *logocentrizmus* szerinte „nem filozófiai vagy történelmi tévedés, amelybe a Nyugat vagy akár a világ filozófiájának története varakozásokat meghazudtolva, patológus módon beleesett, hanem szükségszerű mozgás és struktúra, ezeknek azonban szükségszerűen megvannak a maguk határai”. A meghaladási kísérlet nem azt jelentette Derrida gyakorlatában, hogy „hátrat fordított a filozófiának (aminek legtöbbször rossz filozófia a végeredménye), hanem bizonyos módon (újra)olvasta a filozófusokat” – vagyis radikális kérdésekkel illette például Platón, Descartes, Hegel, Nietzsche, Freud, Husserl, Heidegger szövegeit. Eközben *törlésjel alá helyezte* a metafizika történetét („amely, a preszokratikusoktól Heideggerig, mindig a logosznak tulajdonította az igazság eredetét”); e törlésjel alatt eltöröltött az *érzékfölötti jelölt jelenléte*, miközben mégis olvasható maradt; lerombolódott, de közben láthatóvá tette magát a jel eszméjét: ez az a szükségszerű írásfortély, amelynek segítségével az írás tudománya, a *grammatológia* megpróbálta kitapogatni „a jövedőnek már a jelenben, a tudás berekesztődésén túl megmutatózó, elkerülhetetlen világát”.

Grammatológia című értekezésében Derrida az írás történetének újraírására tett kísérletet: kijelölt bizonyos történelmi támpontokat, és néhány kritikai fogalmat (*nyom, különbség, tartalék, elkülönbözés*) javasolt. Mindazoknak a jelentéseknek a de-konstrukcióját – nem lerombolását, hanem rétegekre bontását – hirdette meg, amelyek forrása szerinte a logosz forrásában, a jelenlét metafizikájában leledzik. Dekonstruálva a jelenlét metafizikájából táplál-

kozó időszemléletet, valamint az egyaránt ebben az időszemléletben gyökerező fenomenológiát és strukturalizmust, megpróbálta kiszabadítani az írást a másodlagosságból, beszéd alá szorítottságából.

Derrida fölfogásában a grammatológiai, azaz dekonstruktív elemzés olyan olvasás, amely nem szöveget *védelmes*, hanem produkál és *vélelmes*. (Szálakra bont, olvasatot termel, „létrehozza a szöveg textualitását”). A *szöveg* (irodalmi/filozófiai/pszichikus/antropológiai/stb., szűk és/vagy tág értelemben vett szöveg) nem egyéni termék: a nyelvhez tartozik, nem holmi „szuverén alkotóhoz”. Derrida szemében a textus: jelenlét és távollét *játéka*; az *eltörölt jel* helye. A textualitás nemcsak a vizsgálódás „tárgyát” öleli föl, hanem a vizsgálódó „alanyt” is – ily módon eltöröltök az alany és a tárgy közti *szabados* megkülönböztetés. Minthogy a grammatológiai elemzés Derrida szerint sohasem érhet véget, mindig újra kell kezdődnie, s mert maga az elemzés is folyamatosan dekonstruálódik, a grammatológia nem válhat „pozitív tudománnyá”: e gondolkodásmód legradikálisabb elemei meggátolják a rendszerré szerveződést. Derrida arra buzdított: úgy használjuk a nyelvet, hogy közben egyszersmind el is töröljük. Illetve: a nyelvet sem nem használni, sem nem eltörölni. Derrida szerint azonban: „A sem/sem, az *egyszerre*, vagy inkább *vagy inkább*”.

„Arról van szó – olvassuk –, hogy kidolgozzuk az írás új fogalmát. Ezt *grammának* vagy *elkülönbözésnek* nevezhetjük.” Az *elkülönbözés*, a „külömbőség” (*différance*) egyrészt a különbségeket létrehozó írás tevékenységét jelöli, másrészt és egyúttal annak a jelenlétnek a halogatását/elhalasztását is, amely e „létrehozás” által támad. „A megkülönböztetések játéka valójában szintéziseket vagy utalásokat tételez föl, és ezek megtiltják, hogy bármely pillanatban, bármilyen értelemben, valamilyen egyszerű elem önmagában *jelen* legyen, és csakis önmagára utaljon. Akár a beszélt, akár az írott diskurzus rendjében található is, semmilyen elem nem működhet jelként, csak ha egy másik elemre utal, amely maga nincs egyszerűen jelen. Ez a láncolat teszi, hogy minden egyes elem – fonéma vagy graféma – a benne lévő *nyom* alapján a lánc vagy a rendszer egyéb elemeiből tevődik össze. Ez a láncolat, ez a szövet a *szöveg*, amely csak egy másik szöveg transzformációjából jöhet létre. Semmi, sem az elemekben, sem a rendszerben, soha sehol nincs egyszerűen jelen vagy távol. Keresztül-kasul csak megkülönböztetések és nyomok nyomai vannak.”

Az írás kérdéséről *van* tehát *szó* Derridánál, mindeztől az írásról – a könyvből való kilépésről, amely a könyvön belül megy végbe. „Létezni annyi, mint könyvben lenni, még ha a létnek nem is az a természete, amit a középkor gyakran Isten könyvének nevezett. Isten maga is a könyvben keletkezik, ami ezáltal az embert Istenhez és a létet önmagához köti. A könyv azonban meg van szállva, veszélyben forog, a semmi, a nem-lét, a nem-értelem fenyegeti.” Derrida – a könyv kérdése, az önmagát kérdező írás, az önmagát kérdező kérdés kérdése. „Hátha

a könyv – mégsem más, mint a beszélő korszak, a beszéd korszakának börtöne?” „Ha a könyv, a szónak minden jelentésében, csupán egy *korszaka* volna a létnek (mégpedig végét járó korszaka, mely haláltusájának fényében, avagy szorításának csillapodtával tenné láthatóvá a létet, és amely, mint a végső betegség, mint némely haldoklók fecsegő és makacs emlékezet-túltengése, a holt könyvekről *szóló* könyveket szaporítaná)? Ha többé nem a könyv-forma volna a lét modellje? Ha a lét radikálisan kívül lenne a könyvön, az írásjelen? Ha a lét elveszítené önmagát a könyvekben? Ha a könyvek a lét föloldását jelentenék? Ha a könyv világban való léte, prezenciája, létének értelme csupán az olvashatatlanságban, a radikális olvashatatlanságban tárná föl, és ez az olvashatatlanság nem egy elveszett vagy keresett olvashatóság cinkosa, egy olyan lapé, amit még nem kötöttek be semmilyen isteni enciklopédiába? Ha maga a világ nem egy *Másiknak* a kézírata volna, hanem mindenekelőtt minden lehetséges kézirat *Másikja*? Ha a könyv csupán a halál legbiztosabb elfelejtése volna?”

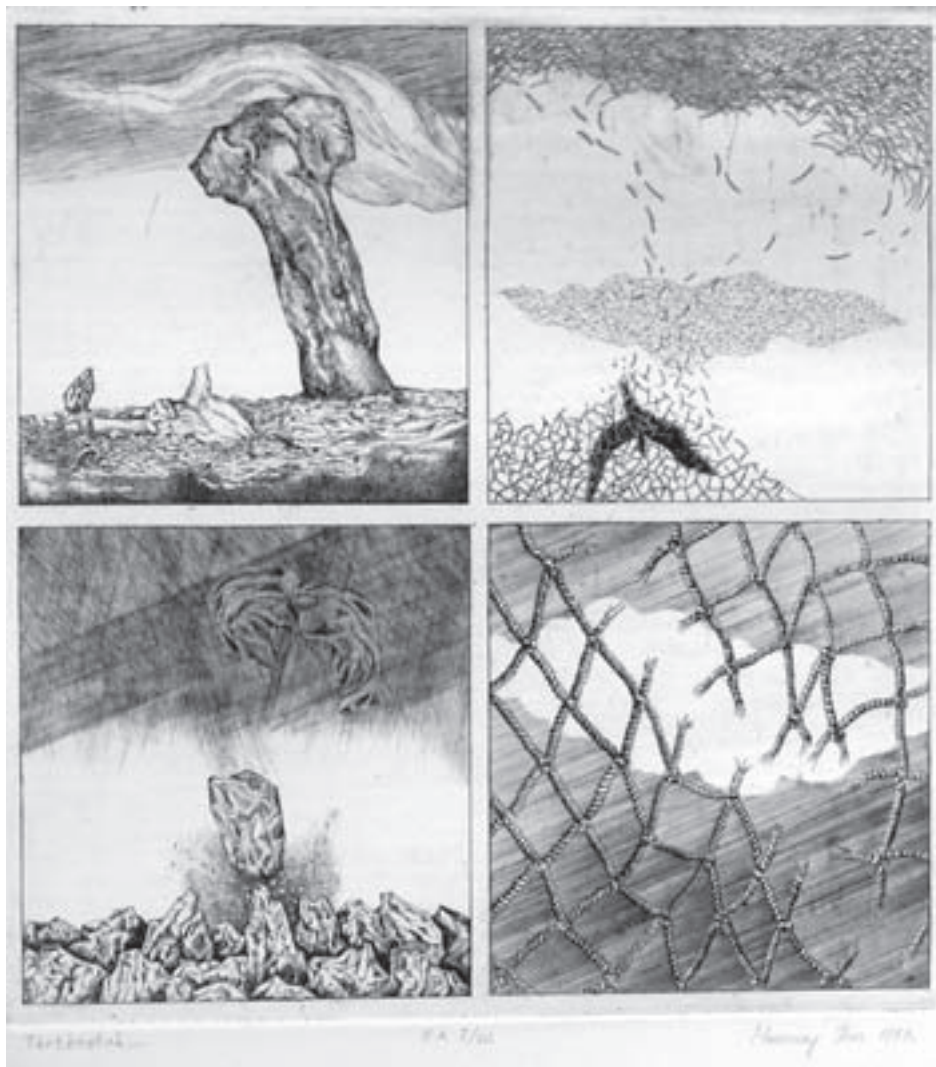
Derrida szerint Kant óta a filozófia tudatában van annak, hogy felelős saját diskurzusáért – vagyis felelős azért, hogy újra megvizsgálja, amit ismerni vélünk.

A dekonstrukció szándéka és elve már *A szellem fenomenológiájában* bejelentődik: „Amit általában ismerünk, csak azért, mert *ismerjük*, még nincs kellőképpen meg-

ismerve. A legközönségesebb önámítás és mások ámitása, ha a megismerésben ismertnek tekintünk valamit, és ezért elfogadjuk. Minden ide-oda beszélés ellenére az ilyen tudás, anélkül, hogy tudná, mi történik vele, nem halad előre. *Egy képzetnek eredeti elemeire való szétbontása visszatérés a mozzanataihoz, amelyek nem mutatják a készen talált képzet formáját*” – írja Hegel.

„A nyelv magában rejtí saját kritikájának szükségességét.” Ez a kritika kétféleképpen fejlődhet ki, írja Derrida. Egyrészt abban a pillanatban, amikor láthatóvá válnak a természet/kultúra oppozíció határai, e fogalmak történetét módszeres és szigorú kérdezősködésnek kell alávetni. Ez nem lehet sem filológiai, sem pedig filozófiai eljárás. „A filozófia egész történetének alapító fogalmai felől nyugtalanodni, e fogalmakat dekonstruálni egyáltalán nem azt jelenti, hogy egy filológus vagy klasszikus filozófiatörténész munkáját végezzük el. Kivezető lépést teszünk a filozófiából. A második lehetőség: a régi fogalmakat eszközként őrizzük meg, és itt-ott megmutatjuk használhatóságuk határait. Többé nem tulajdonítunk nekik igazságértéket és szigorú jelentést, hanem alkalmasabb eszközök birtokában arra is készek vagyunk, hogy föladjuk őket. Addig is ki kell aknáznunk relatív hatékonyságukat, hogy a régi masinériát, amelyhez tartoznak, szét lehessen rombolni.”

A *dekonstrukció*: stratégia a „régí nyelv” nietzschei örömmel végzett gondos újírására – a *metafizika bere-*

kesztődésén belül. Metafizika – ez Derridánál az összes jelenlét-tudományt jelenti. Ennél szorosabb definíció csupán törlésjel alatt lehetséges. A metafizika története, a Nyugat története: metaforák és metonímiák története. Az alapokkal, alapelvekkel, középponttal kapcsolatos elnevezések – eidosz, arché, télosz, energia, ouszia, lényeg, lét, létezés, szubsztancia, szubjektum, igazság, érzékfölköti, tudat, lelkiismeret, Isten, ember stb. – mindig valamilyen jelenlét konstansát jelölték.

„A grammatológiának dekonstruálnia kell mindazt, ami a tudományosság fogalmát és normáit az onto-teológiához, a logocentrizmushoz, a fonologizmushoz köti. Hatalmas és véget nem érő munka ez, melynek szüntelenül óvakodnia kell, nehogy a tudomány klasszikus tervezetének áthágása visszahulljon a tudomány előtti empirizmusba. Ez valamiféle *kettős könyvelést* követel meg a grammatológiai gyakorlattól: egyszerre kell túlhaladnunk a metafizikai pozitivizmuson vagy a metafizikai szcientizmuson, és hangsúlyoznunk mindazt, ami a hatékony tudományos munkában hozzájárul a metafizikai föltevésektől való megszabaduláshoz, mert ezek teherként neheztedek meghatározására és mozgására kezdetei óta. Keresnünk és erősíteniünk kell mindazt, ami a tudomány gyakorlatban *mindig már* elkezdett kilépni a logocentrikus zárványból.” „A grammatológia kétségkívül nem annyira... új tudomány, új tartalommal megtöltött, jól meghatározott, új területű diszciplína, mint inkább a textuális osztályozás körültekintő gyakorlata.”

A metafizika berekesztődésének kérdéstámasztói – Nietzsche, Freud, Heidegger például – a „törlésjel alatt” stratégiáját próbálták artikulálni: Nietzsche a *tudást* helyezte törlésjel alá, Freud a *pszichét*, Heidegger a *létet*. Ezt a gesztust nevezi Derrida *írásnak* – egy dolog jelenlétének eltörlését és mégis olvashatóként való megőrzését. E gesztus révén szabadulunk meg a metafizikától, és maradunk is benne egyszerűen.

Derrida de-konstruáló olvasva-írásában megmutatkozik, hogy *minden szöveg magában hordja saját lerombolásának magjait*. Tudnunk kell azonban: „A dekonstrukció az igen oldalán áll, az élet igenlésének oldalán.”

„A metafizika bizonyos irányultság – írja Derrida –: láncirányú mozgás. Nem állíthatunk vele szembe valamilyen fogalmat, csak textuális munkát és másféle láncolatokat.” És ez a textuális munka bizony nem sétágalopp... „Minden egyes lépésnél kihagyásokkal, javításokkal, a javítások javításaival kellett előrehaladnom, elengedve minden fogalmat éppen abban a pillanatban, amikor felhasználni voltam kénytelen” – írja Derrida.

Ha a fogalmakat nem csupán azért használjuk és dekonstruáljuk, hogy túlmutassunk rajtuk, és jelezzük „elégtelenségben pompázó önelégültségüket”, ha „az állítólagosan nyugati metafizikától” nem úgy szabadítjuk meg a *szöveget*, hogy „együttal megszabadítjuk minden szövegen kívül való dologtól is”, akkor a dekonstrukció (törlésjel alatt) „konstruktív” válik. Ebben az értelemben lehet szükségünk a dekonstrukció állandó művelésére.

A Pécsi Tudományegyetemen 1993-ban, tiszteletbeli doktori címének átvételekor Derrida a dekonstrukció konzervatív jellegéről, hagyományörző felelősségéről beszélt: „A félreértéseket elkerülendő engedjek meg, hogy arra hivatkozzam: amit dekonstrukciónak neveznek, kezdettől fogva kiemelt figyelmet szentelt azoknak a témáknak, amelyek olyan nyomasztóan és sürgetően

foglalkoztatnak ma bennünket Európában: Európa, vagy helyesebben az európai identitás, különbség és centralitás, a nyelvek és a fordítás, a határok és a másik, az idegen, az állam és a nemzet, a nemzetiség, az eredet és a születés kérdéseinek.”

Hogy miért van szükségünk a dekonstrukció állandó művelésére? Mert manapság (is) észlelhetjük, például politikai (tév)eszmecseréinkben, hogy az „ide-oda beszélés” nincs tisztában saját föltételeivel, hipotéziseivel, föl-tételezettségével, s éppen mert önfeledten, sőt önelégülten látatlanban hagyja saját metafizikai beágyazottságát, tulajdon kereteit nemhogy nem sérti meg vagy hágyja át, hanem tovább erősíti, újratermeli. Az *igazság* szüntelen harsogása a tudatlanság harsogása – az *írás tudatlanság* harsogása, a *phoné* (a logosz) terrorja. Ez más szinteken, más rétegzettséggel, érvényes az irodalmi, a filozófiai, a néprajzi, a lélektani, a művészeti, a közgazdasági, vagy például a sporttal stb. kapcsolatos közbeszédre is; mindazokra a „berkekre”, ahol ülepítvényként tenyésznek a legódonabb evidenciák. A nemzettel-nemzetiséggel kapcsolatos hagyományokban, történetiségünk rituális szövegeiben elengedhetetlen a de-konstrukció fáradtságos, lankadatlan munkája, „mindig már” azonnali esedékességgel; nélkülözhetetlen „a saját közösséget meghaladó írás képessége”.

Nagy Pál írja Derrida kapcsán: „Korunk ... számára létfontosságú, hogy dekonstrukciója: változása, átalakulása, adaptálódása a 21. századi új fölvilágosodás szellemében, az újítás, a kísérletezés, ugyanakkor a fokozatosság és a folyamatosság jegyében menjen végbe.” A jövő, bár a *dekonstrukcióban* csak abszolút veszélyként tud fölsejleni, szörnyűségként tud megmutatkozni, az írás másféle fogalmával fog dolgozni. Derrida kérdezősi stratégiájának tagadhatatlanul jövőt formáló ereje van.

Tapogatózó gondolkodásunknak, hűséggel és figyelemmel fordulva a jövőnek már a jelenben, „a tudás berekesztődésén túl” megmutatkozó elkerülhetetlen világa felé, már csak azért is el kell végeznie a szükséges dekonstrukciókat, hogy eszmecseréinkben alakot ölthessen egy olyan politika, amely egyaránt tiszteli az igazságosságot és az ismeretlen iránti vágyat.

„Derrida komoly, felelős, örömteli játékká tette az irodalmi szövegek újraolvasását és -írását, a demokrácia követelését és újraformálását. Ahogy ma másként gondolkodnánk, talán egész kultúránk más lenne, ha nem élt volna Plátón, Arisztotelész vagy Kant, ugyanúgy egész bizonyosan állíthatjuk, hogy másként látnánk korunkat, a demokráciát, talán önmagunkat is, ha nem élt volna közöttünk Jacques Derrida” – írja „a letűnt huszadik század utolsó harmadának egyik nagy formálójáról” Boros János.

Derrida életműve abból a szempontból is megkerülhetetlenül fontos, hogy az *eljövendő Európa* paradigmátikus gondolkodója volt ő – azé az Európáé, amely „soha nem létezett kielégítő módon, és amelynek el kell még jönnie”.

Derrida, a posztmodern egyik főguruja, az abszolút olvashatóság lehetőségétől megittasult „heroikus elvonatkoztató”, kivált pedig a követőivé szegődött „metafizikai pojácák” egybemossák ugyan a határokat filozófia és irodalom, fikció és tudomány, poézis és elmélet között, ám mégsem válik minden téhen feketévé az írás éjszakájában; a posztmodern berekesztődik ugyan a maga fénytelen zárványában, a „toleráns, hátsó gondolatok nélküli, nagylelkű”, „hihetetlenül szeretetre méltó, barátságos és barátság-ra megnyíló” Derrida azonban szüntelenül világít.

Az énről és megvilágosodásról

David R. Hawkins két könyvének elolvasása után

Vannak könyvek, amelyek évek múltán sem veszítik el erejüket, nem avulnak, sőt lapjaik minden újraolvasáskor megelevenednek; mert nem csupán ismereteket, történeteket, esztétikai izgalmakat adnak, hanem útmutatók a kimondhatatlan, a kifejezhetetlen felé. Vannak könyvek, amelyek nem elszongítanak, nem festett eget mutatnak a valódi helyett, hanem inkább fölráznak, fölébresztenek. Erőtleniségből fölbátorítanak, kételyeidet segítenek átlátni, elengedni. Egy-egy mondatuk utáni csendben megdöbbsz a nyilvánvalótól: e pillanatban minden jelen van, s most, hogy megint ráébredtél, csendes öröm jár át!

Ha jól emlékszem, Eckart Tolle, a kortárs örömhírhöző, mondta valahol: Isten igazi nyelve a csend, és minden közvetítő beszéd vagy írás ennek csak hibás fordítása. Ha egy könyv felkészít a csendre, felkészít a valódi tanításra, a hallgató belső mester megtapasztalására. Ramana Maharisi, a csendes jelenlétével (is) tanító mester szerint: *A szavakkal való beszéd csak akadályozza a csend más-milyen beszédét.*(...) A fogékony tanítvány vagy olvasó a könyvek csendjéből merít igazi ihletet, mert *az igazság túl van a szavakon. Nem tűri a magyarázatot, a magyarázkodást. A szavak mindössze annyit érhetnek el, hogy utalnak rá.*

Hawkins-t az *Erő kontra erő* című művéért a dán Valdemor koronaherceg lovaggá ütötte s felvette őt az 1070-ben alapított Johannita Társaságba, más néven: a Szent János Ispótyos Lovagrendbe. Ezt a könyvét Teréz anya is hasznosnak, fontosnak tartotta. E közel húsz évig érlelt műben (melynek egyébként két alcíme is van: *A tudat anatómiája*, meg: *Az emberi viselkedés rejtett mozgatórugói*) az igaz vagy hamis állításokra adott testreakciók tudományáról olvashatunk. E kutatása egyébként kineziológiai tapasztalatokra épít. Hawkins megállapította, hogy a vizsgálati alanyoknak nincs szükségük a tesztelt anyag vagy kérdés tudatos ismeretére. Skáláján bármely intellektuális nézet, kijelentés, ideológia vagy személy (illetve közösség) 1 és 1000 közötti értéket vehet fel. A mérés izmainknak a kérdésekre adott válaszreakcióin alapul. A pozitív inger erős tesztválasszal jár, míg a negatív ingerek hatására az izom elgyöngül. Az izomtónus jelzi a határt az életet építő vagy rontó hatások között (ez a 200-as érték), vagy ami a legmegdöbbentőbb: így különválasztható az igaz a hamistól, a valóság a hazugságtól. A mérés teljesen független a vizsgálati alany adott témával kapcsolatos ismeretétől, véleményétől, továbbá a vizsgálat kulturális környezetétől vagy idejétől. Ez utóbbi azt is jelenti, hogy a mérésekhez az emberi történelem, sőt kozmosz teljes ideje és tere rendelkezésünkre áll.

Kicsit elébe vágva a megvilágosodás témájának: Hitler, Sztálin vagy Lenin kétszáz alatti pontszámra kalibrálnak; Marx könyvei 130-as értéken vannak (Engelsé néhányval 200 fölött), a Zohár viszont 730-on, míg Hawkins a megvilágosodás magasszintű állapotairól írt könyvének, a *Valódi Én hatalmának* 5. fejezete, az *Ego kijátszása* 981-es értéket

mutat. (Egyik német internetes portál ez utóbbit *hybris*nek, a szerző önhittségének, felfuvalkodottságának tartja.)

A kutatónak tehát, aki a vizsgálati alany enyhén lefelé nyomott karjával méri a teszt *igen* vagy *nem* eredményét, egyszerűen fel kell tenni a kérdést: ez a dolog (könyv, filozófia, politikus vagy spirituális mester) a(z) önkényes, logaritmusos egész számokból álló skálán 200 érték fölött áll? Igen vagy nem? A 250-es értéken áll? Igen vagy nem? A mérést addig lehet folytatni, míg az izom tesztválasza meg nem határozza a pontos értéket. Az *igennél* az karizom erős, *ellentart*, a *nemnél* viszont elgyöngül. Fontos tudni, hogy a mért értékek nem számítani, hanem logaritmusos haladványt mutatnak. A 300-as érték, teszem azt, nem kétszerese a 150-nek, hanem többszöröse. Vagyis már néhány pontnyi eltérés is jelentős erőnövekedést jelent.

Ha az egyszerű létezés értéke 1, a szeretet nagyobb-e, mint 200? A karizom *ellentart*, jé, pozitív! 300 fölött van? Az izomválasz megint csak: igen. 400, 500, vagy még nagyobb? Az izom továbbra is erős marad. Hawkins könyve a szeretetet 500-on kalibrálja. (Ezt az értéket több személlyel is lemérték, s az eredmény ugyanaz maradt.)

Nézzük, mi van az életet romboló határ, ama 200-as energiaszint alatt? A pusztító életben maradás s ennek anyagi, érzelmi, lelki tulajdonságai. Mindjárt a 175-ös szint, ahol a kivagyiság, lekicsinylés, felfuvalkodottság, követelőzés a meghatározó – (ennyi energia elég ahhoz, hogy életben maradjon az *amcsik* tengerészgyalogossága). Ennél lejjebb: a harag, gyűlölködés, szembenállás, erőszak bugyra (s az ilyen ember istenképe: a Bosszúálló) – ez a 150-es szint. Majd a 125-ös következik: a vágyakozás, csalódás, sóvárgás, behódolás szintje (ez a pénz, a megbecsülés és hatalom ára) – itt általános az istentagadás, gyakoriak a függőségek (kávé, ital, cigaretta, narkóköltődés). 100-as értéken mérhető a szorongó, visszahúzódó, féltő, fenyegető emberek szintje – a büntető istennel. Még alacsonyabb érték (75-ös) a kétségbeesés, fásultság, bánat, reménytelenség, vesztésgutdat szintje (Trianon – Magyarország és magyarok!) – ha ennek a világnak van istene: elítélő. Hatvanason kalibrálható a szegénység, inség, amely nem csupán anyagi-pénzübeli állapot, hanem a korlátozott énkép tulajdonsága is. 50-en mérhető a gonoszság, pusztítás, büntület, szemrehányás – s ha nekik van istenük: gyűlölködő églakó (lásd az Őszövséget, több helyütt!). A büntület 30-as szintjén toroznak a bűn s a megváltás kufárai: a hamis papok, a moralisták; az önvádlokra, az áldozat-szerepbe csúszotakra rájár a rúd. Csaknem tudaterő nélkülük a legalsó szinten (20-as értéken) tengődők, a megvető isten teremtményei; ők a megalázottak, kirekesztettek, elnyomottak, nyomorultak, a szüntelen szégyenben élők.

Minden nézőpont, létezés-szint kinek-kinek a tudati szintjét tükrözi. Senki sem lát ki belőle, valódi (valóságos) világnak tartja. Ebből fakad kinek-kinek korlátozott világnézete.

S a világ tükrében mindig magamat látom. Ha valamivel, valakivel gondom van, érdemes megvizsgálnom, hogy miért vetek rá árnyékot.

A kétszázas határtól fölfelé menet a bátorság, igazságosság a hívószavak. Felelősség önmagamért, önmagunkért. Amíg nem érzek felelősséget életemért, áldozat, sőt gyerekes maradok. Folyton a többiekre mutogatok, mert mindenért ők a felelősek. Bűnös a volt feleségem, Szent István, az ellenzék pártja, a kisebbség, vagy épp hogy a más hitűek. Az erőlködésen túljutva, itt szükséges az igazi erő, amely kíváncsisághoz, elszántsághoz, felfedezésekhez segít. Igazi erőhöz pedig úgy jutunk, ha elengedjük fölöslegeinket, felszámoljuk az áramlást gátló akadályokat. Ehhez alapos önismeret kell. Ezen a szinten már tudunk mit kezdeni lehetőségeinkkel. Még az akadályok is serkentenek, a gyengeségeinkből is valódi erőt nyerhetünk. Itt már képesek vagyunk annyi energiát visszaáramoltatni a világba, amennyit elveszünk, míg az alacsonyabb szinten álló egyének, csoportok, népelemek csak elszívják a többiek életerejét és semmit sem adnak cserébe. (Mint például a balkáni háborúk előtti Jugoszláviában a szerb nacionalizmus a horvát, szlovén, magyar és albán politikai és gazdasági kizsákmányolással.)

Ennél magasabb a pártatlanság (250), majd az elfogadás szintje (350) – ez utóbbi értéken mérhető személyek, csoportok életfelfogása harmonikus, megbocsátó, elfogadó (de mégsem közömbösek vagy beletörődők), van önfelegyelmük, önuralmuk – az ő istenük: könyörületes. Ilyen tudatszinten nem keletkezhet harc vagy csetepaté, mert belátjuk, hogy másoknak is ugyanannyi a joguk, mint nekünk, és tiszteletben tartjuk az egyenlőséget. Az elfogadás nyitottság is: gazdagodási lehetőség. Az alsóbb szintek érzelmi jellegén túllépve itt a műveltség, tudás, gyógyítás kerül előtérbe. Ahogy már említődött, az 500-as szint a szeretet, s ez nem érzelem, mert nem függ külső tényezőktől, hanem létállapot: a világgal való megbocsátó, gondoskodó, támogató kapcsolat. Itt jelenhet meg a hirtelen felismerés, az egésztest belátó ihlet, mert az ésszerűség, a tudomány a részletekkel foglalkozik, a szeretet viszont befogadja-befogja az egészet. (Freud így alatta maradt az ötszázas határnak, Jung viszont túljutott rajta.) Az összes életképes vallás 500 fölötti, a vallási könyvek, prédikációk állandó témája ugyancsak a szeretet, mégis a világ népességének csupán 4 százaléka jut el erre a szintre.

Lehet-e, kell-e ennél magasabbra?

Igen. Az 540-es szint az öröme, amely a lét minden pillanatából folyamatosan fakad, nem pedig *külső* hatások következménye. Ez a spirituális gyógyító, jógik, szentek világa. A boldogoké. Az ilyen emberek, ha hosszan néznek a másokra, a szeretet és a béke állapotát adják át. A 600-as energiaszint a békéé, s ez a megvilágosultság alsóbb foka, az áldottság állapota is. Itt már az észlelés is alaposan megváltozik, a világ eleven és sugárzó, mintha táncolna körülöttünk a teremtés, a teremtő; a dolgok forrása elemi erővel van jelen. Ennek felismerése már nem ésszel történik, nincsenek rá *találó* fogalmak sem, az elme csendes, a látó és látott eggyé válik. Minden kapcsolatban áll egymással a végtelen erejű jelenlét által.

A 700 és 1000 közöttiek a megvilágosodás, a megszüabadulás szintjei. A tudat már nincs helyhez-testhez kötve, a tudatosság mindenütt jelen van.

Tehát izomteszttel lemérhető az emberi tudat, a lételvényünk teljes színskálája Használható lenne az igaz-

ságszolgáltatásban, kereskedelembe, egészségügyben. A módszer útmutatóként szolgálhat arra nézve is, hogy a spirituális fejlődésünknek éppen melyik szintjén állunk. Tessék kipróbálni!

Az *Erő kontra erőben* Hawkins a részecskefizika és a káoszelmélet nem lineáris dinamikájának fényében mutatja be több évtizedes kutatásainak eredményeit. Az ő világtapasztalata egyszerű és megdöbbentő: amit a misztikusok, megvilágosodott bölcsek már régóta állítanak az Énről, tudatról és a Valóság természetéről, és amire a legmodernebb tudomány is rávilágít.

Mivel a módszer nagyon egyszerű, nehéz a bonyolultságért rajongók elé tárni. Érdemes itt megint Hawkins-t idézni: „*Bármennyire bizalmatlanok vagyunk is az egyszerűsítéssel szemben, a világban kétféle embert különböztethetünk meg: hívót vagy nem hívót. A nem hívők számára minden hamis, amíg az igaznak nem bizonyul; a hívők viszont szinte minden jóhiszeműen mondott állítást igaznak feltételeznek, amíg az hamisnak nem bizonyul. (Persze a tudásuk iránti nagy kétellyel. – V. I.) A cinikus kétkedés pesszimista álláspontja félelemből fakad.*” Az optimistább jellegű információ elfogadáshoz magabiztosság szükséges. A hiszem, vagy nem hiszem hozzáállása is „*működik, és mindkettőnek megvannak a maga előnyei és hátrányai. Ezért meg kellett birkóznom azzal a nehézséggel, hogy adataimat oly módon tárjam az olvasók elé, hogy azok mindkét oldalról nézve hitelesek legyenek.*”

Szóval a megfogalmazás módja elengedhetetlenül fontos a hívőknek meg a kételkedőknek is. Jó, ha egy spirituális könyv írója érthető, mai nyelvezetet használ s nem csak egy kiválasztott („beavatott”) réteghez beszél. Az ismeretlen területek az ismertek révén közelíthetők meg a legkönnyebben. Kellenek a példák, a rávilágítások, a hasonlatok, történetek is olykor. Fontosak lehetnek a rávezető ismétlések, ugyanazt a témát több oldalról is megvilágítva, hogy teljesebb képünk legyen róla. Hawkins második magyar kötete, *A valódi Én hatalma* ilyen könyv. Ismét, s mégsem mondja kétszer ugyanazt.

A teljesség, a megvilágosodás tapasztalata túl van minden kettősségen. Szubjektív állapot, de nem a gondolkodó énbe zártan az. Hawkins nem pap, nem teológus és nem is hitbuzgó vallásos ember, nem guru, hanem gyakorló orvos, pszichiáter, akinek megrázó belső tapasztalatai voltak. Jellegzetes humorával könyve elején figyelmezteti a vallásosakat meg a félénk szelleműeket, hogy a valódi Én hatalma megzavarhatja a nyugalmukat, s ezért jobb, ha nem foglalkoznak vele. A tanítások nem a *kész* hívőknek (vagy *kész* istentagadók) szólnak, hanem azoknak az elkötelezett keresőknek, akik a megvilágosodásban kívánnak rátalálni a Valóságra, Létezésre, Énjükre, Forrásra, vagyis a Teremtőre.

(Aki nem kereső, az vagy felébredett, vagy pedig buta.)

Minden, ami valódi értelmet és jelentőséget ad az életünknek, láthatatlan, fogalmakon túli és nem mérhető. Ugyanakkor benne van a mérhetőben.

Micsoda hát a megvilágosodás?

Mi az, ami mondható róla?

A tagadás felől: nem olyan jelenség, amely egy bizonyos időben vagy helyen valósul meg. Görcsös akarat, becsvágy, célra ajzottsággal nem elérhető, de aka-

rat nélkül sem. A megvilágosodásnak, felébredésnek vagy szellemi tudatosságnak nevezett léthelyzet eleve valós, ezért csak engednünk kell a tapasztalatát, hogy létezhessen. Illetve eltávolítani, elengedni az akadályokat. Történhet szándéktalanul is, példa erre is akad. Hiszen, ami eleve van, *létező*, nincs szüksége a *majd*-ra, a jövőre, erőfeszítésre. Az elérésre sem. A Valóság egyszerre gyengéd és hatalmas erejű. Semmi sincs rejtve, csak az egónk vak, s nem láthatja, hogy a lét és boldogság közvetlenül az elmén, gondolatokon, formákon túl van. Szóval le kell mondanunk a valótlanról, rádöbbsen (vélt) énünk káprázatára, nem valóságos voltára, hogy fölérjünk a gondolkodás álmából.

Mi az én, az énem?

„*Elsődleges feladata, hogy az önfenntartás köré szerveződve megőrizze a különállóság káprázatát.*” Azt hiszi, hogy egyedi és függetlenül fennmaradhat. „*Ezzel viszont ki van szolgáltatva a fájdalomnak, szenvedésnek és a halálfélelemnek.*” Mivel különállónak tudja magát, ezért félelmében küzd a nemlét illúziójával. Fél az öregesgtől, a betegségtől, a haláltól. Nem tudja, nem tudhatja, mi van korlátozott valóságképén túl. Az ego nem hibáztható ezért, hiszen nincs rálátása, hogy önmaga korlátjai mögött is létezhet valami. Segítség nélkül képtelen meghaladni önmagát. Nem képes elengedni a különállóság káprázatát, s ezért állandó meghasonlottságban, kétségekben él.

A mesterek vagy a szellemi tanítások (vagy kegyelem) révén újra kapcsolatba kerülhetünk az igazsággal. Felismerjük, hogy mi a valóságosabb a *tudott*, ismert világunknál.

S mi az ÉN? A *vanság*, a Buddha állapot, Krisztus, Krisna, Tudatosság, Üresség, Egyetlenség, Lét, Tudat, Teljesség. Minden név ugyanarra a megnevezhetetlenre utal. Ez a „*Korlátlan Én*”, az a szubjektív valóság, amely az egyéni „én” alapja, s ez teszi lehetővé, hogy létezésünket az *én vagyok* minőségében tapasztaljuk meg. Az igazi Én révén beszélhetünk önmagunkról, s írhatunk vagy olvashatunk verset, könyvismertetést. Ez a forma nélküli tudatosság. Ez gondolataink tere; ebben jelenik meg a világ is.

A tudatosság tudatosítja a tudatot.

Isten ugyanazzal a szemmel néz engem, amivel én Istent – mondja a misztikus Eckhart Mester.

Az ismert énem csupán látszat – „*önkéntes nézőpontok összessége s az elme tevékenysége tartja fenn, érzések és érzelmek adják az üzemanyagát. Ha felhagyunk a gondolkodás hiúságával (ő, ha ez csak elhatározás kérdése volna! – V. I.), feloldódik. A Jelenlétben egyetlen gondolatunk sem lehet, és nem is valószínű, hogy felvetődik az efféle különös fontoskodás lehetősége. Mindenki bele van bolondulva saját gondolataiba és elképzeléseibe, habár ezek semmit sem érnek.*”

Most álljunk meg egy pillanatig s figyeljünk magunkra. Mi történik? Mi a véleményem? Hogy hülyeség! Észellenesség! Mégis csak a gondolkodás vitte előbbre a világot! (Mit mond erre a Mester? A tudatosság. A szeretet. Vagy nem szól semmit?) Nem, az én gondolataim igenis fontosak! (Figyeld csak a gondolataid terét mostantól vagy tíz percig!)

Még mindig megmaradt a meggyőződésed?

De ne essünk az ellenkező végletbe sem: az ego nem ellenfelünk, hanem tudattalan s meg nem vizsgált észlelé-

si szokásaink nevesített gyűjteménye. Azonosítja magát a történeteivel. Drámázik. Azt véli, ő maga a test. Azonosul az érzelmeivel. Elveszik az indulataiban. Pedig hát nem ő teremtette a földi burkát, nem is ő működteti. (Bár van, aki azt hiszi.) Egyetlen sejtünkben annyi élő információ van, hogyha fogalmasítani lehetne, több száz vastag kötetet töltené meg. (Am ezzel máris veszne a tudás elevensége.)

Most talán azon tűnődünk, honnan az ihlet, a terem-
tő gondolatok?

Lehet-e egyáltalán *saját* gondolatunk? Vagy csupán hiúságból, *tudatlanságból* tartjuk a gondolatokat sajátunknak? Bezzeg a zsenik, vagy a szentek! Ők tudják, hogy semmi sem az éné. Ő legfeljebb közvetít. Továbbad.

Megyek az úton.

De ki az, aki az úton jár?

Ki vagyok én?

Most az útról, utakról is érdemes ejteni néhány szót. Egyszerűsítve: a felébredés egyik ösvénye a *tudaté* vagy az önkutatás (a nem kettősség), a másik pedig a szívé, a feltétel nélküli szereteté, az odaadása. S ez a két út némi távolság után találkozik, eggyé válik. A szeretet eleve mély felismerés, „*tudatosság, hozzáállás, összefüggésszisztem az élet megértéséhez, vagyis a valóság legfőbb mozzanata, a Szellem egysége és lényege.*” A tudatosság tehát fölserkenti a szeretetet. A feltétel nélküli szeretet viszont tudatossá tesz.

A spirituális úton járó embert még több évnyi meditáció után is az a becsvágy mozgathatja, hogy Ő egyszer csak megvilágosodhat, felébredhet, megvalósíthatja önmagát. Erre mondja a mester: márpedig megvilágosodott személy nincs, csak megvilágosodottság. Nincs, aki felébredjen, mert akinek ismerem magam, az *énem* maga az alvás, a kábaság. Önáltatás, hogy problémáim vannak: az énem maga a probléma. Az elvárás, a célok kitűzése elválaszt attól, ami valóságosan jelen van. A spirituális munka tehát nem szerzés, nem is tanulás a szó hagyományos értelmében, hanem inkább a lényegtelen és haszontalan dolgok feladása, elhagyása, elengedése; átjutás rajtuk. A figyelem a gondolatok, érzelmek mögé hatol, a megfigyelőre, a megtapasztalóra vetül. Ekkor döbbenünk rá, hogy a tudat lényegénél fogva tudatos, s hogy ez nem az énem műve, de nem is az agyamé. Elme nincs gondolatok nélkül, tudatosság viszont igen. Ez a tudatosság nem korlátozott, nem határolt, szóval nem kettős. Nem személyes, de nem is személytelen.

Micsoda hát?

Én vagyok az Út, az Igazság s az Élet.

Hawkins szavait idézve: *Az Igazság és a megvilágosodás nem olyan dolgok, amelyeket kereshetünk, megtalálhatunk, elnyerhetünk, megszerezhetünk vagy birtokolhatunk. A Korlátlan Jelenlét mindig jelen van, és felismerése akkor következik be, amikor ennek útjából elhárulnak az akadályok. Ezért nem szükséges az igazságot tanulmányoznunk, csupán el kell hagynunk a megtévesztőt.*

Mi értelme a spiritualitásnak?

Miért nem maradhatok szürke, önző átlagpolgár, amilyen a lakosság jó háromnegyede?

Vagy élesebben megfogalmazva: alkalmas-e az erőszakkal, hazugságokkal, kapzsisággal zavargó világunk arra, hogy megtapasztaljuk az Igazságot?

A világ, amelyet érzékelünk – írom – saját tévképzetünk s önkényes szembeállításaink teremtménye.

A világ nem jó, nem rossz, nem is tökéletes, és nincs szüksége segítségre sem, hogy megváltozzon, mert látszat csupán saját elménk kivételése. Ilyen világ nem létezik.

Aludj még, ha korai az ébresztő!

A felébredés útján nincs, nem lehet kényszer, sem erőszak. Felébredve viszont erőre kapunk. Túl elvontan hangzik? Vagy más az értékrended? De amíg nem vagy boldog, nyugodt, érdemes a mélyére jutni, *ki az*, aki szenved, aki nyugtalan? Amíg halálfélelmeid vannak – kérdezz szíved mélyéből: *ki az*, *aki fél*? A kérdés hatoljon át a gondolatoktól a létezésed forrásáig! Keress teljes odaadással, amíg rá nem ébredsz, hogy nincs mit keresned.

Mert otthon vagy.

Mindig is otthon voltál.

Közben azt álmodtad, hogy tékozló fiúként elhagytad a biztonságos hajlékot. Meggyötört ez az álmod, meggyötört a szenvedés.

Ébresztő!

A megvilágosodáshoz nem kell módszer. Az *advaita* (a nem kettősség) tanítása valójában ezt jelenti. Hagyj fel minden elképzeléssel, a mások által kipróbált utakkal! Ha valamit nem ismersz, tarts az ismeretlen felé, s ne ragaszkodj a Mesterek magyarázataihoz. Valódi létezésünk az ismereteken, a „tudáson”, a kettősségeken túl kezdődik. *Amiről* csak tudunk – merő ismeret. Kívül vagyunk rajta. A valódi *tudáshoz* elfogadunk, szeretnünk, azonosulnunk kell azzal, amit élünk, látunk.

De amíg a tudatunk szennyezett, képtelenek vagyunk megkülönböztetni az igazat a hamistól. A megtisztulás végén ráébredünk arra, hogy valójában nincs mit megtisztítanunk. (Aki megmosakodott, azon már nem marad szennyeződés.) A Tudat lényegi természete ártatlan, tiszta és határtalan. Amíg ezt nem tapasztalom meg, vagy hiszek benne, vagy sem. A hit viszont a tudatállapotunktól függően segíthet is vagy árthat is.

Buddha fennmaradt szavai szerint a valódi én a gondolatok közti üres térben jelenik meg. De a gondolatáramlásunkban szinte soha nincs szünet. Míg a meditációban (vagy a naplemente csodálásában) egyszer csak megjelenhet ez a tapasztalat. Hatalmas könnyebbséggel, örömmel jár megélni ezt a csendet, s a gondolatokon, az elménk kivételésein át felfogott világhoz képest ez mindenképp valóságosabb, biztonságosabb.

A meditáció a kettőségek világából átvívó híd az egybe, a szenvedésből, nyugtalanságból az üdvözültségbe, a nyugalomba. Vagyis hogy nem visz sehová. (S én máris valamit – HIDAT – teremtettem belőle.) Ráébredsz, hogy helyben vagyok. Olyan út, amelyiken minden lépés cél is. Annak felismerése, hogy a tudatosság, lét, boldogság legbelső lényegünk. Amit keresünk, már jelen van, legfőljebb maga a keresés erőfeszítése, a görcsös akarat választ el tőle.

Felvetődik a kérdés, hogy egyáltalán szükséges-e a gyakorlás? S mi a legfontosabb? Az ima? A böjt? Meditáció? Meg kell-e tapasztalnunk fokozatosan egymás után a meditáció állapotait? Nincs módszer, nem szükséges a gyakorlás, mondta Ramana Maharisi hosszú évek megszállt szemlélődése után. Ugyanígy tanított Svjámi Púdza is, aki megvilágosodása előtt Krisna hitűként órákig mantrázott, meditált, mielőtt reggel kilenc-kor munkába indult volna. A gyakorlás segíthet tudatunk megtisztításában, de rosszabbik esetben a spirituális ego

a meditációs tapasztalatokat személyes érdemének tartja. Ragaszkodik hozzájuk, vagy kérkedik velük.

Meditáljak vagy sem?

A döntés személyes.

A népszerű meditációs kiadványok nem győznek elég érvet felsorakoztatni a meditáció mellett, mert: boldogságot ad, meghozza a test s lélek nyugalalmát, hatékony a nehezen szabályozható érzelmek és magatartásformák feldolgozására, stresszoldó, gyógyító hatása van, az önismeret egyenes útja. Ám ez felnagyítja az egyik oldalt, mintha a meditációban nem lennének buktatók, sötét szakaszok, s eltakarja, hogy a rendszeres meditáció nem mindig kellemes. Esetleg nem kellemes, de mindig hasznomra lehet.

A buddhista meditáció elemeit alaposan kidolgozták, ennek tudományába is érdemes bepillantnunk, lévén, hogy két és fél ezer éve korszerű. Kísérőnk? Vezetőnk? A szemlélődésről írva két tudatállapotot kéne közelebről szemügyre vennünk: a **szamádhit** meg a **dhjánát**. A *szamádhi* a meditáció előkészítője, amikor eggyé válunk a meditáció támaszával (légzéssel, testérzettel, mantrával). A *szamádhi* állapotába tehát összpontosítással lépünk be. Szétszórt figyelmünket egy valamire irányítjuk, s ebben időzünk, elmélyedünk, ezzel egyesülünk. Az összeszedettség hatására érzékeink lenyugszanak, a tudatosságunk nyitottabb, kifinomultabb lesz. Ennek hasznát vehetjük mindennapi életünkben is, mert figyelmesebben, hatékonyabban látjuk el teendőinket. Ez lenne a meditáció vége? Nem, mert ide akarattal beléphetünk s el is hagyhatjuk akarattal. Ha ebben az összeszedettségben időzünk, egy idő után felmerülhet a nyugodt öröm állapota. Ennek az örömnek nincs oka, sem feltételei. Jó ezt megélni – ám ez is átmeneti állapot. Ebben időzve, ezt elmélyítve, kitágítva, elérjük azt az éberséget, amelyben sem öröm-, sem fájdalomérzet nincs jelen. De ez még mindig csak a megtisztulás útja, s nem a meditáció beteljesülése. Ez az énem által megtapasztalt beleolvadottság. Lépünk hát tovább! Bár nincs rá biztosíték, hogy mindenki ezeket a *szamádhi*-fokokat éli meg. De ha megélem, tudom, hogy egyik sem végcél. Még nem a teljes felébredés! S ha elveszek benne, figyelmeztet a mester: menj tovább!

A *szamádhi* állapotokban tehát jelen van az énem, beléphetünk terükbe és kiléphetünk belőlük.

(E fogalmak használata nem egységes a buddhista hagyományban sem. Némely források a szamádhit, az én által megélhető állapotokat „forma dhjánáknak” nevezik; a jógában viszont dháranának; ellenben a dhjána a jóga rendszerében forma-, illetve én nélküli. Hogy még kacífántosabb legyen: a forma nélküli dhjánákat a jógában a szamádhi különféle fokozataként osztályozzák. Ez persze a meditációs tapasztalatainkat nem érinti, csak a róluk való beszéd más. S a keresztény szemlélődésre, a misztikára vonatkozóan megint más a fogalomtár, ha van egyáltalán. Keresztes János Kármelhegy útjának, Avilai Teréz Belső várkastélynak nevezi ezeket a tapasztalatokat.)

Most nézzük a másik tudati, vagyis inkább tapasztalati állapotot! A *dhjánának* (ezt a kifejezést fordítják meditációként, szemlélődésként) négy fokozata van: 1. A határtalan tér tapasztalata. Ez tudatos, éber állapot, amiben már nincsen én, sem amit az énnel szembeállíthatnánk, tehát nincs *te* sem, nincs más. Bár nincs jelen az énem, még mindig a káprázat és nyugtalanság tudatszintjén vagyok. (Sőt: erre az éntelenségre is büszke lehet a spi-

rituális egónk.) 2. Az eloldódott tudatosság állapotában a tudatnak már nincs kapcsolata semmivel, az éberség tisztává válik. 3. Az üresség maga. Tehát nincs semmi, csak az üresség. Nincs tudatosság, de mégsem öntudatlan állapot. Nincs tudatos alany, nincs tárgy. De ez még mindig átmenetiség. 4. Sem észlelés, sem nem észlelés. Nincs érzékelés és nincs észlelő sem. Zavartalan állapot, be- és kiáramlás nélkül. Ez már több, mint tapasztalás – létállapot. Végül a forma nélküli dhjánakon túl van a *nirvána*, s ez nem csupán az én-állapot időleges megszűnése. Itt kezdődik az üdvözültség állapota. A Valódi Enemet élelem.

Niszargadatta Maharádzs szavaival: *Minden kezdet előtt és vég után: én vagyok.*

A tűz kialszik és fellobban a fény.

De most térjünk vissza Hawkins-hoz!

Minden szubjektíve létezik, tanítja ő. Egy objektív világegyetem létezése nem bizonyítható, de nem is tagadható. Mindkét megállapítás csupán *nézőpont*. Amit nézünk, az mindig ugyanaz marad, ha a sötét, vagy a világos oldalát látjuk is.

Jussunk túl tehát nézőpontjainkon, a gyakorlati életben tájékozódni segítő kettősségeken!

Mi a spiritualitás? Sokan összekeverik az ezotériával vagy azonosítják a vallással. Az ezoterikus könyvek serege jelenik meg különféle témákban, mint: energiagyógyítás, szinterápia, angyali energiák, modern boszorkányság, mágia, tarot meg a többi. Ez nem spiritualitás. Felszínesebb, énközpontúbb, felelőtlenebb annál. A valóságokat meg leterheli, hogy feláldozták az igazságot, a valódi szellemi erőt az erőszakért. Keresztes háborúk, a dzsihád, eretneküldözés, erőszakos térítés, büntudatkeltség – vagyis az eredeti igazságok meghamisítása. „*Senki sem ferdítene el így az igazságot, aki már egyszer megtapasztalta Isten jelenlétének mindent felülmúló valóságát*” – írja Hawkins.

Azok a japán zen papok tehát, akik áldást osztottak harcoló-gyilkoló katona honfitársaikra, valószínűleg nem tapasztalták meg a világosságot. Gyöngék maradtak. Akárcsak keresztény társaik.

A spirituális igazság egy, csak a vallások sokfélék.

A spirituális igazság kifejezhetetlen. Akkor hogyan beszéljünk róla úgy, hogy érthető s átélhető legyen?

Megvilágosodás. Vagyis: létezés, tudatosság, boldogság. S mi legyen a társadalom gondjaival?

A politikus, a közember, a tudós, a gazdasági szakértelmiségi „*pályafutása teljesen más, mint azé, aki a megvilágosodást keresi. Nem árt emlékeztetnünk arra, hogy a szellemi fejlődés belülről gyakorol hatást mindenkire, míg az erőszak (és erőlködés – V. I.) csak a külsőt próbálja megváltoztatni. Ha nem ragaszkodunk személyes sérelmeinkhez s nehezteléseinkhez, azzal sokkal többet teszünk a társadalomért, mintha kihívó jelképekkel és jelszavakkal menetelnénk fel-alá. A spirituálisan fejlett egyén számára lényegtelen, hogy mások egyetértenek-e vele vagy nem, mert már nem önmagán kívül keresi a megerősítést vagy egyetértést.*”

A spirituális fejlődésből az egész emberiségnek előnye származik, mert növeli általános tudati szintjét – válaszolja egy kérdésre Hawkins. Bár a földön csak húszegynéhány olyan ember él, akinek spirituális energiája 700 fölött kalibrálható, mindegyikük 70 millió 200-as szint alatt állót ellensúlyoz. (Hogyha Hawkins mértékrendszere igaz.)

Hogy az emberi világ még nem pusztult el, az nem a politikusoknak, papoknak, tudósoknak, bankároknak, tábornokoknak köszönhető, hanem a megvilágosodottnak. Az ő jelenlétük viszont más, mint az újságokban, tévében gyakran szereplő sztároké.

Hawkins mérései szerint a világ összlakosságának energiaállapota is radikálisan megváltozott a közelmúltban. Míg a korábbi évszázadokban 190-es szinten stagnált, a múlt század nyolcvanas éveinek közepén felugrott 204-re, majd később elérte a 207-es értéket. (Ennek társadalmi-politikai párhuzamait jól ismerjük. Van, akinek az élete fordult ebbe az irányba. Van, aki e folyamat lelki hátterét is látja: sok spirituális, meditáló csoport alakult a nyolcvanas évek közepétől világszerte. A nem létező szocializmus – illetve demokrácia – országaiban is.)

Végül néhány szó érintettségemhez. A nyolcvanas évek derekára annyi fölösleggel terhelődött le az életem, hogy nem találtam a válságból a kiutat. Mert nem is volt kiút. Befelé kellett fordulnom, hogy meglássam a rossz mintákat, elakadásokat, s hogy érzekjem a láthatók mögött a láthatatlant. A veszélyben megjelent a menedék. Nem volt ez képi, vagy netán fogalmi felismerés. Változtatnom kellett az életemen, különben elpusztítottam volna magam. A történet most csak annyiból érdekes, hogy a spirituális utat választottam. Vagy inkább: megtörtént. Hozzá módszer is adódott rögtön: a jóga, majd a zen. Évekbe telt, míg észrevettem, hogy a gyakorlás nem törli el az önmagamra osztott feladatokat: mindenről véleményem van, ítélek, helyesbítek, megbántódom, irányítok, igazságot osztok. Hiú vagyok, sértődékeny, okoskodó. Majd később beleragadtam egy örömteli állapotba, hosszú böjt és egy intenzív meditáció következtében. Ezt az állapotot kerestem aztán évekig, miután elhagyott a maga törvényei szerint. Így nem láthattam meg, ami épp jelenvaló. Nem láttam.

További ütközések kellettek, hogy kiderüljön, a mindennapokban is lehet, sőt ott tanácsos gyakorolni: kedvességgel és megbocsátással. Erre döbbsentem rá megint Hawkins könyveit olvasva. Olvasom, élelem a szavait, élvezve a belőlük sugárzó csendet, erőt. Egy efféle rövidebb írás – mint ez itt – csak számadás gazdag világú olvasmányomról. Ezután már sok megunt ezoterikus vagy ál-spirituális könyvet dobhatok ki, mert nincs rájuk szükségem. A *Valódi ÉN hatalma* újra-újraolvasása mindig felébreszt a tudok valamit álmából. S megyek, megyünk az ismeretlen felé.

Mit is tudhatok, mondhatok rólad, énem, létezésem?

Vízcsepp a lótuuszlevélen

A buddhizmus hatása Krúdy Gyula művészetére

Mióta a Krúdy-kutatás az ezredfordulón új lendületet kapott, nemcsak a terjedelmes életmű kevésbé vizsgált elemei kerülnek a figyelem középpontjába, de a Krúdy-hatás és a Krúdyt ért hatások kutatásának irodalma is gyarapszik. Krúdy Jókai-olvasása vagy a Ferenczi Sándornak nagyban köszönhető lélektani ismeretei mellett mennyiségileg kevésbé tűnhet jelentősnek a buddhizmus hatása Krúdy művészetére, minőségileg azonban fontosnak tekinthető ez az inspiráció. A buddhizmus már korán – igaz, csak szórványos nyomokban – jelentkezik a magyar művelődéstörténetben. Kárpáthy Ágnes írja *Buddhizmus Magyarországon, avagy egy posztmodern szubkultúra múltja és jelene* című munkájában, hogy a buddhizmust ismerő Galeotto Marzio Buda nevét a Buddha szóból magyarázta.¹ Valójában Kőrösi Csoma Sándor kutatómunkája, még pontosabban ennek magyar recepciója jelentette a buddhizmus rögzülését a kollektív magyar kulturális tudatban.² A Nyugat köréhez tartozó művészek megjegyzéseikben, reflexióikban gyakorta éltek Buddhával vagy a buddhizmussal kapcsolatos utalásokkal, elsősorban persze az egzotikum okán. Krúdy Gyula művészetében két jól elkülöníthető szempont alapján jelenik meg a buddhizmus, s e két szempont eredetében is markánsan különböző. A legtöbb említés Alvinczi Eduárdhoz, illetve Szemere Miklóshoz kötődik, ám ezek kivétel nélkül felületes kijelentések, ráadásul a szerencsejátékokkal kapcsolatos primitív babonáshoz kapcsolódnak. Mégis fontosak, egyrészt azért, mert – ezek a gyakorta visszaemlékezésként íródó szövegek – világosan jelzik: Krúdy buddhista ismereteinek egy része mentorától, Szemerétől származott; másrészt mert segítségükkel a kor magyar közvélekedésének buddhizmussal kapcsolatos ismereteit szimulálják a szövegek. A másik szempontból látható, hogy Krúdy a buddhizmus mélyebb ismeretével is rendelkezett, s ezt már nem divatos társalgási úton szerzte be, hanem elmélyült olvasmányélményei alapján.

A Krúdy-életműben 1906-ban jelentkezik először Buddha neve. 1906. július 1-jén kezdi meg az Új Idők az *Andráscsik örököse* című kisregény közlését, melyben Buddha „segédisteneiről” található egy elejtett megjegyzés, amellyel a teljesen ismeretlen és értelmezhetetlen közlést jellemzi az elbeszélő.³ Ennél fontosabb azonban

a mű ajánlása, amely Szemere Miklósnak szól⁴, s ebből Kelecsényi László, a kötet *Jegyzeteinek* írója arra következtet, hogy Krúdy már ekkor Szemere társaságába tartozott, így a Buddhával kapcsolatos profán kijelentés talán Szemere hatásának tudható be. Az 1913-as *Reggeli imádság* című novella főhőse Alvinczi Eduárd néven Szemere Miklós, pontosabban Alvinczi babonássága. Krúdy többször írt Szemere babonás szokásairól, melyek főleg a szerencsejátékokra vonatkoztak. Buddha újra „indiai isten”-ként szerepel, kabalaként. A Buddha-szobor Alvinczi ágya mellett rózsafüzérek és egy ezüsfeszület társaságában látja el szerencsehozó feladatát, mivel gazdája úgy gondolja, általában véve jóban kell lenni a különböző istenségekkel, mert nem lehet tudni, melyiknek van igaza. Ez a gondolkodásmód nem írható le ateistaként, sem profánként, sokkal inkább öntudatlan hiányosságként, pontosabban a szakrális öntudat hiányaként, irodalmi szekularizációként.⁵

1911-ben Pongrátz Béla – akit Bonifác Béla néven szerepeltet Krúdy *A vörös postakocsi*ban – kapcsán ír a buddhizmusról *A bujdosó P. B. Egy ismeretlen magyar költő élete és szenvedései* című cikkében, amely a Nyugat 1911/1. számában jelent meg. Pongrátz Béla kalandos és nélkülözésekkel teli élete során hosszabb időt töltött Oroszországban, valamint Ázsia közelebről meg nem határozott területein. Hogy már utazása előtt is ismerte a buddhizmust, az Krúdy cikkéből valószínűsíthető, Buddha első említése kapcsán, ahol „ázsiai isten”-nek nevezi az író a vallásalapítót.⁶ Mindenesetre keleti újtárról Pongrátz magát buddhistának vallva érkezett meg, nagy művet tervezett írni Buddháról, a vallás honi terjesztésének szándékával, amint erről Krúdy is beszámol.⁷ Nem sokkal később azonban meghalt, s a cikk róla való emlékezésként született. 1917-ben *Emlék Arany Jánosról* címmel ír cikket Krúdy, s első mondatával ezt a fontos kijelentést teszi: „Arany János költészete szenvedésektől mentes, mint a buddhista vallás célhoz ért hívőinek lelkivilága.”⁸ Az író nem Arany *Chinai dalok*-fordításaira gondolhatott, bár a *Wangné asszony* című párbeszédess alkotás név szerint említi a buddhista papokat.⁹ A moccsatlan nyugalmat és a generációk egymásban folytatódását fűzi egy gondolatmenetbe Arany művészetével, mely szerinte a magyar táj és a magyar alkot legfőbb tulajdonsága, és amely a későbbiekben még alaposabb kidolgozást nyer mind az életműben, mind annak buddhizmussal

1 Kárpáthy Ágnes: *Buddhizmus Magyarországon, avagy egy posztmodern szubkultúra múltja és jelene*. Magyar Elektronikus Könyvtár.

2 „Kőrösi Csoma Sándor dolgozatai címmel, Duka Tivadar műveként már 1885-ben megjelent az első komoly híradás Tibetről és buddhizmusról. Nyolc évvel később napvilágot látott Máramaroszigeten a Buddhista Káté című kis könyv, amely kérdés-felelet formában ad képet Buddha tanításairól. Ennél sokkal részletesebb Lénárd Jenő 1911–12-ben megjelent műve, a *Tan*. 1920-ban Schmidt Józsefnek köszönhetően monográfia jelent meg *Buddha élete, tana, egyháza* címmel.” I. m. 11. jegyzet.

3 Krúdy Gyula: *Összegyűjtött művei 6. Regények és nagyobb elbeszélések 3*. Pozsony, Kalligram, 2006, 360.

4 I. m. 307.

5 Krúdy Gyula: *Szerencsés. Válogatott elbeszélések 1912–1915*. Budapest, Szépirodalmi, 1979, 281.

6 Krúdy Gyula: *Irodalmi kalendárium. Írói arcképek*. Budapest, Szépirodalmi, 1989, 269.

7 I. m. 271.

8 I. m. 112.

9 Arany János: *Összes költeményei I–II*. Budapest, Szépirodalmi, 1978, 1/866–868.

kapcsolatos részében. 1917-ben, a világháború negyedik évében az *Egy rossz nap helytelen feljegyzései* című cikk a magyar hadsereg heroikus küzdelmét a hátszág flegma mögé rejtett erkölcsi kiüresedésével ellenpontozva jut el a szorongó, elfojtott békevágy, a túlélés megfogalmazásáig. A hátszágot jellemzi a kétségbeesés és a „buddhista közöny” együttes hiányával.¹⁰ Pesszimista értelemben jelenik meg ebben a szövegben a buddhizmus, annak a pesszimizmusnak megfelelően, amely a nyugati kultúrák egyik első (félreértelmező) reakciója volt az ázsiai vallással kapcsolatban. 1923-ban a Nyugat 7. számában Kóbor Tamás életművét méltatja Krúdy Pók Ádám *hetvenhét élete* című új regénye kapcsán. Egy fontosabb tévedés kivételével a buddhizmus rövid, két mondatnyi említésekkel ezúttal valóban azokat a vallási és filozófiai tartalmakat követi Krúdy, melyek Sakjámuni vallását jellemzik: az út végén megtisztult, megvilágosodott állapotba került buddhista zárandokhoz hasonlítja mind Kóbort, mind főhősét.¹¹ A tévedés azonban szándékos is lehet. Krúdy nyolcórétű út helyett hétrétű útról ír két alkalommal is, s ez lehet a Kóbor-regény címére tett utalás is. Bár rögzült tévesztésről is szó lehet, hiszen az 1925-ös *Ady Endre éjszakái* című emlékezésgyűjteményben újra a buddhista hétrétű útját említi hasonlatként Ady kapcsán.¹² Ez az említés azonban az *Andráscsik örököse* és a *Reggeli imádság* című művekben olvashatóakhoz hasonlóan fölületes és profanizáló.

1925 az emlékezés szempontjából termékeny évnek bizonyult Krúdy számára. Ebben az évben örökíti meg a világháború lezárultához és az azt követő kaotikus időszakhoz kötődő emlékeit. Az emlékező elbeszélés hasonlatai és metaforái között több, buddhizmussal kapcsolatos is találunk. Tisza István portréjának megrajzolásakor a *Tisza István utazása a halál felé* című szövegben megvilágosodott, szenvedélyek nélküli buddhistához hasonlítja a politikust, aki hétrétű úton jutott el az erő és bölcsesség teljességéhez, amelyet laikus módon a „predesztináció hegyfoka” jelképez, utalva a protestáns Tiszákra.¹³ A szenvedélyek nélküli végső állapot ezúttal nem vallásbölcseleti kategória, hanem 1918 őszének magyar történelmi-politikai helyzetét illusztrálja rezignált melankóliával. Tisza tántoríthatatlan jellemével és a következetes diszkreciónak köszönhető kiismerhetetlenségével értelmezhető a buddhista hasonlat, mint ahogy az a későbbi is, amikor a Dalai Lámával vonja párhuzamba Tiszát Krúdy.¹⁴ Az Alvinczi-féle szövegekben megjelenő primitív babonáságtól az 1925-ös emlékezőkben Hock János kapcsán a Távol-Kelet kultúrájához (és így a buddhizmushoz is) kötődő misztikus-mágikus rítusok és idézések okkultizmusáig jut el *A kőbányai plebános biliárdjatszámái* című szöveg.¹⁵ Ezek az okkult ismeretek azonban éppen úgy a populáris regiszterhez tartoznak, mint a kabalákhoz fűződő hiedelmek. Később, *A bolsi* című írásban Hock János szájába adja az emlékező a hétrétű útra vonatkozó metaforát, amely a háború utáni ország szenvedéseinek útját

jelképezi, ugyanitt tudhatja meg az olvasó azt, hogy a plebános Buddhát Antikrisztusnak tartotta.¹⁶ Az emlékezők sorát ezúttal *A „bolond Mednyánszky”, a csavargók patrónusa* című munka zárja. A festőművész vándorló, kevés igényű életmódját hasonlítja az elbeszélő a buddhista szerzeteséhez, mely a művészet kapcsán pozitív jelentést kap. Egy évvel később a *Bothmer kapitány, aki a sorssal és medvékkel birkózott* című munkában Szemere Miklós kapcsán említődnek a buddhista kolostorok, ahol azokat az önvédelmi sportokat fejlesztették ki és oktatják az elbeszélő szerint, amelyeket Szemere úr is el szándékozott sajátítani egy japán mestertől.¹⁷ Szemerét, a Krúdy-művek hőst vonzotta a Kelet, de a szövegekből úgy tűnik, hogy csupán az egzotikum és a ködösen bonyolult magyar östörténeti elképzelések miatt.

A Barta András által szerkesztett Krúdy-életműsorozat két kötetbe gyűjtötte az író úgynevezett postakocsi-regényeit. A gyűjteményt záró két regényben, az „*Így volt 1914-ben*”-ben és a *Kékszalag hőse*ben (előbbi *Rezeda Kázmér szép élete* címmel található a hivatkozott kiadásban) újra a Szemere-Alvinczi szövegeknek megfelelően rövid és okkult, vagy babonás értelemben vett idézések találhatók. Az 1930-as *Kékszalag hőse*ben Alvinczi órány Buddha-szobrocskáját említi az elbeszélő, akitől szerencsét vár a regényhős, akárcsak a regényfejezetben leltárszerűen felsorolt egyéb tárgyaktól, sőt, szerencsehozó emberektől.¹⁸ Az „*Így volt 1914-ben*” öreg és elmeháborodott mellékszereplője úgy nyilatkozik Buddha ázsiai istenről, mint aki borzalmas büntetésekkel sújtja híveit, holott ez inkább a monoteista vallások egy részére jellemző, majd Kipling vándorló tibeti kolostorfőnökhöz hasonlítja magát fölületes ismeretei alapján.¹⁹ Az 1932-es *Egy boldog korszak Budapest történetéből* című gyűjteményben Szemere saját nevén hőse több történetnek, természetesen újra előkerülnek a kabalaként tartott ázsiai istenszobrocskák, amelyek valójában Buddha-szobrok, s ezúttal megtudhatja az olvasó, hogy a kártyaasztalnál vagy a zöld gyepen mindig nyugodt és közönyös nagyúr otthon kabalabálványain töltötte ki rosszkedvét: „A szobrocska nem segített, erre a személtárába került.”²⁰ Nyilvánvalóan minden szakrális jellegűtől megfosztott tárgyakról van szó ezekben az esetekben, mint ahogy tulajdonosuk is érintetlen a keleti vallásbölcselettől.

A *vörös postakocsi* két, a buddhizmussal kapcsolatba hozható említést tartalmaz. Az első a profanizáló, ironizáló típust képviseli: Küry Klári színésznő népszerűségének rendkívüli mértékét érzékelteti az elbeszélő, a buddhizmussal összehasonlítva.²¹ A második tulajdonképpen a két évvel korábbi, Nyugatban megjelent, Pongrátz Bélára való emlékezés átstilizálása, beillesztése a regénybe.²² Pongrátz természetesen Bonifác Béla néven szerepel. A buddhizmus a kisember szegénységén, egyszerű életmódján, ugyanakkor vallásbölcseleti elszántsá-

16 I. m. 205.

17 Krúdy Gyula: *Egy krónikás könyvéből. Portré sorozatok, emlékezők*. Budapest, Szépirodalmi, 1987, 364.

18 Krúdy Gyula: *Utazások a vörös postakocsin I–II. Regények*. Budapest, Szépirodalmi, 1977, II/183.

19 I. m. 153.

20 17. jegyzet 319–320.

21 Krúdy Gyula: *Összegyűjtött művei 9. Regények és nagyobb elbeszélések* 5. Pozsony, Kalligram, 2007, 209.

22 I. m. 335.

10 Krúdy Gyula: *Magyar tükör. Publicisztikai írások 1894–1919*. Budapest, Szépirodalmi, 1984, 387.

11 6. jegyzet, 428–429.

12 Krúdy Gyula: *Ady Endre éjszakái*. Budapest, Helikon, 1989, 11.

13 Krúdy Gyula: *A XIX. század vizitkártyái. Portrék*. Budapest, Szépirodalmi, 1986, 155.

14 I. m. 156.

15 I. m. 199–200.

gán keresztül tematizálódik, talán ez az első figyelemre méltó megjelenése az életműben. Ebben az időben Krúdy már föltehetőleg ismerte és olvasta a német származású Lénárd Jenő *Dhammó* című alapvető művét, legalábbis annak 1911-ben megjelent első kötetét (a másodikat éppen *A vörös postakocsi* megjelenésének évében adták ki).²³ Az íróra jelentős hatást gyakorolt a magyar buddhista szakirodalom ezen első alapvetése, s habár az említettekén kívül csupán az *Őszi utazások a vörös postakocsin*, illetve jóval kisebb mértékben a *Napraforgó* című regényeiben fordul elő szó szerint említve a buddhizmus, maga a vallásbölcselet mélyen beépült írásművészetébe. Megtermékenyítő módon kapcsolódott az író történelmszemléletéhez, magyarságképéhez, regényeinek, novelláinak tájírójához. Műveiben a fiúk az apák, nagyapák és ősapák kedvenc helyén ülnek a kályha vagy a kandalló mellett, elődeik pipáit szívják, a felvidéki poligám öregek barátaikra hagyják feleségeiket, Alvinczi titkára még életében kiképezi saját tökéletes mását, aki moccanatlan rendben veheti át elődje szerepét a nagyúr mellett. Ez a rituálé összetettségében hasonlít a Habsburg hivatalnok mítoszra (*Régi császárok ravatalánál* című novellájában Krúdy ehhez hasonló jelenségről ír a több nemzedék által szolgált I. Ferenc Józseffel kapcsolatban²⁴), de míg ez utóbbi összetettsége mellett is egyszerű, megtanulható, áttekinthető, addig az előbbi keletiesen bonyolult és inkább szinte lelkileg öröklődő. Ahogy Lénárd Jenő írja *Dhammó* című könyvében a páli buddhizmus kapcsán:

„az egyéni életekben van a kammamnak (karma; K. Z.) nagy szerepe és ezek kammamjában az átöröklésnek. Egy lény egy bizonyos családban születik újra, karakterének rokonságánál fogva, melyet annak a családnak a jellemével felmutat, úgy, hogy ami egy különös családi vonásnak, formának vagy aspektusnak, élet- s világnézet átörökléseként tűnik fel, gyakran valóságban csak nyilvánulása – a kammam kiválasztó működése következtében – egy életvonal jellegzetességének, mely ezt a bizonyos lényt is jellemzi. Olyan jellegzetességek ezek, melyek elegendőképpen rokonok a jelen születésbeli szüleinek jellegzetességeivel, hogy megtalálhatja ez utóbbiakban upadhit, vagyis további létezésének és fejlődésének alapját. (...) N. N.-nek a szankhárója egy rendkívül bonyolult rezgésként fogható fel, mely N. N.-nek összes gondolatait, cselekedeteit, sőt összes természetes elődeinek gondolatait és cselekedeteit, vagyis egész kammamját magában foglalja. Mert hiszen N. N.-nek nem lehetett semmiféle olyan gondolata, amely nem elődtől vagy másoktól okozati alapon fejlődött volna benne, hanem ősnemzés folytán lépett volna fel benne. Ennek összessége, vagyis N. N.-nek jelleme, kammamja a halála pillanatában eredménye N. N. egész földi életének, melyben minden egyes cselekedete által, minden legkisebb összetevő rész az okság törvénye által van meghatározva.”²⁵

23 Felvinczi Takács Zoltán a Nyugat 1914/12. számában elismerő hangú ismertetést közöl Lénárd Jenő művéről, külön említve a buddhizmus és a turáni magyar származástan kapcsolatának fontosságát. Ezzel kapcsolatban lásd még: Szörényi László: *Bécs szimbolikus szerepe Krúdy műveiben*. In Uő: „Multaddal valamit kezdeni”. *Tanulmányok*. Budapest, Magvető, 1989, 228.

24 Krúdy Gyula: *Ferenc József rendet csinál*. Budapest, K. u. K. Kiadó, 2000, 210.

25 Lénárd Jenő: *Dhammó. Bevezetés a Buddhó tanába. I–II*. Budapest,

A lélek-vándorlás és a karma tanának összekapcsolása komoly hasonlóságot mutat az *N. N. – egy szerelem-gyermek* című regényben, a felvidéki-nyírségi novellákban vagy a *Napraforgó*ban megjelenő „örök életű régi magyarok” figuráival, meg velük szoros összefüggésben azzal, ahogy utódaik életében folytatják létüket az ősapák. Különösen érdekessé válhat ez a feltételezés Lénárd Jenő megállapítását figyelembe véve: „A kammam hatása hasonlít a keresztény felfogáshoz, ha jellemnek fordítjuk.”²⁶ Krúdy „moccanatlan”, jellemei tehát a páli buddhizmustól is nyerhettek inspirációt, Lénárd Jenő könyvének olvasása kapcsán. Lénárd az ázsiai-altáji magyar őshaza és származás elmélete mellett teszi le a voksát²⁷ akárcsak Szemere Miklós. A *Dhammó* írója a magyar irodalomra tekintve Komjáthy Jenő és Vajda János műveiben látja meg a buddhista hatást, valamint Farnos Dezső buddhista tárgyú regényét (*A Buddhista Káté*, Nagyenyed, 1897., Félix álnéven) említi még.²⁸

Krúdy viszonya Buddha vallásfilozófiájához összetettnek, de ösztönösnek nevezhető, ha tekintetbe vesszük Krúdy közismert vonzódását a gasztronómiához, mind magánéletében, mind írásművészetében, valamint azt, hogy a buddhista hasonlatok gyakorta kapcsolódnak az étkezéshez. Lénárd Jenő okfejtése – mely mindig nyugati, európai kultúrájának korabeli technikai vívmányait használja példaként, ha valamit könnyen érthetővé akar tenni a buddhizmussal kapcsolatban, és mindvégig szem előtt tartja az európai társadalmi erkölcsöket is – minden bizonnyal szintén rokonszenves volt Krúdy Gyulának, és így könnyen beépíthette gondolati rendszerébe. Lénárd Jenő *Dhammó* című könyvéből az derül ki, hogy a buddhista vallásfilozófia analógiás gondolkodásmódja hasonlít Krúdy hasonlatrendszerére (például a mikrovilág és a „belső” valóság párhuzamba állítására gondolhatunk, amit Huszárik Zoltán és operatőre, Sára Sándor is felhasznál *Szindbád* című filmjében). Ez a hasonlatrendszer segíthet abban, hogy a romantikus pátoszt a végső történetekben való megnyugvás váltsa föl. Az elkerülhetetlen romlás, átalakulás, öregség, betegség, halál nem negativitás, hanem szükségszerűség. A nyugalmi állapotra való törekvés: „Szívünk mélyén ugyanis minden gyönyörök forrása a nyugalom.”²⁹

Krúdynál a Kelet nem pusztán a hagyományosnak tartott magyar értékek hordozója. A *Napraforgó* bizonyos szöveghelyzeteibe beemeli a távol-keleti kultúrát, elsősorban a buddhizmust, mégpedig szinte mindig Pistoli Falstaffal kapcsolatban. Pistoli fején búb van, mint Sákjamuni koponyatetején,³⁰ úgy bólogat, mint egy keleti szerzetes. Kakuk pedig, Pistoli postása és szerelmi ügyeinek intézője, úgy ébresztgeti gazdáját (a lábát rángatja), ahogy keleten keltegetik egymást az emberek.³¹ A

Lamper R. Könyvkereskedése (Wodianer F. és fiai) Rt., 1911–1913, 139., 179–180.

26 I. m. I. 151.

27 I. m. II. 10–12.

28 I. m. I. 54., II. 208.

29 I. m. I. 121.

30 Krúdy Gyula: *Összegyűjtött művei 12. Regények és nagyobb elbeszélések 7*. Pozsony, Kalligram, 2008, 142. Erről a testi jellegzetességről egyéb műveiben is megemlékezik. *Tavaszi út 1917-ben* című cikkében például így ír: „ama kis fejek a régi fiskálisok nagy, kopasz koponyáján, amely második fejekben a huncutság lakott.” In: Krúdy Gyula: *Kánaán könyve*. Budapest, Balassi, 1998, 52.

31 Krúdy Gyula: *Összegyűjtött művei 12*, i. m. 145.

Napraforgó esetében a Krúdy-szöveg „tragikus” melankóliája éppen abból adódik, hogy textuálissá teszi, szöveggé alakítja az ismétlődés rituális koherenciáját.

Szauder József véleménye szerint a Krúdy-hős (Szindbád vagy Rezeda Kázmér) az emlékek hőse. Krúdy műveiben „Személy és tárgy, folyamat s történet a múltból él”.³² A személyiség és a próza teremtett világa már a múltban kialakult, jóval azelőtt, hogy az elbeszélés elkezdődött volna. A régmúlt újra és újra megelevenedve uralja Szauder szerint a szereplők jelenét. A személyiség nem változik, mert feladata a múlthoz való igazodás, és jövőjét is előélete szabja meg. „A Krúdy-hős végzete, fejlődésének akadálya a saját múltja, ami formulákban, gesztusokban, változhatatlan magatartásban kristályosodott ki.”³³ Az elbeszélés szereplői nem bonyolítják a cselekményt, mindössze emlékeznek arra a múltra, amelyet vagy azok az elődeik éltek, akikkel azonosulni akarnak, vagy ők maguk éltek ugyan, alakítóit mégsem ők voltak, „hanem a véletlen, a szeszély, a kaland s a történet sodrá-

ba való belenyugvásuk”.³⁴ Kozma Dezső véleménye szerint Krúdy műveiben az idő megáll, megszűnik a történet, a cselekményre többé nincs szükség, a „valóság” nem általa nyilatkozik meg.³⁵ Mintha azt a történetiséget hiányolná Szauder József Krúdy Gyula műveiből, amelyet Rudolf Bultmann szerint Szent Pál „fedezett fel”.³⁶ Észre kell venni, hogy ha a döntést igénylő helyzetek lehetőségét kizárnánk, a Krúdy-hősök könnyen megfeleltethetők lennének a páli követelményeknek. Kemény Gábor a Krúdy-hősöket mint kritikai alteregókat elemzi, a halál és az álmok határvidéke felől közelítve meg a témát. Ebből a szempontból passzivitás helyett inkább valamiféle álomszerű, nehezen meghatározható tudattalan vagy tudat

³⁴ I. m. 16–17.

³⁵ Kozma Dezső: *Krúdy Gyula postakocsiján*. Kolozsvár, Dácia Könyvkiadó, 1981, 36–62.

³⁶ „Az emberi lét történetiségét, azt a történetet, amelyet mindenki maga él át és amely által elnyeri valódi lényegét. Az emberi egyén története azon eseményekből – más emberekkel és történésekkel való találkozásából – formálódik ki, amelyeket az egyén átél; valamint azokból a döntésekből, amiket ezekben a helyzetekben hoz.” Rudolf Bultmann: *Történelem és eszkatológia*. Budapest, Atlantisz, 1994, 56.

³² Szauder József: *Tavaszi és őszi utazások. Tanulmányok a XX. század magyar irodalmáról*. Budapest, Szépirodalmi, 1980, 16.

³³ Uo.

alatti aktivitásról van szó a kritikai alteregók esetében.³⁷ Jürgen Habermas Szauder véleményével szemben teljesen természetesnek tartja azt a paradox viszonyt, amely számára az „Én” identitásában fejeződik ki.³⁸ A *Dhammó* ide is vonatkoztatható nézete szerint a buddhizmus három fő alapelve az aniccsam (folytonos változás), dukkhó (folytonos szenvedés) és az anattá (én-nélküliség). Az énnélküliség tehát szerepet játszhat Krúdy hőseinek megformálásakor. Ebből a szempontból a hősök sorsára a karma, valamint a karmikus törvényben való megnyugvás jellemző. A sorsszerűség karmikus felfogása, elszenvetése és a történelem megokolása összefonódik Krúdy történelmi tárgyú műveiben a magyar nemzetet sújtó végzet akaratának értelmezési-megfejtési kísérleteivel. A lélekvándorlásról Krúdy kapcsán Szauder József is említést tesz³⁹, ő azonban a tárgyi világ belső idejének megörökítésével indokolja az álló vagy állni látszó időt. Amikor azonban Bonifác Béla történetét elemzi *A vörös postakocsi*-ből és a „történesek vonalának bizonytalanságá”-ról ír⁴⁰, az olvasónak eszébe juthat az *Ezeregyéjszaka* és az ókori, illetve középkori indiai mesék (*Pancsatantra*, *A hulladémon huszonöt meséje* stb.) „hanyag” narrációja, a számtalan egymásba fonódó elbeszélői szál – olykor szándékos – összegubancolása, amely néha azzal is együtt jár, hogy a történet lezáratlanul marad, nem ér véget.

A Krúdy-életmű buddhista hatások szempontjából legfontosabb darabja az *Őszi utazások a vörös postakocsin*. A buddhizmus a szövegben koncentráltan az utolsó, *A vörös postakocsi pihenése* című fejezetben jelentkezik, bár a regény egykori ajánlása, melyet az újabb kiadások mellőznek, szintén segíthet Krúdy buddhista nézeteinek megértésében. Névtelenségbe rejti a szerző ajánlása a hölgyet, akihez a mű szól, s ezt azzal indokolja, hogy „a szent buddhista szerzetes mindennapi céltalansággal nem veszi ajkára Buddhó nevét”.⁴¹ Mintha a monotheista vallások (főképpen a kereszténység) kultuszának feleltetné meg ezzel a szófordulattal Krúdy a buddhizmust. Ebből arra lehet következtetni, hogy az író valójában nem ismerte kellő mélységben ezt a vallást. További adalék lehet ehhez az értelmezéshez a Krúdytól szokatlan, (és még szokatlanabbul) pontosan lábjegyzetelt önidézet. Ugyanazt a bekezdést veszi át *A vörös postakocsi*-ből a másik regény, melyben Bonifác Béla buddhizmusáról olvashatunk, így a cikkel együtt ez már a harmadik fölhasználása ennek a szövegnek az életművön belül.⁴² A regény elismerő kritikái közül Lakatos László a Pesti Naplóban 1917. július 1-jén a beérés, megbölcseülés jeleként értelmezte Buddha tanainak jelentkezését az életműben.⁴³ Szabó Ede Krúdy-monográfiájában úgy véli, itt jelentkezik először az életműben a buddhizmus, ettől függetlenül írói és személyes válságterméknek tartja az

Őszi utazások a vörös postakocsin.⁴⁴ Rezeda Kázmér Krónprinc Irma kisasszonnyal való – szándéka szerint utolsó – találkozásakor, Rezeda búcsúja retorikájának lesz sarokköve a buddhizmus. Rezeda a buddhizmus nyugati befogadástörténetére jellemző módon, mint a lelki és lelkiismereti szenvedések elleni gyógyírt ajánlja először Irmának a „vándorló szerzetes” nevét.⁴⁵ Irma jó érzékkel ismeri föl a primitív névmágiában a babonáságot. Rezeda pontosításából, szintén ösztönösen érti meg, hogy a szenvedésektől való megszabadulás a szenvedő-szenvedélyes életről való lemondást jelenti. Ide illesztette Krúdy az immár kétszer fölhasznált Pongrácz-Bonifác-féle szöveget, de kibontva az évekkel azelőtt megkezdett gondolatmenetet ezúttal valóban a buddhista életvitel jellegzetességeiről ír. Ezúttal valóban nyolcórétú útról van szó, s hozzávetőleges pontossággal a meditatív léthelyzetről is szó esik. Bár a Nibbánam-ot (nirvána) a Paradicsommal azonosítja Rezeda, a láng végső kialvásával kapcsolatban pontosan fogalmaz. Hosszan fejtegeti megtérésének történetét, melyhez az első lökést Bonifác Béla adta, hogy később buddhista könyveket tanulmányozzon. Érdemes megemlíteni, hogy a szenvedélyekről való lemondás előterében számára általában a szerelmi szenvedély áll, erre utal egyik, Buddha életére tett megjegyzése is,⁴⁶ valamint az, hogy Irma kedvéért „áruhás bikkhu”-ként még egyszer visszatért a világba. Az állapotot, melyben az Irmával való találkozásig élt, Nibbánamnak nevezi, mint ha már elérte volna a tökéletes állapotot. Ebből a kijelentésből vagy Rezeda buddhista ismereteinek sekélyes voltára lehet következtetni, vagy arra, hogy az elbeszélő iróniával formálja véleményét Rezedáról. Talán a legfontosabb kérdést Irma teszi föl, mikor így fordul Rezedához: „Buddhista lett?”, mert ez a kérdés hívja elő Rezeda buddhizmusértelmezésének lényegi megfogalmazását:

„Mindig az voltam, csak nem tudtam. A legtöbb férfi negyvenedik esztendeje közeledtével buddhista lesz. Ne paráználkodj! – mondja hitvallásom harmadik parancsolata. Csak az eszelős öregemberek nem tartják meg e szabályt.”⁴⁷

Krónprinc kisasszony válasza, utolsó mondatai egyértelműen az irónia és a deszakralizáció irányába mutatnak,⁴⁸ mintha a buddhizmus is azon kordivatok egyike lett volna, melyeket Krúdy fölhasznált a műveiben, de különösebb fontosságot nem tulajdonított neki. A fejezet azonban nem itt zárul. Irma távozásához illesztette be Krúdy Lénárd Jenő *Dhammó*jából a híressé vált hasonlatot a lótuszlevélről,⁴⁹ s bár az elbeszélő kérdőjelet rak a Rezeda elméjében fölmerülő idézet végére, holott az eredetiben pont van, a fejezet utolsó mondata mégis a buddhista Rezeda Kázmértól búcsúzik, aki „emelt fővel, boldogan ült a tavaszi földön”.⁵⁰

37 Kemény Gábor: *Szindbád nyomában. Krúdy Gyula a kortársak között*. Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézete, 1991, 179–227.

38 „Az Én személyként általában az összes többi személlyel azonos, de individuumként minden más individuumtól különbözik.” Jürgen Habermas: *Képesek-e a komplex társadalmak ésszerű identitás kialakítására?* In Uő: *Válogatott tanulmányok*. Budapest, Atlantisz, 1994, 145.

39 32. jegyzet, 17.

40 I. m. 25.

41 Krúdy Gyula: *Összegyűjtött művei 10. Regények és nagyobb elbeszélések 6*. Pozsony, Kalligram, 2008, 556.

42 I. m. 412. Vö. ezzel Kelecsényi László jegyzeteit! I. m. 557.

43 I. m. 558.

44 I. m. 558–559.

45 I. m. 411.

46 I. m. 413.

47 I. m. 414.

48 „Mindig tudtam, hogy okos ember (...) De azt sohasem gondoltam, hogy vallásos meggyőződések alapján adja ki az utamat.” Uo.

49 „Aki leigazza a vágyakozást, amit nehéz legyőzni, arról leperreg a fájdalom, miként a vízcsepp a lótuszlevélről.” Uo.

50 I. m. 415.

A romantika szétírása, avagy a léttelenség örökös szélzúgása

(Zalán Tibor: Szétgondolt jelen, Fáradt kadenciák)

„Már nem akarok közölni magamról semmit,
csak keresni azt, amit én se tudok.”
(interjúrészlet)

Zalán Tibornak két új verseskötete jelent meg viszonylag gyors egymásutánban. A 2011-es *Szétgondolt jelen* három régebbi ciklusát, könyvét tartalmazza: a kötetnyitó *Kophosziladézi elégiákat* az 1996-os *Fénykorlátozásokból*, a kötetzáró című *Szétgondolt jelen* az 1995-ös kétnyelvű – magyar–angol – *aversionból* emelte át a költő. A *Dűnnyögés, félhangokra* című középső ciklust 2006-ban önálló kötetként adták ki, csakúgy, mint a 2012. évi *Fáradt kadenciákat*. Mindegyik ciklusra, kötetre a zárt formák, az intertextuális utalások gazdag játéka és egy olyan ontológiai irányultság jellemző, amely elvont általánosság helyett személyes magánmitológiát teremt. Zalán a szubjektumon túlmutató vallomások líra hagyományos elemeit az avantgárd formajuttató gesztusaival állítja paradox összefüggésekbe. A József Attila-i „világhiány” érzését tematizáló két kötet a „száraz” férfikorba lépő lírai alany tragikus hangoltságú monodráma-jaként, tudatfolyam-monológjaként is felfogható, az én-határok elmozdításával pedig az ön- és sorsértelmezés kísérletének alakzatává válik. Az illusztrációmentes *Szétgondolt jelen* szövegeinek groteszk-szürrealisztikus képisége külső irányítás nélkül teremt tágas értelmezői horizontot, a *Fáradt kadenciákban* Kovács Péter grafikái felerősítik a megrendítő erővel ábrázolt testi–lelki szenvedés gyötrelmes valóságát.

(*kell egy hely*) A *Kophosziladézi elégiák* hét plusz egy darabjában egy „kifakult lélekkel” élő férfi néz szembe magával, múltjával, jelenével, jövőjével, Isten „emberarcú hiányával”. 21. századi Orpheusként idézi meg az élet-út állomásain felbukkanó „vissza nem néző nők”-et, s próbál elmondani „Minden(t), ami egy magára maradt / férfiről még elmondható”. Azt kutatja, hogy földi létének epizódjai sorssá, történetté állnak-e össze, „a szétbaszott élet” az emlékezés, a gondolkodás és a nyelv által vajon egésszé avatható-e: „Kezdet / történetté alakulni, aminek / csak sejtelemformája, / a gondolat paneljeire vetíthető / visszfénye lehetett volna.” Vagy „Töredék marad. / Töredék. / Töred.”

A helyszíni szituáltságra több példát is találunk az európai és a magyar elégiaköltészetben (Goethe: Római elégiák, Rilke: Duinói elégiák, Vas István: Cambridge-i elégia, Csoóri Sándor: Esztergomi elégia, Vörös István: Bakonymérői elégiák). Zalán tája, Kophosziladész szigete – még ha Görögországba helyezett is – a térképen nem található, imaginárius tér. (A *Ne lőj a fecskére* című színjátékában is megjelenő helyszín ez.) Jász Attila *Miért Szicília* című kötetének elején ezt írja a kérdőjelel nélküli, mégis kérdést implikáló címre: „Mert kell egy hely. Ahol az ember otthon érezheti magát, legalább átmeneti időre, az élet mulandó pillanatainak töredékeiben, a megnyugvás reményének szilánknyi másodperceiben.” Zalán Kophosziladésze az emlékezés által alakított, folyton változó, mégis állandó világ „Isten lencséjének gyújtópontjában”, téren és időn túl („Kophosziladész fürdött a fényben, / Túl a földön már.”), mint ahogy az ideérkező (alászálló?) férfi is túl van már mindenben. („A féle-

met már nem ismerem, / az irgalom elkerül.”) A káprázat világa ez, amely van is, meg nincs is, mint ahogy a szubjektum (itt)léte is kétségesse válik: „A cet házában megtörténhetett. / Ha voltam ott, / ha ott voltam, / én nem lehettem ott.” Kophosziladész mégis évezredek magában rejtő tér–idő kontinuumba helyezhető („Salakja sokféle régienek”), mely motívumaival egyszerre idézi meg az antikvitas korát („akháj fürge hajók”, „Odüsszeusz kővé dermedt hajója”, „halotti maszk”, „A te idődből vasak állnak ki...””) és a keresztény kultúrkört („angyal(szárny-toll)”, „olajfa völgye”, „cet háza”, „kis fehér kápolna”, „írás szavai”). A férfi vallomása is a keresztény képzetkörhöz kapcsolható: „Én permanens kétségbeesésben élek / rég, mióta az Istenhez / vezető utakat mind eltorlaszolták a / bűneim.” (3. elégia)

Idejövetelének oka ismeretlen („Miért jöttem? Mi elől? Ha nem vagy / itt, miért?”), fő időtöltése a szemlélődőtűnődő várakozás a maradás és távozás esélyeit latolgatva. Várakozás valakire (aki „eljön”, „Vagy nem jön el”, „Vagy el se jön”), vagy valamire: egy nőre, egy hangra, egy jelre, egy transzcendens lényre, a halálra. „Várta, / de nem lépett elő az angyal. / Erőlködve oldalára / fordult, szelet várt, / vitorlákat, a csontjaira / zúduló zajongó madarakat / várt.” (4. elégia) „Ha valóban ketten vagyunk, / úgy elmondhatná, vagy adhatna / valami jelet, hogy tudnám, / célja van, és tudnám, / ma beéri velem, szíven üt, / lenyel, / kifordít bőrömből / mint a piócat a sáros kisgyerek / tóparton.” (1. elégia) Pilinszky *Apokrifjének* lírai hőiséhez hasonlóan a bűn keserű tudásával tapasztalja meg – folytonosan felszívódva, eltűnve és áttűnve – „szemközt az ürességgel”, szemközt a pusztulással önmaga fájó hiányait, a léttelen lét paradoxonát, árnyék-létét és énidogenségét: „Én nem tudom belátni, meddig / terjedek, mikor vált át bennem / idegenné a kígyós ösvényen / bandukoló férfi.” (1. elégia)

A várakozás tétje nem kevesebb, mint a megszólítás, megszólíthatóság reménye vagy maga a megszólalás, a saját hangra lelés, az érvényes beszédmód megtalálása. Végül marad a hallgatás pilinszkys „borostyán csöndje”, a „Dehát kinek is szólnék” József Attila-i rezignált fájdalom. A dialógus lehetősége a Másikkal, Istennel, a Nővel, szertefoszlik: „A kert rögös földjén flamingó, arcra borulva (...) Hallgatók és már nem hallom, ha megszólít / az idő.” (...) „A beszéd-módot / keresem és elhallgatók. Végül. / Nincs érvényes megszólalás, / a sok kísérlet farszt. Csak / kiszolgáltatott leszek, olyan / nagyonüres”. (7. elégia – Búcsú) A magány apokalipszisében szenvedő, saját és a világ pusztulását tétlenül végignéző „kreatúra” (a hús és csont hangsúlyozott képei!) számára nem marad más, mint a sors józan, érett tudomásulvétele: „Nem romantika – / a zuhanás paradigmái / fogalmazódtak meg akkor, / ott. A férfikor szárazabb / formái és a léttelenség / örökös szélzúgása.” A Hamvas Béla-i értelemben vett melankólia ez, a dolgok legvégső tudása: „a dolgokhoz / fűződő forró életviszony / egy ponton túl bizony / komikus, sőt, méltatlanul / komolytan is akár.” (4. elégia) Egyben belátása annak is, hogy e tudás, lényegét tekintve, azonos a nemtudással: „Szembogarát kettészelte a ragyogás. / Innentől már csak talány, / meddig tart az utazás, / honnantól a szétbomló élet lényege.” (2. elégia) A végső felismeréshez tartozik az is, hogy a megszólaló, szólító nem lehet más, csak az 1. elégia fekete ruhás „céda” nője, aki a ciklus utolsó darabjában halálként tér vissza: „a halál zöld és nő. De feketében / jelenik amikor üvegen harangoz / az angyal. Neve szájjal nem / kimondható.” (...) „szólít a hang. A rozs-

da sűrűlődája. Szőlőlevél / aranyrothadásában / hintázik a hang. / szólít és véget ér / valami bent, ami lehetett / volna fontos is – talán.” (poszt-Kophosziladézi elégia) Érosz és Thanatosz tehát egy töről fakadnak. („Ígérted: szerelem – s látod: halál.” – 3. elégia)

Kophosziladész tere hasonlít Platón barlangjához, amelynek falán minden csupán önmaga árnyéka, képmása. Mégis, ideák nélküli platonizmus Zalán tere, mert az árnyékvilág már elvesztette kapcsolatát a transzcendenssel: „Istennel lenne még beszéde. / Ha lenne. / Vízre szakadó hegyoldalon időznek az árnyak. Egyikük akár azonosíthatná is őt.” (2. elégia) Felidézheti a görög alvilág árnyékbírodalmát is, azzal a különbséggel, hogy itt a lélek emlékezik, múlt- és bűntudata van, kudarcélménye az örök körforgás kinja helyett a véglegesség érzetét nyomatékosítja: „A veszteség tisztán kiszámolható, / akár az egyszerűbb / létismeretlenes egyenletek.” (6. elégia) (Kophosziladész neve egyébként magában rejti Hadész nevét és a philosophia szó elő- és utótagját is külön-külön.) Zalán világa Rilke – szintén számozott – Duinói elégiáihoz is közel áll: „A teremtésre fagyva, a szabad lét / visszfényét látjuk rajta csak, s homályt / vet árnyunk rá.” (Rilke: *Nyolcadik elégia*)

A kötetnyitó ciklus tehát a schilleri–hölderlini–rilkei elégiák nyomdokán haladva – de már minden nosztalgiától megfosztva – ábrázolja a modern ember léthelyzetét, mutatja fel a betegségnek, pusztulásnak, romlásnak (sőt rothadásnak) kitett póre egzisztenciát, amely már sohasem fog úgy „lakozni”, mint a görögök. (Az európai hagyomány mellett a léthelyzet és a szöveg allúziói kapcsán – „*pannon mandulafácska*”, „*dunnán túli mandulafácska*” – a magyar Janus Pannonius is megidéződik, akiről Zalán drámát írt *Midőn halni készült* címmel.) Hiába menekül az ember egy maga választotta természetbe szilárd pontot keresve, hiába kel át tengereken, hegyeken, megnyugvásra nem lelhet. Csupán esendő önmagát viheti az útra, csupán a *között*-re rendezkedhet be, a táj pedig, mint ahogy önmaga is, örökké idegen marad számára. A *Valahová* című haikuban – egy másik kötetben – ez így fogalmazódik meg: „*És valahová / menendez megyek – sehol / sincs lakozásom.*” A szó heideggeri értelmében (akit név szerint is megemlíti az 5. elégiában) egzisztenciális Zalán költészete: „A létező eljövetele a lét küldeményén alapul. De az ember számára fennmarad a kérdés, vajon megtalálja-e a lényegébe illőt, mely ennek a sorsnak megfelel; mert mint ekszisztáló, ennek megfelelően kell óvja a lét igazságát. Az ember a lét pásztora.” (*Lét és idő*)

(*minta a szönyegen*) A József Attila-hagyomány – kis túlzással – a költő halála pillanatában hatni kezdett, s az utókor számára először sziklává váló tehetetellé vált, majd a posztmodern szétírtság állapotába került. A folyamat Nagy László szentté avató, mágikus életre keltő versén, Petri – a hagyomány közvetlen folytathatatlanságának – felismerésén és Orbán Ottó „utolíró”, „szellemidéző”, újraalkotó–önértelmező költeményein át a kortárs líra posztmodern játékaig ível. (Csak a *Születésnapomra* című versnek több mint tíz átírata született.) Posztmodern gesztusként kiadták a több szerzőjű *Már nem sajnó – József Attila legszebb öregkori versei* című fikción alapuló kötetet (Balassi–Cserépfalvi Kiadó, 1994), melynek ötletgazdája éppen Zalán Tibor volt.

József Attila versbeszéde tehát kortárs költőink számára is a költészetről való gondolkodás alapjává vált. Tóth Krisztina szerint „Nagyon sokszor fedőszövegként működnek versek (...), mint az anyanyelv, teljesen az automa-

tizmusok szintjén” (interjú Németh Gáborral). Zalán Tibor viszont nem csupán – vagy nem elsősorban – nyelvi-retorikai szempontból érdekli József Attila költészete: „Engem a szenvedő lélek érdekel. (...) Autentikusan akart élni, még ha belehalt is. A halállal való foglalkozás megrendítő erejű nála, ez a kérdés engem is szenvedélyig menően foglalkoztatott mindig. A magány, a reménytelenség, az elrontott élet, a tűzhely már csak másnak remélése... Hogy az ember lefekszik, és senki nem teszi a feje alá a párnát.” („...*Feje alá a párnát...*” – *Beszélgetés Payer Imrével*) Az interjúból azt is megtudjuk, hogy Zalánhoz József Attila kései versei és szürrealisztikus alkotásai állnak közel, s Nagy László költészete és Sziveri Jánossal való barátsága közvetett módon is felerősítette benne a hagyomány folytonosságának tudatát. Nagy hatást tett még rá a „*Fáradt kadenciák*” esetében Jelenczki István József Attila verseire készített filmkölteménye is (*Por és Istenpor vagyunk*, 2012).

A kötet *Dünnögés, félhangokra* című második része József Attila műveinek, pontosabban szövegtörödékeinek (az egész életművet átfogó verseken kívül a *Szabad ötletek* jegyzékének és egy Vágó Mártához írott levélnek) felhasználásakor a „versképletek zenei képzetének textustörödékeké, vagyis rongydarabokká válását”-ról van szó, s a szönyegszerűség kapcsán az értelmezésbe bevonható az antik *cento* műfaja: „...a szó alapjelentése rongyokból vagy szövettarabokból összevarrt terítő, átvitt értelemben pedig a más költőtől összegyűjtött versrészletekből összetoldott költeményt jelöli. (...) Maga a versemlék, nem a kanonizált, megbízható szöveg töredéke, hanem annak a közös emlékezetben megforgatott, eltorzított változata.” (Polgár Anikó: *Részletek egy szönyegverstanból*, 2003.) A kulturális emlékezet öntudatlan működését támaszthatja alá a cím is: *Dünnögés, félhangokra*. A dünnögés a motyogás, mormolás szinonimája – mely részben magunknak, részben a kívülágnak szól –, de kapcsolatba hozható a dúdolás, dudorászás szóval is. Dünnögni, dúdolni vagy félíg öntudatlan állapotban szoktunk, vagy önfeledtségünkben. Egyik sem racionálisan ellenőrzött tudatállapot, ezért a belőlünk fakadó, magunknak mondott emocionális beszéd látszólag illogikus. A szöveg egyaránt lehet saját, tudat által nem ellenőrzött gondolat és másoktól átvett, lelkünkbe–szellemünkbe önkéntelenül beépült beszéd, dallam is. A *dünnögő* ezenkívül népköltészeti műfaj a mondókák és a dúdolókkal mellett. (József Attila maga is írt verset *Dúdoló*, Csoóri Sándor pedig *Dünnögő* címmel.) A *félhang* jelölheti a dünnögés félhangos beszédét és a hozzánk közel – csupán fél zenei hangra – álló másikat, a mást is. A hagyománnyal folytatott párbeszédben ugyanaz a dallam íródik újra meg újra, „csak hangköre más”.

Zalán ebben a ciklusában tovább folytatja az első rész elégiáiban megkezdett témát, mely én és a világ, élet és halál, I(i)sten és a semmi, a magány, a testi–lelki pusztulás és összeomlás képleteinek vonzáskörében alakul. A 13 számozott részből álló négy-, két- vagy négy plusz két soros – ütemhangsúlyos, többnyire páros rímű – versforma József Attila motívumaira épül (csont, csönd, homály, kód, füst, féreg, fű, rög, fény, hó, vér, bűn, gyémánt, könny, éjjel, hold). Érdekesség a Zalán-költészetben máshol is megjelenő interpunkció nélküli, a kis- és nagybetűk szabad kezelésén alapuló, szintagmahatárokat elmozdító mondat szerkesztés, amely tovább tágitja a jelentéseket. A közvetlen személyességgel induló mű („*Tudod én meg akarok halni...*”) egy folyamatos, (ön)megszólításként is értelmezhető „tudatfolyam” részévé válik. A versbeszélő a másik hang szólamában

a szétesett (vagy legalábbis idegenné vált) önmagát kívánja felépíteni, ezzel rekonstruálva, állítva új összefüggésbe a hagyományt is. A fragmentumokból épülő, egy műnek is tekinthető lírai költemény rejtőzködése ellenére is önfeltárássá, sors- és identitásértelmező költészetté válik: „*Nem volt semmim hát széjjelhordták / Guberálja most romok közt a sorsát*”. József Attila sorai „talált tárgyként” működnek, a folyamatos (újra)írás kényszere lélekbe, nyelvbe kódolt: „*Talált egy szót a másikkhoz tette / mondta mondhatta de nem értette / Ekkor jött hozzám szótlán voltam / Nem tudta még hogy én is csak loptam // értelmet pár béna szavamhoz / Leveses tátra pereg az alkony*”. (3.) „*A rakodópart alsó körén / szültem Vers lett Másfél mázsa Csak én / érzem szállong a semmi bennem / Befejezem hogy újból kezdhessem*.” (10.) A „*Halott márványból kidőlt idézet*” sor már a kultikus hagyományra utal, a szakralitás világába emelve a költőt. (3.) A ciklusra azonban már szóhasználatára révén sem jellemző az újrakanonizálás: „*Éreztem a sok szorgos szerv baszik már tovább dolgozni / bennem*”. Nem tekinthető detronizáló ironizálásnak mégsem, hiszen az alantas esztétikai kategóriájába sorolható „*baszik*” szó belesimul a *Szabad ötletek*... nyelvi trágárságokat is tartalmazó beszédmódjába („*Bukj fel ne küzdj tovább az árral / mindig megtelik az ember szarral*”). A számvetés attitűdjé – József Attilán kívül Berzsenyit és Arany Jánost is evokálva – ugyanúgy átüt a sorokon („*Ötvenegy éves lettem épp ma / kínos és ócska kabarétréfa*”), mint az enfőlöslegesség tudata („*Reggeli vonat friss a hányás / peron végén hontalanok várják / hogy csomagod közöttük felejtse / Magadat hagynád de nem kell selejt*”).

Henry James történetének címét kölcsönözve, a „*mint a szőnyegen*” más-más megvilágításban új és új képeket fest, s egy lehetséges önértelmezés alakzatává válhat. Zalán a saját szövegbe ágyazott vastagon szedett jelölt és jelöletlen, pontos, módosított és rontott József Attila-idézeteken kívül felhasználja szinte a teljes magyar hagyományt: Balassi, Berzsenyi, Vörösmarty, Arany János, Ady, Juhász Gyula, Kosztolányi, Babits, Radnóti, Déry, Márai, Nagy László, Pilinszky, Tóth Krisztina sorai, szavai rejtőznek a szövegben. Az európai kultúra nagyjai is becsempésződnek közben: Shakespeare, Baudelaire, Shaw, Orwell stb. Az idézettörmelékek, szójátékok nem beépülnek, inkább kikacsintanak a műből, miként a páros rímek közé ékelődött kancsal rímek is. A versírás folyamatára utaló kiszólásokon kívül gyakoriak az életre és a sorsra vonatkozó önreflexiók. Megjelenik a József Attilát foglalkoztató (szerzői) név mágiája (az áthúzott zalán név a derridai „törlésjelet” is felidézheti) és a saját regényre utaló sorok („*átszakadt a város papír fala*”, „*Arc mögött város a fala karton*” – *Papírváros I–II.*, Kortárs Kiadó, 1998, 2002). (A Zalán vezetéknév egyébként felvett, s ugyanúgy keresztnév is, mint a József.)

A megszólalásmód és a vershelyzet egyfajta szerzői énkettőződésre utalhatna, hiszen a versbeszélő egyaránt lehetne a „túlélő” József Attila és az életműbe beleíródó, azt át- és felülíró Zalán Tibor is. Valójában azonban egyikről sincs szó, inkább az én-határok elmozdításából fakadó szereplehetőségekről beszélhetünk (l. dramaturgiai munkássága). Zalán művészete így nemcsak „tudatfolyam” jellege miatt kapcsolható Jameshez, hanem világképében is, amennyiben James – a huszadik századi lélektani, bölcséleti, művészi törekvések úttörőjeként – azonosíthatatlannak, kitalátnak mutatja az emberi személyiséget: „*Mit is nevezzünk 'én'-nek? Hol kezdődik s hol ér véget? Mindenbe átáramlik, ami csak hozzánk tartozik – hogy azután visszaáramoljék*

belénk.” (*Egy hölgy arcképe*). A másikban (másokban) való lét tehát nem (vagy nem csupán) posztmodern nyelvi játék Zalán költészetében, hanem a közös emberi sors, mulandóságunk felismerésének és egyben a túlélésnek a záloga. József Attila úgy válik számára (és talán mindegyikünk számára) mértékké, hogy érezhetően ő az utolsó, példa értékű életműve sem erkölcsileg, sem a beszédmódot tekintve nem folytatható: „*Megyek úgy érzem mintha félnék / nem lesz belőlem senkihez mérték / amiért bárki megbecsülne / kilóg hátsóm-ból a sátán csülke*”. (12.) „*Rög a raghoz temesd a nyelvet / elvetünk jó mélyre minden elvet / ki ne keljen Veletek lettem / volna de tajtékot terem a kertem*”. (1.)

A minden transzcendenciától megfosztott, permanens valóságban levő létet artikuláló szöveget szintén nem a posztmodernre jellemző játékos, hanem inkább a tragikus ironia, a fekete humor, máshol a rezignált pátosz jellemzi: „*Eszmélet helyett csak üresség / Emigrált fönt az égből a fenség / Lehetne játék ironia / annak a kötél kinek lógnia*”. (4.) A cikluszáró vers első négy sorából eltűnnek a rímek, hogy az utolsó két sor keserű összecsengésében újból nyomatékosítsák a világ megválthatatlanságát: „*Téli szüret Karókon lógnak / a köd fűrtjei / Fönt a hollóraj / szétszéledt nyáj Legyint a pásztor / Csillagok alatt ti megaláztok // véres játék de már nem rontja / üres a szívem Nincsen rám gondja*”. Nem csupán Istennek a szökött emberiségről való lemondása villan fel a „legyintő pásztor” képében, de az a lehetőség is elvesztett, hogy az ember legyen a lét pásztora. Az ember kiürült lélekkel, „üres szívvel” a halál fenyegető árnyékában végleg magára maradt. József Attilával, a klasszikus és modern hagyománnyal ellentétben a „posztmodern utódot” már a nyelv sem mentheti meg: „*Hogy megértse már nem a szavak / mélyén kutatja a tartalmakat / kiforgatta magából a nyelv / Nincs több történet mi létre figyel*”. (3.)

(*szőnyeget, zuhanást*) A *Szétgondolt jelen* című ciklus 27 darab 27 soros (!) szabad versében az egyes szám harmadik személyű megszólalásmód az uralkodó, ám ebben a legerősebb az emlékezés-számvetés helyzetéből fakadó önéletrajzi jelleg. A gyermekkortól az ifjúkoron át jutunk el Kosztolányi szavaival – de hozzá nem hasonlíthatóan – a „bús férfi panasza”-ig. Bármely életkorról is legyen szó, mindvégig hangsúlyosak a magány, a halál (saját, nagypapa, barát), a pusztulás (testi-lelki, nemzeti, egyetemes) és a szerelem témái. Groteszk-szürrealisztikus képekben idéződnék fel az iskolai élmények (*Ólomszürke monitor*), a nyolcvanas évek, a meg nem nevezett barát, Sziveri János elvesztése (*Ennyire így. Egyedül*) és a rendszer- és hatalomváltás(ok) „*össznépi rajcsúra*” (*Elhitte: létezik*). Nem csupán a magánemberi, hanem a költői számvetés is hangsúlyos, s helyenként átüt a sorokon a közéleti-politikai állapotokból fakadó keserű ironia. A végső konklúzió mindhárom esetben axiomatikus kijelentésekbe torkoll: „*Utazik, poggyásza / mindössze egy bőrönd, és benne hamu*.” (*Elhagyom magukat*), „*S hirtelen / megérti, nincs kinek elrebegni a mondatot*.” (*Senki, semmi*), „*Ez az ő évaduk most, csattog / a nyúlós félhomályban a sok mosdatlan / szája*.” (*Élesekben, őket*).

Az új jelentésbeli-grammatikai kontextusba ágyazott továbbíró „elmozdításos” szövegszervezés (minden vers folytatása az előtte levőnek oly módon, hogy az utolsó sorokból kiemelt szó szerkezet a következő vers címévé válik) – az előző részhez hasonlóan – azt az érzést kelti, mintha egy mű írna folyamatosan önmagát. A hagyomány ismét hangsúlyos szerepet játszik. Egyes verscímek kötet-, ciklus-

és műcímeket evokálnak: a *Vergődő szálkák* és a *Rögzített trapéz* Pilinszkyt (*Szálkák*, *Trapéz és korlát*), a *Szőnyeget, zuhanást* Weörest (*Rongyszőnyeg*) és Petrit (*Körülírt zuhanás*), az *Alkonyi rom* Vörösmartyt (*A rom*). A motívumok révén is megidéződik Pilinszky (tenger, part, hal, szög, vér, árnyék), Vörösmarty (könyvek, sárkányfog). Kifejezések és szókapcsolati allúziók szintén erősítik az intertextualitást: pl. „a többi néma csend” (Shakespeare), „Magyar, hajnal, a, hasad” (Csokonai), „Béka görgött át / az éjszakán” (Arany János), „meddő órán” (Tóth Árpád), („végül” – dőlt betűvel), „dús haja a kékítő égben” – zárójeles közbevetésként, „Legyen takarva, ha fáj”, „El vagyok veszve. Azt hiszem, egy / tehervonatot elengedek még.” (József Attila), „Káromkodásból katedrális” (Nagy László). A név szerint említett alkotók (Rilke, Bernhard, G. Benn, Mozart) pedig újabb vonatkozási pontokat teremtenek. Az egzisztenciális kínok szimbolikus értékű motívumai, motívumpárjai a zuhanás, a hideg és forróság, a köd és a fény, a torony és a bánya mindegyike a kötet egészére is jellemző, miként a számvetés következtetése is: „Kiábrándító, ha / földi mérce méri. A lényeg / mégis (mégse) összeáll.” (*Rögzített trapéz*)

Sajátosan zalániai a különös szöösszetételek, szójátékok („rögcédulák”, „lekvármagány” – Pilinszky „plakátmagány”-ára játszik rá, „ragadozóméz”) és a groteszk-szürrealisztikus képek („Elszabadult szárnyán a hősnő, nyakán / hatyúfej, vállán a lilium vörös / századai. Kicsit vár az idő, hangja / selymes, fényes, mint a borotva szíve.”).

(*nem az énekes szüli a dalt...*) A 2012-es ünnepi könyvhétre jelent meg a *Fáradt kadenciák* című kötet, amelyet Tarján Tamás az évi verskínálatból kiemelt, a Litera irodalmi portál pedig az év „legmeggrázóbb könyv”-ének nevezett. Zalán úgy nyilatkozott, hogy „A mostani kötet... lezárása egy belső szenvedéstörténetnek, és semminek sem a kezdete.” (Sz. Kovács Viktória beszélgetése Zalán Tiborral, *Bárka online*)

A 15 számozott versfüzérből álló kötet első olvasásra tartalmi és formai szempontból is a *Dünnögés, félhangokra* folytatásának, továbbbírásának tekinthető. A betegség és ön maga démonjaival küzdő, testi-lelki szenvedéseivel, bűneivel, a „minden Egész eltörött” életérzésével magára maradt ember számvető emlékezései, gyötrelmei a négy-, két-, ill. négy plusz kétsoros versek. Szigeti Csaba mutatja ki tanulmányában, hogy a „Dünnögés”-ben „ami a forma alatti és műfaj alatti volt eddig a magyar költészettörténetben, azt Zalán Tibor a forma és a műfaj rangjára emelte”, azaz a „töredékek és törmeléksorok halmazában... formaelvet talált meg”. Ezt a műfajt és formát Szigeti „antiszonettnek” és „magyaros versminimumnak” nevezte el. (Szigeti Csaba: 4+2. Zalán Tibor és a magyaros versminimum, *Jelenkor*, 2007/47/1) A „Kadenciák” tehát folytatja a 4, 2 és 4+2 soros, többnyire páros (aabb+cc) rímképletű versépítkezést, ám sokkal kevesebb benne a szándékosan kidöcccentő suta és kancsal rím vagy rímtelen sor. A saját hangba, énekbe ismét beleszövődnek régi dallamok: elsősorban József Attiláé, de Arany Jánosé, Adyé, Babitsé, Kosztolányié, Radnótié, Pilinszkyé, Nagy Lászlóé, Sziverié, Villoné, Baudelaire-é is kihallatszik. A filozófiai, biblikus allúziók mellett sokáig indexre tett ’56-os filcmím, magyar nótát és musicalt idéző sorok is bekerülnek a hosszúversbe. Ezek az allúziók tehát a populáris kultúrából, sőt Zalán interjúnyilatkozata szerint a mindennapi élet szituációból is merítettek: „Teli van... lírába áttanszponált mon-

datokkal a színházban, metróban, villamoson, kocsmákban és koncerttermekben elhangzó beszédekből.” (*Bán Magda beszélgetése Zalán Tiborral*, Új Könyvpiac, 2012. július–augusztus)

A „pusztulás-románc”, a sajátos „danse macabre” színtere egy különös határvidék, amely élet és halál, múlt és jelen, ébrenlét és álom, éjszaka és hajnal, valóság és látomás, test és lélek, ég és föld, Én és a Másik, hallgatás és szól(it)ás, átok és ima metszéspontján rajzolódik ki. A tér és idő egyszerre tűnik konkrét, tárgyiasan pontosnak, ám szürreálisan elvontnak és önmagán túlmutató egyetemes-szimbolikusnak is. Konkrét, amennyiben többször elhangzik a július hónap, és megjelenik az otthon képéhez köthető üres postaláda. Máskor őszi, téli tájak eső- és hóátzattá vidékei és idegen szállodák és kórház idegen ágyai és párnái tűnnek fel. (Ez utóbbi motívum az otthonhoz kötve a személyes, bensőséges lét legfontosabb metaforája Zalánnál, mint József Attilánál és Pilinszkyénél.) A legtöbb tér-idő vonatkozás azonban toposz jellegű, jelképes (éjszaka, hajnal, kert, hid, tengerre néző terasz, part, erdő), vagy látomásosságánál fogva nem behatárolható: „Szobám ajtaján kívül a kilincs / Számba veszem ami volt de már nincs / Tengerre látok Teraszon alszom / Lombok tövében megköt az alkony”. A számvetés alapjául szolgáló betegségélmény mögött sem érdemes konkrét életrajzi vonatkozásokat keresni, a betegség itt a Susan Sontag-i értelemben vett metafora, mint ezt a szövegbe ágyazott Thomas Mann-idézet is igazolja: „A betegség álcázott szerelmi tevékenység”. A versek sötét tónusát erősítik a(z erőszakos) halál motívumai (fekete selyemabrosz, fekete kréta, fekete föld, csont, kés, borotva, balta, horog, kötél, vér, kivégzőhely), de megjelennek a – népdalokhoz köthető – szép halál képei is: „Láttam hajnalban mezeten Holdat / föléim hajoltak ismét a holtak / hívtak s mögülik előgomolygott / a nemlét illata...”, „S ha feloldódom harangszóban / mond-e valaki egy jó szót rólam”.

A „Dünnögés”-hez képest – az azonosságok ellenére – a „Kadenciák”-ban alapvetően megváltozott a költői alapállás, a hangnem és a beszédmód. Míg a „Dünnögés”-ben a versbeli hang nyelvbeli feloldódása, hagyományba íródása tapasztalható inkább, addig a „Kadenciák” esetében a hagyomány íródik, épül be a „saját” hangba. Ott az én bizonyos fokú rejtőzése, „dekonstrukciója” érződik, itt megjelenik az „én” halál előtti „újraakonstruálásának”, visszavételének az igénye: „Volt rá gondom // hogy arcomat összerendezzem / ha már menni kell menjek legszebben”. Erősebb a szembenézés és a megértés vágya is. A „Dünnögés”-ben mintha eleve lehetetlen lenne a múltba nézésből fakadó megértés: „Nem a múlt felé nyílik emlék / szemüregében kő Semmire lát”. A „Halj meg és ne nézz tükröbe” jelenre jövőre vonatkozó felszólítását a „Kadenciák”-ban felváltja az örök múlt- és jelenidejűségben élő alany passzív magatartása: „Nézi magát tükrében a torzó”. Már nem (első-sorban) a szövegjáték a fontos, hanem az a „belső mozi” („izzik a vászon szemhéja mögött / pereg a film Messziről mennydörög”) vagy „alternatív színház” („Régi házak elhamvadt életek / Fáradt díszletek hamuján ébredek”), amely a személyes élettörténetet úgy pergeti le, hogy abban közös történetünkre is ráismerhetünk (l. Merő Béla színházi feldolgozása). Ily módon e kötet József Attila-i világhíányt, ontológiai magányt és önsorsrontást („génjeiben a kódolt zuhanás”) felvillantó mozaikjai az emberi lét örök jelenbe vetített egyetlen hatalmas képkockájává, vagy sors- és végzetdrámájává is válnak: „Visszanéz

Bólint Hiába fáradt / mint a gyümölcstől túlterhelt ágak / törik le róla ami eddig volt / Mindegy jég esik vagy fűrészkolt. A szintén József Attilára utaló „bólintás” és „biccentés” azt tükrözi, hogy a szembenézés eredménye most is csak a lét illúziótlan elfogadása lehet: „Ez nem boldogság Csak szíréhangok / csábitanak hogy életté rendezd / ami már szétfolyt s mint a tintafojt / kéklík a lepedőn Hol hinta volt // egykor most rendezett kivégzőhely / áll...”. A kötet befejező sorai („Hiába hazudja van más ideje / és ha megérti miért nem hal bele”) egyben visszautalásnak is tekinthetők az 1988-as *Hagyj még idő!* című, szintén számvető kötetre.

A „Dünnögések” és a „Kadenciák” kötet is alapvetően tragikus hangoltságú, ám az előbbi ironikus, groteszk ábrázolása felől a tragikum irányába mozdul el ez utóbbi. (Erre a versbeszélő is utal: „Egy kis ironia azért ráférne / ezekre a versekre”). Az egyes szám első személyű megszólalás mellett megmarad a második és harmadik személyű is, ám ezek alanyisága nem mindig választható el világosan egymástól. A harmadik személy utalhat egy önmagától elkülönült, magát kívülállóként (színházi vagy cirkuszi szerepként, a leggyakoribb a bohócé, a bolondé, a köztöltáncosé) látó, értelmező éntre, míg a második személy esetén néha összerosódik Isten (immáron mindvégig nagybetűvel!) és a társ alakja. Most is kétségessé válik Isten megszólíthatósága, hiszen a magára maradt ember számára nem jelenléte, hanem hallgatása, hiánya válik hangsúlyossá: „Ködöt eszik, de rögtön kihányja / nagy az Isten de nagyobb a hiánya”. A társsal élő társnéküliség paradoxona is okozza („Pártalan lettem párosok között”, „történetében én nem vagyok benne / pedig velem hál el minden este”), hogy „szerelmes verset ír a hiányhoz”. Isten és a társ is hallgatnak, mindketten magára hagyták a versbeszélőt. Ezért nyer külön hangsúlyt a József Attila-írást („Egyedül lettem bolond”), melyhez az árvaság („árvacsalán”), a kifosztottság („a semmi adósa”), a tűnékenység („Hold alatt fák közt elvesző árnyalak”), az énfölöslegesség metaforái („lom”, „otfelejtett kabát a világ szegén”) és József Attila-s motívumai (semmi, sár, vonat, bűn, köd, seb) társulnak. A költészet egyszerűre értelmét veszített, felesleges tevékenység („Miért a vers ha az is csak öl már”, „Játszana de már nincs hozzá ép húr”), és a nyomhagyás-eltűnés szelíd és drámai formája („könnyű fizet otthagyni egy padon”, „lángoló irka”).

A dünnögés, dudorászás már nem kifelé irányul, inkább a befelé élés visszafojtott hangjaként szól („ordítanom kéne de csak dünnögök / Örömeim helyén savanyú ködök”), egyre inkább halkul („Halkul az ária végét járja / Fejed alatt durva kő a párna”), végül rebegéssé válik („halkan rebegi elmaradt valahol”). Mégis – hiábavalósága ellenére is – a dal, a költészet az egyetlen, ami életben tart, ami a „lét peremén” üldögélő ember jelenlétét igazolja: „Halkan kis dalokat dudorászol”. Ha a dal elhallgat, megszűnik az élet: „Elhallgat benne az utolsó zene / bezár a rossz kocsma majd élete / beszögtelt ablakon rozsdás lakat / Benővi a fű Beszakadt utak.” A dünnögés-dudorászás metaforájaként értelmezhető írás félig öntudatlan, akarattól független tevékenységére a versbeszélő is reflektál: „azt írom-e még amit akarok / vagy írja magát nélkülem a vers”. A vers tehát jelenlét, a formátlan, bizonytalan, világból kiesett én formává való megnyilatkozása. Helyettesítő jel, nyom, mely nem ábrázolni, nem közölni akar valamit, hanem létezni, lenni.

A kötet művei többféle értelemben is megfelelnek a kadencia műfajának. A latin 'cadentia' szó zenei zárlatot jelent, de nagyobb áriákban vagy versenyművekben az énekes vagy a hangszeres művész virtuóz szólója is lehet. A magyar népdalokban is fontos szerepe van: többségük úgy épül fel, hogy a sorvégek egymásutánja megszabja a dallam egész menetét, és minden dallamsor egy-egy kadenciát készít elő. Zalán *Fáradt kadenciák* kötetének variációs verseiben a hagyományt és a sorsát összegző módon megidéző lélek legbelsőbb rezdülései szólanak meg, sokszor a magyar népdalok ritmusában, motívumkincsében és tiszta hangján úgy, hogy közben ezek a hangok hitelesen olvadnak össze a saját szólammal: „reménytelen aki kettőt szeret / Egyiket hívogatja madárnak / Másikat szólomatja halálnak”. Forma és tartalom egyaránt arra utal, hogy a *Kadenciák* „lélekhangjai” halálosan komolyak, mert a játék is azzá vált: élet-halál kérdésévé.

(emberi formában a csend). „Szétbaszott élet.” „Szétivott agy.” „Szétszórt arcok.” „Szétszéledt nyáj.” „Széttört romantika.” „Szétgondolt jelen.” Annyi minden szét... A modernitásban az egységesnek hitt világ és a személyiség esett darabokra, a posztmodern az irodalmi hagyományt írta szét. Zalán ontológiai alapozottságú poétikai univerzumán, rezignált hangú „válságlíróján” átdereng a hajdan egységes világ halovány visszfénye, annak homályos tudata, hogy a kultúra itt van bennünk, lelkünkbe, szellemünkbe írott, szabadon alakítható formaként, melyről szólni kell, még akkor is, ha a „lét dadog”. („Töredékekbe húzódik vissza, / törések élei feszülnek életének--- / a teljességről dadog magányos, meddő órán.”) Zalán Tibor tehát alanyi költészete ellenére is tárgyias létlírát művel.

Kophosziladész, József Attila, az antik-keresztény és az európai-magyar hagyomány viszonyítási pont, mérce, még ha az aranykor, a jézusi értékrend és a „mindenség-gel mérd magad” etikai normája el is veszett. („Hellász ragyogása / fordul ki a száradó kenyér húsából”). Megmaradt azonban a „csalás nélkül szétnézni könnyedén” igénye, a „rombolás metafizikája”-ra, a testi romlásra, a „lassú halálra”, a nyelv és a világ pusztulására látó érett férfi józan belátása. A kulturális tradíció olyan perspektíva lehetőségét nyújthatja a magánéleti és költői számvetést végző éntnek – még ha tudja is, hogy „a lét háza alkonyi rom” és „A nagy könyvek kimentek a divatból” –, amelynek horizontjából „édes játék”-ként a jelent szétgondolva, „a szövetben felismer isten-derengést.” A költő számára megtartó erő lehet a forma, a műfaj, legyen az klasszikus, kötött, mint az elégia (más kötetekben a szonett, a haiku), vagy a fragmentumokból, törmelékekből építkező, saját világgá szerveződő palinódiaszerű hosszúvers. Ez utóbbi darabjai egyébként a törött létet megjelenítő „tört szonetteként” is felfoghatók („Megmozdult majd eltört a szonett”), ugyanakkor szómagán alapuló, bűvölő-bájoló népköltészetként is hatnak. A gondolkodás egy pontján túl lényegében minden formává válik: „A vers számomra szerkezet. Forma. A líra megszólalás. Az is forma. Tehát, már csak a formával való küzdelemről van szó. Az életem nem érdekel, a versekben sem, az irodalom még kevésbé. A halálom annál inkább. Az is egy forma. A halál. És egyre tökéletesebb létformaként rajzolja ki magát előttem.” (*Bárka-interjú*)

Szepes Dórával) Ugyanez versben is megfogalmazódik: „Aztán mégis minden édes forma / vonz a semmi Élethez láncolva”.

A költő egyetlen feladata – művészi és politikai irányzatoktól függetlenül, azokon kívül maradván – „Grammatikai viszonyt tenni / a puhatolózó érintéseket”. Legyen az érintés a hagyományé, egy baráté, egy nőé vagy a halálé. A költő a forma által tud csak rendet vinni a pusztulásba, még akkor is, ha a költészet paradox módon a hallgatás felé tart. Zalán Tibornál – mint József Attilánál és Pilinszknél – a csönd is forma: a kordivatok elleni lázadás, az üresség, a fájdalom és a végső tudás formája: „Volna még pár szavam / Nyelvem lenyelem”. Azé a „biccentés”, amely a számvetés határán keserű cinizmussal látja be, hogy „Nagy árat fizet azért hogy így él / a vég fárasztó lesz láb felől ágytól / Már nem remél csak napokat tördel / bénult tudattal öngyilkos közönytel”.

(AB-ART Kiadó, 2011)

(Kortárs Könyvkiadó, 2012)

Ujlaki Csilla

„Nem állt össze semmiből semmi”

(Márton László: M. L., a gyilkos)

Márton László közel három évtizede egy sokat ígérő, markáns novellagyűjteménnyel kezdte pályáját, s különböző korszakok, váltások, drámák és regények sora után néhány évvel ezelőtt visszatért a rövid festszavú prózai műfajhoz. Emlékezhünk arra az alapvetésre, melyet az író 1984-es bemutatkozó kötetében, *A nagy-budapesti Rém-üldözésben* prózapoétikáját illetően megfogalmazott: „Semmi sem bírok lenni saját elbeszélésemben: még az a test nélküli hang sem, amely megszólal, még az sem én vagyok. Ugyanakkor elbeszélőként nem tudok másban élni, mint abban, amit elbeszélék...” Teljesen más, ahogy negyedszázaddal később gondolkodik a novelláról, s a történelmiregény-korszak lezárulása után ugyancsak másképp szólalnak meg Márton elbeszélései. Az *Amit láttál, amit hallottál* (2008), valamint a *Te egy állat vagy!* (2010) című kötetek terébe erősebben beszűrődik a jelenkor és a közelmúlt valósága, illetve a személyes tónus, a saját élettörténet mozzanatai is felismerhetővé válnak, a szövegek nem zárkoznak el egyfajta (ön)életrajzi olvasásmódtól sem. Sok tekintetben ezt az utat folytatja tovább a legutóbbi opus.

Az olvasót inkább elbizonytalanítja, mint eligazítja az alcímbe rejlő műfaji megjelölés, miszerint az *M. L., a gyilkos* nem több és nem kevesebb, mint „történetek egy regényből”. Amikor Svébis Bence egy interjújában a szövegek közös vonatkozásairól faggatta a szerzőt, Márton így válaszolt: „... vannak olyan személyek meg események, amelyek több történetben is felbukkannak. És ezek nekem valamiképpen túlságosan sűrű szálak, ha nem is túlságosan vastagok, de valamiféle átjárhatóságot és összeköttetést teremtenek a három különböző időben és különböző módokon zajló történet között.” Majd hozzátette: „A három történet nem is azonos műfajba tartozik, mert a középső írás, az *Izgalmas romok*, az egy novella. A har-

madik, a *Közepes fogorvos* inkább kisregény. Az első, az se nem kisregény, se nem novella, hanem mondjuk egy hosszabb elbeszélés. De a három együtt, az mégis egy közösen megélhető, egységes történet részeként mutatkozik meg.” (*Túlságosan sűrű szálak*. Svébis Bence interjúja. www.litera.hu) A szerzői megnyilatkozásból az derül ki – s magam is úgy vélem –, hogy nem a regénnyé történő összeolvasás lehetőségei válnak hangsúlyossá. Amennyire ugyanis ez a könyv a regény ígértét hordozza magában, töredékessége egyúttal azt is sugallja, hogy ez a regény mégsem tudott megszületni. Egy biztos: a műfaji dilemmáktól függetlenül az olvasónak kell fellelnie azokat a kapcsolódási pontokat, amelyek inkább összekötik, mintsem elválasztják a három írást.

Mindenekelőtt a tematikus megfeleléseket említhetjük, amennyiben a „közösen megélhető, egységes történet” hátterét a kommunista rendszer (elsősorban a Kádár-korszak) világa, áporodott levegője biztosítja. Jól jellemzi ezt a miliőt, a félelem és a kiszolgáltatottság fokozatait a borítókép, amelyen egy lógó telefonkagyló és egy erősen világító utcai lámpatest látható. Elég gondolnunk Hivatal elvtárs packázásaira, arra, ahogyan a *Közepes fogorvos*-ban a szerelmesek, Panni és Bálint nem lehetnek egymáséi, mert a lány szüleivel Párizsba emigrált, később pedig Kaliforniában tanult. Elutasították arra irányuló kérését, hogy tanulmányait Budapesten folytassa a saját költségén. Bálintnak nem maradt más választása, disszidálnia kellett, ha együtt akart lenni azzal a nővel, akit szeretett. Mire minden akadályt leküzdöttek, az is nyilvánvalóvá vált, hogy képtelenek együtt élni. A kisregény vietnami szereplője átéli, ahogyan sakkfiguraként tologatják ide-oda, mígnem Magyarországra érkezik, hogy nyomdászatot tanuljon. Hazájában megtapasztalta a háború fenyegetettségét, a Párt katonai kiképzésre küldte, de mire a kiképzést megkapta, véget ért a háború. Ennek ellenére Budapestre érkezve csodálkozik azon, hogy itt nincs háború. Amikor pedig megértette, azt volt nehéz felfognia, hogy nálunk béke van. A címadó elbeszélésben a laktanya mikrovilágának ábrázolása, az ottani viszonyok megmutatása, az elnyomó gépezet mechanizmusa kivetíthető a Kádár-rendszer működésére. A narrátor és előfelvételi katonatársai „a dél-alföldi kisváros legszélén, azon a betonpalánkkal körülvett szűk területen” zsúfolódtak össze: „A férfiak mind egyformák. A fiatal férfiak, ugyanabban a gyakorló vagy kimenő egyenruhában, még inkább mind egyformák. Sokszor hallhatuk: »Maguk nekem itt olyan egyformák, mint a nyúl-szar a gyakorlótéren!« Márpedig a nyúl-szar nem volt ritkaság a gyakorlótér szikes, repedezett földjén, és valóban egyforma gömböcskékből állt. Megismerhettük közelebbről is, testi érintkezésbe kerültünk vele. Erre kiváló alkalmat nyújtott a mindennap óráig gyakoroltatott laposkúszás. A saját bőrünkön tapasztalhattuk, milyen is az a kiszikadt, bűzös egyformaság, mely nem csak jellemző volt ránk, hanem a lényegünk alkotására is törekedett, látványos eredménnyel.” (10) Túl azon, hogy nyulaknak neveztek akkoriban a sorkatonákat, a nyúl ürüléke az összért katonák egyformaságát fejezi ki, sőt, az animális lét lefokozottságát is érzékelteti. Mindemellett azt sem felejtethetjük el, hogy bár a hetvenes években Magyarországon nem tűnt reális veszélynek a háború kitörése, a Magyar Néphadseregben mégiscsak egy esetleges háborús helyzetre készítették fel a sorkatonákat. Ráadásul felbukkan a

szereplők közelében egy háborús bűnös, Károly bácsi, aki annak idején, amikor Dorozsin községben magyar katonák rágyújtották a szénapaját a helybeliekre, rálőtt a lángholó pajtából menekülni próbáló emberekre. Megtudjuk, hogy az elbeszélő egyik, Pásztor nevű katonatársának nagyapja is az áldozatok között volt.

Márton a már idézett beszélgetésben azt is elmondta, hogy elsőként a középső írás született meg, de már akkor tudta, merre és hogyan tágul a perspektíva. Ha ezt a szerzői megnyilatkozást sem hagyjuk figyelmen kívül, akkor még inkább értelmezhetjük az opust a tematikus-motivikus szálak megfeleltethetősége mentén. Már csak azért is, mert az *Izgalmas romok* című novella minden ízében ott érezhető a háború fenyegetettsége. A történet szerint egy magyar család valamikor a rendszerváltás környékén, illetve nem sokkal utána egy jugoszláv tengerparti nyaraláson vesz részt. Nem értesültek arról, hogy mi zajlik az országban, ezért az utolsó napokban sem hazafelé tartanak, hanem a tengerpart mentén elindulnak dél felé, hogy felkeressék az ott található „izgalmas romokat”. A nyolc-tíz év körüli kisfiú, Soma ugyanis erősen vonzódik a várakhoz és várromokhoz. Nemcsak a háború közelsége kapcsolja az elbeszélést a másik kettőhöz, hanem a bezártság tapasztalata is, hiszen Soma korábban a börtönök érdekelték, minden fellelhető könyvet elolvasott a témában, s a család hétvégi kirándulások alkalmával sorra látogatta a büntetés-végrehajtási intézményeket. Történetünk idején egyre közelebb kerülnek a hadműveleti területekhez, néptelen falvakon haladnak keresztül, rommá lőtt várakat látnak, a pusztulás és pusztítás jeleit, az utakat szögesdrót szegélyezi. A családfő pedig egyre élesebben látja, hogy amit útjuk során tapasztaltak, hamarosan otthon, Magyarországon is megtörténhet. „Háború lesz. Azt még nem lehet tudni, hogy kik fognak harcolni kik ellen, de az, hogy harcolni fognak, biztosra vehető.” (86)

Utaltunk már rá, hogy az *M. L., a gyilkos* szövegtestén láthatóan mindkét korábbi novelláskötet alkotási tapasztalatai nyomot hagytak. Vannak persze különbségek is, az egyiket a fülszöveg is megemlíti: „a szerzői önreflexió jóval visszafogottabb, mint az előző két kötetben”. Ez valóban így van, különösen az első és a harmadik szövegben. A kötet írásai között a tematikus-motivikus kapcsolódásokon túl kontinuitást teremt az a figura, aki a címadó novellában és a *Közepes fogorvos*-ban narrátorként maga is az események aktív részesévé válik, míg az *Izgalmas romok*-ban csupán elbeszélőként rögzíti a történéseket. De nem csupán rögzíti, hanem folyamatosan reflektál az elbeszélés módjára és folyamatára, miként azt a Márton-próza olvasói korábban is megszokhatták. A narrátor hol bizonytalanságát és tudatlanságát vallja meg („Sohasem fogja megtudni se a szerző, se az olvasó, milyen kívánság jutott a férj eszébe...” [86]), és maga is csupán kérdéseket sorakoztat fel, hol pedig mindentudó és mindenre kihatással bíró fabulátorként tűnik fel. Nemcsak a háborús helyzettel kapcsolatban bizonyul jól értesültnek, de a történet feléhez érkező az olvasót is igyekszik megnyugtatni, hogy az autózó családnak a hazautazás során nem esik baja.

Nem tudom, mennyire tekinthető kiadói fogásnak a címválasztás, amely egyértelműen a krimi tartománya felé irányítja a befogadót, miközben – bár valóban szerepel az első szövegben egy M. L. (Molnár Lajos), aki

történetesen még gyilkos is – egyáltalán nem egy esetleges bűntény és annak felderítése szervezi a címadó elbeszélést, sőt, végső soron nem tudjuk meg, hogyan történt a bűncselekmény, hiszen maga Molnár is mindig másképp mesélte el. Az biztos, hogy hat évet ült, mielőtt megkapta behívóját, s a laktanyában történetünk idején öregkatonaként az előfelvételik sorozatos megálázásában leli kedvét. Az elbeszélés végére igencsak meglepő és nehezen megmagyarázható módon átalakul a jellege, megszeli, barátságossá válik. Sokkal lényegesebb azonban ennél az identitással és a névvel folytatott játék, amely Márton korábbi novelláiban és regényeiben is felbukkant. A *Testvériség*-trilógiában például az egyik Károlyi-testvér identitása bizonytalan, a *Minerva búvóhelyében* pedig felbukkan egy magyar költő, Johann B., aki Batsányi Jánossal azonosítható, de az végig kérdéses marad, hogy elkövette-e a szóban forgó bűncselekményt. Az új kötet indító írása teszi különösen hangsúlyossá az említett problémát, hiszen nyomban észrevehetjük, hogy a címben feltüntetett monogram megegyezik a szerzőével, ráadásul bizonyos életrajzi vonatkozások tekintetében (ilyen a születési év, vagy az a tény, hogy Márton is előfelvételi katoná volt, illetve szociológiai tanulmányokat is folytatott) is azonoságokra bukkanhatunk. A címadó elbeszélésben szereplő Molnár Lajos szintén ezzel a monogrammal azonosítható, s a narrátor ugyancsak magáénak tekinti az „ábécé közepén egymás mellett álló két betűt”. (29) Az otthonról kapott hálózák belészáradásába kimoshatatlan tintával írták bele a monogramot. A hálózásokat Molnár veszi magához, és „olyan magától értetődően fekszik benne, mint a töltényhüvelyben a lövedék”. (37) Miután az öregkatonát elviszi a katonai rendészet, a hálózák visszakerül jogos tulajdonosához, az elbeszélőhöz: „Még őrizte a nemrég benne fekvő emberi test melegét. Átvittem magamhoz, használatba és birtokba vettem. (...) Takaródó előtt, ébresztő után annyi önérzettel nézgettem Molnár nevének vegytintával beleírt kezdőbetűit, mintha az enyéim lettek volna.” (64) Az identitás bizonytalansága tehát végig megmarad, elbeszélő és szerző esetleges megfeleltethetőségére, elrejtőzésére és felbukkanására tett játékos utalás azonosítója a nevek kezdőbetűit hordozó hálózák.

A *Közepes fogorvos* a kötet legterjedelmesebb, kisregénnyé növekedő írása, amely több szereplőt és több szálon futó cselekményt mozgat, ám hamar elhagy bizonyos szálakat, amiket nem vesz fel újból. Az alapszituációt a Batthyány téri cukrászda teraszán zajló beszélgetés határozza meg. Itt találkozik negyven év után az elbeszélő két régi barátjával. Az első lapokon dr. Rajzoló Pál fogorvos története bontakozik ki. Apja gyermekkorától kezdve középszerűsége nevelte, gyakran mondogatta: „Ne akarj és ne is tudj kitűnni! A kitűnő ember előbb-utóbb elbukik, kudarcot vall, megszégyenül. A közepeseket megbecsülik, vagy legalábbis békén hagyják. A csúcsról csak lezuhanni vagy lemászni lehet, a közepes szintről jóformán lehetetlenség lejjebb csúszni.” (98) Pali története egy ponton megakad, később sem folytatódik tovább, az elbeszélés középpontjába váratlanul Holtzhauser Bálint kerül, aki Kanadában él ötödik feleségével, és szánhúzó kutyák tenyésztésével foglalkozik. A teraszon ülve a narrátor észrevesz egy arcot, a csupán egyetlen pillanatra látott alakot régi barátjával, a vietnami Bao Dang Canggal téveszti össze, ez azonban újabb törté-

netet indít el. Időről időre tehát új szereplők lépnek be az elbeszélés terébe, és új történetek formálódnak meg, éles váltásokkal, filmszerű vágásokkal.

Márton különösen finom rajzolatokkal ábrázolja Varjú Dezső sorsát, barátja, Cang iránti érzéseit, majd csalódását, és azt, ahogyan elpusztította önmagát. Börgözdön, egy kis faluban nevelkedett, az érzékeny, zárkózott gyermek hamar kiritt a szegényes, durva, rideg környezetből. A tanító felfigyelt rá és foglalkozni kezdett vele, könyveket adott a kezébe, és elmagyarázta neki – Rajzoló Gyuri bácsi tanításának ellenpontjaként –, hogy „az ember azért jár két lábon, mert igaz ugyan, hogy a föld porában áll, de az ég felé tör. Az embert az tette emberré, hogy kiemelkedett a sárból, amelyből gyúrta őt az Isten. Mindennap elmondta Varjúnak, hogy ki kell emelkedni az adott körülmények közül. Ez volt a jelszava: *légy kiemelkedő!*” (166) Sorsát azonban nem tudta elkerülni, és „visszahullott oda, ahonnan kiemelkedett, bámulhatta a salétromfalakat Börgözdön, a szülői ház falán”. (181) Varjú a fényképezésre tette fel az életét, mert „úgy akarja megjeleníteni a dolgok lényegét, hogy közben egész lénye kettéhasadjon”. (178) Az általa készített fényképek kivétel nélkül homályosak és alulexponáltak voltak. „Párhuzamos karcolások húzódtak rajtuk, és titokzatos foltok haraptak ki egy-egy darabot a kompozícióból. Legtöbbjükön ferde volt a horizont, mint ha félredőlt volna a világ.” (176) A narrátor saját csalódásáról számol be a fotók láttán: „Azt reméltem, hogy Varjú fényképeiből kiderül a dolgok lényege, egyszersmind azt is megtudom, hogyan lehet a dolgok lényegét megpillantani és megjeleníteni. Vagy ha ez a remény túlzott volt is, abban mégiscsak bíztam, hogy a fényképekből, ha mégannyira ferdék és homályosak is, összeáll egy megrendítő vagy mulatságos történet, afféle képregény. Csalódnom kellett. Nem derült ki semmiből semmi, és nem állt össze semmiből semmi.” (178) Az idézet egyúttal az író dilemmájára is rámutat. Márton ugyancsak sajátosan exponál, kötetét különböző történetiszálakból, fragmentumokból szervezi. Mindhárom szöveg jellemzője a lezár(hat)atlanság, kivétel nélkül továbbírhatók, bővíthetők, s ily módon – visszaulva az alcím utalására – mégiscsak egy megír(hat)atlan regény csíráját hordozzák magukban. Említettük, hogy a sokszor rejtett utalásokat, kapcsolódásokat az olvasónak kell felfedeznie, csak rajta múlik, mi áll össze és mi derül ki számára a könyv végére érve.

(Kalligram Kiadó, 2012)

Ménesi Gábor

Kelet-nyugati (tükör)átjáró

(Szaigjő szerzetes – Villányi G. András:

Tükröződések)

Nagy elődökre, fontos előzményekre tekinthet vissza Villányi G. András alkotói vállalkozása, munkájának eredménye mégis egyedülálló és különleges. Megkockáztatható: igazán inyeneknek való kötetet eredményezett kutatói érdeklődése, a tudásának továbbadása iránti készíthetőség, illetve poétai invenciója.

A magyar olvasók beavatása a távol-keleti költészet világába érdemben Kosztolányi Dezső műfordításaival

kezdődött. Szépségkereső, impresszionisztikus ars poeticája rokon vonásait kiváló ráhangolódással ismerte fel a klasszikus kínai és japán bölcséleti líra miniatűrúráiban, fordítóként azonban nem tudott ellenállni saját esztétizáló-stilizáló hajlamának, így aztán például a később legnépszerűbbé vált műfajt, a haikut is mindjárt a saját ízlésére átformálva, rímekkel, nyugat-európai időmértékkel kombinálva ismertette meg (illetve némiképpen félre) olvasóival. Weöres Sándortól Fodor Ákosig és tovább azután sokféle változatban, hagyományközeli vagy egyéb sajátosan újraértelmezett modusokban élt, él tovább a tradicionális japán költészet forma- és motívumvilága, alkotói szemléletmódja mai liránkban. Az állandósult érdeklődést és népszerűséget jelzi, hogy pályázatok, honlapok, kiadványok folyamatosan demonstrálják a szakmai figyelmet és a befogadói igény meglétét – a Napkút Kiadó például önálló sorozatot is elindított ennek érdekében Japán Cédrus cím alatt.

Nem vitatva sem az egyes szerzők poétikai felkészültségét, sem szuverenitását, mégis azt mondhatjuk, hogy ilyen tökéletes formában és együtthatásban, mint Villányi G. András fordításainak, elemzéseinek és költeményeinek bölcséletértelmezési és líranyelvi egymásra hangoltságában másutt nem találkozunk a klasszikus japán vaka-költészet interpretációjával.

Villányi motiváltsága mélyről fakadó és mélységekig hatoló. Korai lírikusi próbálkozásaiban még csak a haiku intenzív, töredékszerű rövidsége inspirálta, illetve hitelesítette saját rövidköltészeti kísérleteit, majd pedig elemi tudatossággal igyekezett mind közelebb kerülni ahhoz a kultúrához, filozófiához, nyelvhez és költészeti hagyományhoz, mely a spontán rokonszenven túl számára immár életre szóló vonzódást-elköteleződést is eredményezett. Hazai egyetemi szaktanulmányait követően Japánban tanult és kutatott évekig, s közben kerülhetett mind közelebb a jelen kötetben is megidézett példaképéhez, mesteréhez, az igazi rokon lélekhez, a 12. században élt buddhista vándorszerzetes-költőhöz, Szaigjóhoz.

Szaigjó és Villányi G. András úgy jegyzi együtt ezt a kötetet, hogy kettejük költeményein túl objektív és szubjektív értekező szövegek is olvashatók e lapokon. Ez a felosztás, illetve megosztottság egyedi kötetstruktúrát és egyben sajátos könyvészeti-formai kialakítást eredményezett. A külső borítókat egyben szemlélve mintha a klasszikus jin-jang piktogram egybeívelő-egybefogó fél-fél hullámvonalait látnánk, a fülszövegekben pedig a két alkotó rövid bemutatása-bemutakozása jelzi keretszerűen a kétpólusú egységre hangoltság erős szándékát. Keretező, illetve ismeretterjesztő-ismeretrendszerező jellege van a corpus két legobjektívebb összetevőjének is: az első lapokon Villányi mint kutató méltatja Szaigjó életútját és pályaképét, bőséges kortörténeti és kultúrtörténeti, műfajttörténeti információanyaggal, alapos bölcséletelméleti kitekintéssel, az utolsó oldalakon pedig – rövid Villányi-életrajzot követően – egy rendhagyó, kilencoldalas, hármas osztatú tartalomjegyzék szemlézi kizárólag betűrendes sorrendiségben Szaigjó vakáit – előbb kezdősoraik fonetikus átírata, majd a magyar fordítások első sorai szerint –, majd ezt követően a Villányi-verseket, immár a címek betűrendjében.

A tartalomjegyzék ugyan nem említi, de a két szerző költeményein túl lírai stílusárnyalatú prózaszövegek is fontos részét képezik – majd félszáz alkalommal – a kötetnek. A szövegfajták sorrendisége szabad váltakozásra épül, de

olyan szomszédság sehol sem fordul elő, hogy egymást közvetlenül követné a bölcs költőelőd két verse. Egyedivé teszi ugyanakkor az oldalfelületek könyvészeti felhasználásmódját, hogy a – mindig bal oldalon található – Szaigjő-versek mellett a lapszálon vertikálisan szedett, fonetikus japán szövegek mellett dekoratív fekete-vörös kontrasztképzéssel, egy szalagformához kötvé látható a kandzsi írásképpel lejegyzett eredeti opus. (A kötet cím jelentése az oldalpár-képzés folyamatában sokszor tetten érhető: a mindenütt szerzői név nélkül szereplő, egymásra hangolt versek közül a szerzetes cím nélkül, kutató-reflektáló kortársunké pedig címmel ellátva, a jobb oldalon olvasható.) A formátum kialakítása bizonyára egyeztetés és csapatmunka eredménye volt, de a szerzők mellett illő itt dicsőréssel szólni az igényes, egyszerűségében is esztétikus kivitelezés kapcsán Máthé Hanga tervezői érdemeiről csakúgy, mint megemlíteni a hét kalligrafikus betétoldal kivitelezőjeként Nagy Mónika nevét. Érdekes formai metaforaként tekinthetjük mindezek mellett a bölcseseti-esztétikai emelkedettség és a testi, fizikai anyaghoz kötöttség dichotómiáját rendre motivikusan felvető szövegtartalmaknak mint materiális megjelenésű létezőknek a „földközeli”, azaz a lapfelület aljához közelített szedés módját. (Az elvont fogalmi pontosítást, a buddhista terminológia jelentésmegfeleltetését szolgáló rövidke jegyzetek így aztán a lapok felső, „éteri szférájába” kerülnek...)

Villányi G. András olyan címet választott a kötethez, melynek jelentéstelítettsége igen intenzív. A filozófiának és a poétikaelméletnek a kezdetektől fogva egyaránt kulcsszava a tükrözés, a tükröződés, akár lételméleti, ismeretelméleti, akár esztétikai vagy ars poeticus vonatkozásban vizsgáljuk is e fogalom mibenlétét. Lássunk néhány aktuális jelentésárnyalatot, melyek külön-külön is megérdemelnék a részletesebb vizsgálódást.

Mindenekelőtt tükröznie kell a hetvenöt tételnyi versválogatásnak Szaigjő bölcseseti és lírikusi alkatát, és ehhez nagy rálátással, mély ismeretekkel kellett rendelkeznie a fordítónak, hogy a közel kétezres nagyságrendű életműből hitelesen és kellő reprezentativitással válogathasson. Hogy ebben bizonyára egyéni ízlése, valamint eseti reflexiói is ösztönözték, az teljesen természetes, mégsem tűnik azonban úgy, hogy a Villányi-kedvencek tárháza lenne csupán e készlet. Tematikus, motivikus és szemléleti viszonyrendszerét tekintve egyaránt nagyon koherens, mindamellett kellőképpen árnyalt és sokszínű is az egybegyűjtött anyag, mely komoly értéket képvisel. Szerzőnk tehát nem pusztán alkalmi lelkesedésének következményeként említi, hogy „költői és emberi nagysága előtt mélyen meghajolva, alázattal mutatja be” Szaigjót és műveit az olvasónak.

A tükröződés-képzetek közt a filozófiai vonatkozásokat véve alapul meghatározó, hogy a modern kori nyugati gondolkodó nézeteiben felismerhető a keleti bölcseseti hatások (ezoterikus singon buddhizmus) jelenléte. Utóbbinak vetületeiként azonosítható a természeti létezésformában a transzcendens jelenlétének felismerése, az ürességben-semmiben a mindenség, a minden-egy megragadhatóságának képzete, az inkarnáció áttünései a minden-egy önbeteljesítő és végtelen egylényegű azonosságváltásaiban, álom és tapasztalati lét agnosztikus áttünéseiben, létfájdalom és létöröm egymást teljesítő inspirációiban. Kelet és nyugat mitológikus műveltségelemeinek egymásra vetített lírai diffúziója mellett a világszemléleti „tükörtalálkozás” egyik jellegzetes tényezője az idősíkok egymásra vetítésében-vetülésében szemléltetett egy-idejűség, illetve örök-idejűség, igaz

azonban, hogy e téren Villányi érzékenyebben rezonál az elégikusabb, pesszimiztikusabb évszakszimbolikai felhangokra. Mindezek mellett a Kúcai szerzetestől ismert, és immár poétikailag is szintetizált tétel, mely szerint a művészi, irodalmi műalkotás is hordozója lehet a bölcseseti megvilágosodásnak, szintúgy a tükröződés-elven alapszik. Innen már csupán egy apró lépés annak tanúsítása, hogy az évezredes bölcseseti és esztétikai hatás Villányinál a kulcsmotívumok, szimbólumok (szirom, fa, ősz, tél, álom, árny, út, pillanat, Semmi) jelentős nagyságrendet képviselő és szerves adaptálásának gesztusában is hangsúlyosan leképeződik.

A tükröződés különböző vonatkozásain túl kézenfekvőnek mutatkozik a kettősségek jegyében folytatni a kötet egyéb meghatározó momentumainak vizsgálatát. A versek szituációs vonulata például szerzőktől függetlenül az elhívástól vagy útnak indulástól a bölcseseti megérkezésig, az Egészben való feloldódásig ível. Szintén jellemző mindkettőjük poétikájára a fogalmi szentenciózusságot ellensúlyozó képi-példázati, tárgyias módon szemléltető dikció. Kettős jelleget hordoz a versformák törekvősege, rövidsége és azok lassított tempójú olvashatósága, befogadhatósága, redukáltan is jelentésgazdag, érzelemleti belső világ, melyben tetten érhető az értékvesztett, kaotikus világ és a bizonyosság, szépséget kereső, értékőrzésre-értékteremtésre vágyó bölcs kételkedése és reménykedése, illetve ön- és világszemléletének paradox és ambivalens megnyilvánulásai, valamint a megértésfolyamat kiérleltsége ugyanúgy, mint az intuitív, a pillanat általi megvilágosodás lehetőségének tanúsítása. Villányi egy-egy szöveg kapcsán fordítóként is rámutat, hogy a szerzetes adott költeményének nyitottsága, illetve szimbólumrendszerének finom árnyalatokban megragadható jelentéskülönbségei szinte mindig feltételezik és lehetővé is teszik a legalább kettős közelítésmódot, értelmezést. Négy alkalommal is megteszi, hogy egyidejűleg fordításváltozatokat közöl, majd pedig a szemelvények sorozatának lezárását követően két elemző esszében módszeresen fel is tárja ennek a sajátos kontrasztivitásnak, illetve rétegzettségnek eredeti poétikai és jelentéstani motiváltságát.

A kettősség-motívum legérdekesebb megjelenésmódját a lírai karakterű prózaszövegek hordozzák, már eleve azért is, mert a vakákhoz képest másfajta szövegalkotási módszereket alkalmaznak – lényegében ugyanannak a tartalomnak az árnyaltabb kibontására, szemléltetésére. Ezekben az általános bölcseset és szubjektív reflexiók mellett gyakran találkozunk megszólító-tanító jellegű beszédmóddal is. Érdekes viszont, hogy a kezdetben nyilvánvalóan Szaigjónak tulajdonítható prózatekstusok a két szerző verses szövegei közé ékelődve – nem ritkán egyazon lapra nyomtatva Villányi versével – mindinkább leválnak eredeti szerzőjükről, alig tartalmazzak a szerzetes-költő életéhez kötődő konkrétumokat, és akár a szabad függő beszéd alkalmazását is felismerni vélheti itt az olvasó, például annak lebegtetése által, hogy a szövegbeli hivatkozások melyik kor és civilizáció emberétől származhatnak (l. 111. o.), illetve amikor az első személyű dikció a szöveg zárlatában elidegenített harmadik személyként beszél Szaigjő szerzeteséről.

Végül tekintsük át a karakteres megkülönböztetés kettősségének jegyében, hogy melyek az egyes szerzők műveinek szemléleti, poétikai eltérései.

Szaigjő versei a modern fordítás ellenére is őrzik nyelvi klasszicitásukat, a vaka kizárólagos formai, szövegszerkesztésbeli, szóhasználati hagyományát alkalmazzák.

Nyelvezetük éteribb, de letisztultabb is, bölcséletükben pedig közvetlenebbül érvényesül a parabolikus, példázati és tanító jelleg, melyben a tao, illetve Lao-ce hatása is tetten érhető (*Szalmakutyák!*).

Villányi G. András az egylényegű tematika ellenére, a reflexivitás szabadabb ihletettségéből adódóan is szélesebb tartományú motívumkészlettel, a felületen szerteágazóbb érzelemnyilvánítással alkot, s hangsúlyozza is (pl. Bachra, Leonardóra, Shakespeare-re való utalásokkal), hogy a művészet, a szép általi megvilágosodás nem csupán befogadói, hanem tevékeny alkotói szerepvállalás függvénye is lehet, ráadásul olykor arra „merészkedik”, hogy bevallottan is egy-egy szerep mögé vonuljon a versben (*Ariel könyörgése a herceghez, Prospero válasza Arielnek*). Nem választ szabott formatechnikákat, kötött műfajiságot. Időnként mintha szerepszerű lenne stílyelvi archaizálása, de emellett látunk nála példát posztmodern nyelvi megoldásokra, játékokra is: *Cogito ergo sum?*; *Kettesben Istennel*; *Köldökszínór*; *A Szfinx kérdése.!?*; *Kérdezlek, Uram* – utóbbi kettő amiatt is érdekes, hogy Szaigjóval ellentétben a kérdező filozofálást képviseli. Sok jelzést a Villányi-opusokban sem találunk, melyek saját korának konkrétumait vonják be a versbeszédbe, de csak rá vall, a modern kor emberére, ahogy világképének léttragikumot idéző, Vajdára, Adyra, Pilinszkyre emlékeztető tételében a transzcendens és globális magunkra maradottságot jeleníti meg: „Mily fájdalom sír fel / mélyeidből? / Túl elmondhatatlan / az emberhez, / Istené lehet: / magányba áradó zokogás. // Magában a létezésben.” (*Ismét Johann Sebastian*)

Élményt adó, különleges könyv a két távoli kor költőjének, költői világának egymásra vetülését szemléltető kiadvány, egyedi vállalkozás, melynek értékét az is növeli, hogy nem csupán a szerzők szépségelvű gondolkodása, szellemisége jelenik meg benne hitelesen és hatásosan, hanem hogy mint fizikai létező, könyvtárgyként is az igényesség, a magas minőség megtestesítője.

(*Scolar Kiadó, 2011*)

Juhász Attila

Egy recepció továbbírása mint feltámasztás

(Hernádi Mária: *A névre szóló állomás*.)

Nemes Nagy Ágnes prózakölteményei)

A 2011-es év csendes Nemes Nagy Ágnes-év is volt. A húsz esztendő, mely a költőnő 1991-es halála óta eltelt, ahhoz talán még kevés, hogy alkalmi megemlékezéseken, egy-egy irodalmi beszélgetésen túl ténylegesen az ő emlékévé alakítson egy évfordulót, de viták és recepcióbeli hiányosságok felmutatására már sor került. Tözsér Árpád azt írta: „[a] költőt halála után húsz évre elfelejtik, de ha feltámad, örökéletű lesz. Reménykedjünk Nemes Nagy Ágnes feltámasztásában!” (Tözsér Árpád, *Irodalmi Szemle*, 2011/9) Kérdésesnek tűnik tehát, hogy a szerző halálát életműve és recepciójának halála követi-e?

A Nemes Nagy halála óta eltelt éveknek nem az a legnagyobb tétje, hogy a költőnő és életműve klasszicizálódik-e, abban az értelemben, hogy ismertté és kanonikussá válik. Épp ellenkezőleg: a Nemes Nagy Ágnes körül halála húsz éves évfordulójáig tapasztalható csend csak látszólagos elfe-

ledettség, ami sokkal inkább annak a következménye lehet, hogy a költőnő már életében tananyaggá vált, róla és életművéről határozott kép alakult ki, s ez a zárt, stabilnak vélt pozíció okozhatja az életmű tetszhalottságát – Nemes Nagy szereplője a kánonnak, de irodalmi diskurzusokat nemigen inspirál. 2012-ben a Jelenkor folyóirat harmadik és negyedik számában is több szövegen keresztül foglalkoztak Nemes Nagy Ágnes irodalmi szerepének és helyének újraértékelésével. A vitát Térey János *A nagyasszony* című írása indította, mely szöveg provokatív stílusával talán a „kényelmetlen-utált, de mégiscsak holtbiztos skatulyából” (Térey János, *Jelenkor* 2012/3, 299) próbálta kihozni a költőnő alakját. A hozzászólásként érkező esszék témája a későbbiekben elsősorban Nemes Nagy Ágnes személye, *nőként* betöltött meghatározó irodalomszervezői és szerzői szerepe volt, s kevésbé irányult a figyelem a Nemes Nagy-opusra, mely így továbbra is ugyanabban a zárt kategóriában ragadt, amelyben eddig is volt. Holott Nemes Nagy életművéhez korántsem csak az újatmondás *kényszerével*, az eddigi megállapítások kritikus felülvizsgálásával lehet nyúlni, hanem ez a recepció még bővíthető új ismeretekkel. Ezt bizonyítja Hernádi Mária 2012-ben megjelent *A névre szóló állomás* című tanulmánykötete, mely már a szerzői szándék szerint is hiánypótló – Nemes Nagy Ágnes eddig kevésbé vizsgált prózakölteményei állnak a középpontjában.

Hogy elsősorban a recepció bővítése és nem a Nemes Nagyról ismert kategóriák lazítása Hernádi célja, jelzi, hogy rögtön a kötet első fejezetének az első bekezdését alkotó négy mondatból hárommal is megismétli a legalapvetőbb, a költőnőről szinte már közhelyszámba menő megállapításokat. Ezek szerint „a tárgyias líra az a költői szemlélet és módszer, amely Nemes Nagy Ágnes életművét egészében véve jellemzi és meghatározza [...]”. A költő a tárgyias líra legfontosabb képviselője a magyar irodalomban [...]. Tárgyias lírikusként a huszadik századi magyar irodalom történetében Nemes Nagy Ágnes szerepe egyedülálló.” (9) Láthatóan Hernádi a saját vizsgálódásait az eddigi Nemes Nagy-kutatás központi szempontjaihoz köti. Olyannyira, hogy ez a recepcióba ágyazás meglepő módon a kötet nagy részét elfoglalja, a címben feltüntetett Nemes Nagy-prózakölteményekről, alapos felfeztetést követően, a 194 oldalnyi könyvnek csupán az utolsó kb. 60 oldala szól ténylegesen. A műfajilag is egészen sajátos prózaköltemények elemzésének értő befogadásához azonban kétségtelenül szükséges is a felmerülő fogalmak részletes értelmezése és körüljárása.

Az Előszóban tett szerzői ígéret szerint a könyv választ keres arra, „hogyan jut el az életmű egy kiterjedt költői pálya végén a maga »névre szóló állomásához« [...]”; hogy miként változik ennek a tárgyiaság jegyében saját hangra lett lírának a viszonya a tárgyakhoz és magához a költői mesterséghez, illetve hogy hogyan alakul át a költői nyelv és a képalkotás ebben a kései pályaszakaszban” (7). Bár a kötetből valóban kiolvashatók az ezekre a kérdésekre adható válaszok, ezek mégsem elegendő nyomatékkal fogalmazódnak meg ahhoz, hogy e válaszok mentén lehessen felidézni, mi mindenről is szól Hernádi Mária kötete. A tartalomjegyzék sokkal többet mutat annál, mint amire az Előszó ígéretet tett – láthatóvá teszi a könyv elolvasása előtt, hogy a cím ellenére *A névre szóló állomás* nemcsak Nemes Nagy Ágnesről és műveiről szól, hanem sokkal inkább a prózaköltemény műfajáról. A négy számozott fejezet közül csak az utolsó foglalkozik közvetlenül a költőnő prózakölteményeivel, az előzőekben a tárgyias líra, majd a *prózaköltemény* általános jellemzését,

valamint a huszadik század második felének magyar nyelvű prózaköltemény-típusait ismerteti Hernádi.

Mind a tárgyas lírának, mind a prózakölteménynek meglehetősen kiterjedt szakirodalmi van ahhoz, hogy ezekről Hernádi Mária „csak a többiek, s a többiek meghatározásait figyelembe véve” szólhasson (110). Az eddig született megállapításokra olyannyira épít a szerző, hogy néha az az olvasó érzése, nem is az adott jelenség értelmezését olvasza, hanem a korábbi vizsgálódók Hernádi féle interpretációját. Gyakori, hogy egy-egy más kutatótól származó megállapítást ugyanazon szerző esetleg más helyen megjelentetett értelmezésének idézésével magyaráz Hernádi, ahelyett, hogy saját meglátásaira hagyatkozva tenné világossá az adott definíciót. Valamint több „hivatkozásgóc” található a szövegben, például Octavio Paz művére hat közvetlenül egymást követő hivatkozással (35), T. S. Eliotra vonatkozóan nyolc egymás alatti idézettel stb. Természetesen ez Hernádi tájékozottságát s a téma szakmai elmélyítését is mutatja.

Ugyanakkor a szerző kicsit önmaga ellen is dolgozik azzal, hogy ennyire a korábbi kutatásokra és megállapításokra hagyatkozik, hiszen többször is előfordul, hogy saját meglátásaira nem esik legalább ugyanekkora hangsúly. A tizedik oldalon bevezetett fogalma, a *dialogikus attitűdváltás*, bár érthetően meg van magyarázva, a későbbiekben elhalványul, s a tizenkilencedik oldalt követően már nem is nagyon történik rá hivatkozás, mivel inkább a korábban mások által meghatározott fogalmakkal dolgozik tovább Hernádi. Ehhez hasonlóan érthetetlen az is, hogy saját prózaköltemény-tipológiájára vonatkozó megjegyzést miért csak lábjegyzetben tesz. Míg a főszövegben részletesen bemutatja Ősi Jánosnak a magyar prózakölteményekre vonatkozó kategorizálását, addig azt, hogy saját tipológiája Ősi „két kategóri[á]t egészíti ki és gondolja tovább”, csak a kötet 175. lábjegyzetében említi (64). A fogalmak tisztázása során tehát Hernádira is vonatkoztatható az, amit ő Nemes Nagy Ágnes egyik esszéjéből idéz: „megtalálni akar inkább, mint kitalálni” (16). Értelemszerűen az semmiképp sem hiánya a kötetnek, hogy az alapvető fogalmak tisztázása során Hernádi nem teljesen új gondolatmenetek elfogadását és megértését oktroálja az olvasóra, mindössze a magyarázó szövegek arányára lett volna érdemes odafigyelni.

Hogy a kötetét Hernádi Mária milyen prózaköltemény-fogalomra alapozza, egy rövid mondatból derül ki – „A prózakölteményt tehát lírai műfajnak, illetve lírai műfajú szövegekhez kapcsolódó szövegformának tartom.” (29) –, melyet egy teoretikus vita hét oldalon át tartó ismertetése előz meg, melyben a szerző nem is tud állást foglalni, hiszen a „prózakölteménynek nevezett művek [...] történetileg korántsem alkotnak homogén halmazt” (27), így örök érvényű definíciót nehéz is lenne megfogalmazni. Ezt vallja Hernádi is az adott fejezet végén: „a műfaj szövegforma és beszédmód dinamikus együttese, azaz állandó kölcsönhatásban állnak, formálják és deformálják egymást [...]” (30). A modern prózaköltemény fogalmát tárgyaló fejezet legizgalmasabb és valóban érdekes része az, mikor Hernádi azt a prózavers műfajával veti egybe, a magyar megnevezés és az eredeti francia szókapcsolat (*poème en prose*) etimológiáján keresztül megmutatkozó alapvető különbségekre hívja fel a figyelmet. Hernádi saját megfigyelései és magyarázatai minden esetben érdekesek, ezért is lett volna jobb, ha több esetben hallatja a saját hangját ahelyett, hogy másokra hivatkozva magyarázza a szintén másoktól idézett alapvető elgondolásokat.

Több helyen nemcsak a közvetlen, tárgyhoz tartozó szakirodalmat mozgósítja Hernádi Mária, hanem különböző irodalomelméleti és -filozófiai munkákat is beépít saját gondolatmenetébe, hol jobban, hol kevésbé elsimítva azokat. A tárgyas líra és a prózaköltemény műfaja is már önmagában összetett jelenségek, a róluk szóló magyarázatok könnyen válnak bonyolulttá és nehézé, amit csak fokoz az, ha egy-egy ilyen általános irodalomfilozófiai gondolat nem illeszkedik kellőképpen az értelmezésbe. Cassirer a mitikus tudatról való elgondolásának kellő magyarázat nélküli idézése például feleslegesen nehezíti és késlelteti Nemes Nagy ihletéről szóló meglátásainak bemutatását (96–97). Ellenben például Bahtyinnak a beszéd eredendő dialogikusságára vonatkozó megállapításai szerencsésen árnyalják, sőt épp megvilágítják a Nemes Nagy prózakölteményeiben megjelenő hétköznapi tárgyak értelmezhetőségét. Eszerint „[a] tárgy tehát – Bahtyin megfogalmazását idézve – »már előzetesen körül van beszélve [...]«. [A] prózakölteményekben [...] a beszédmód válik dialogikussá. Ennek eredője a leírt tárgyak banalitása és ebből fakadó »közülbeszéltsége«, ami a szöveg szintjén úgy jelenik meg, hogy a lírai én párbeszédet [...] idéz és ékel a szövegbe [...]” (110).

Az eddig elmondottakból is látható, hogy *A névre szóló állomás* komoly kötet, amely bár Nemes Nagy Ágnes személyében középiskolai tananyaggal foglalkozik, inkább a szakmának szól, annak ellenére, hogy hangvételében többször is kicsit didaktikusnak hat. Ugyanakkor nem csupán a beépített egyetemes irodalomelméleti és -filozófiai elgondolások mutatnak arra, hogy előzetes tudással rendelkezőkön könnyebben olvashatják Hernádi könyvét, hanem a szerző maga is láthatóan apellál ilyen ismeretekre, főként Nemes Nagy műveit illetően. Szinte kivétel nélkül a versek vizsgált részeinek kellő hosszúságú idézését mellőzve elemez, ami igen megnehezíti a leírtak követését. Így Hernádi könyve szinte kizárólag egy Nemes Nagy-kötettel együtt olvasva használható. Hogy a versek szövege elengedhetetlen néhány elemzés megértéséhez, Hernádi is kijelenti: „[a]hhoz, hogy megfejtjük, mi is történik itt, a teljes szövegen végig kell tekintenünk” (158). A teljes szöveg azonban csak egy másik kiadványban, Nemes Nagy verseskötetében található meg.

Hernádi értelemszerűen különböző szándékkal elemez verseket tanulmánykötetében: az imént említett hiányérzet azoknál a vizsgálatoknál különösen feltűnő, mikor az elemzés célja nem az adott vers közelebbi megértése, hanem egy jelenség (akár a tárgyiasság, akár a képalkotás, a költői nyelv mibenlétének tanulmányozása) árnyalása volt. Vagyis például a kötet fővállalkozása, a prózaköltemények bemutatása és értő elemzése már kellően körültekintő és részletes ahhoz, hogy a pontos versszöveg párhuzamos olvasása nélkül is érdekes és élvezhető legyen. Hernádi Mária kötetének legjobb részeit Nemes Nagy Ágnes prózakölteményeinek elemzése rejt. Kár, hogy a tipológia az egyértelműség rovására elsődleges szempontnak bizonyult; egyszerűbb lett volna a költeményeket egyenként elemezni, nem pedig a műfaj altípusaiba sorolva őket. Kötete legelején Hernádi is azt mondja, „hogy az egyes szövegek mindegyike külön gondolati út, s egyben külön műfaji kísérletnek tekinthető” (8). A tipológiai besorolás szerinti elrendezés tökéletlenségére leginkább *Az utca arányai* című prózaköltemény mutat rá, amiről e megoldással két fél elemzés olvasható egy teljes helyett, hiszen Hernádi egy szempontból vizsgálja azt a filozofikus prózaköltemények között, egy másiktól pedig egy fejezetel később a képleíró típusúak között. A prózaköltemények

elemzéseiben már megszorodnak Hernádi saját értékítéletei és meglátásai is, melyek minden esetben könnyítik a befogadást, vagy azért, mert szerencsésen és érdekesen árnyalják az adott versről kialakulható képet, vagy pedig azért, mert a szöveg érezhetően személyesebbé válik e megjegyzések által, ami pedig értelemszerűen lazít az adott tanulmány rideg szakmaiságán.

A névre szóló állomásból egyértelműen kiderül, hogy a prózaköltemények nemcsak izgalmas műfajuk miatt kiemelten fontosak Hernádi Mária számára a Nemes Nagy Ágnes-életművön belül. Különös jelentőséget kap az a Nemes Nagy Ágnes halálával biográfiaivá váló tény, hogy a költőnő költészetének utolsó szakaszában írt ilyen típusú műveket. Bár Hernádi kötete nem a költőnő halálának évfordulójára ütemeződött, az időponthoz való kapcsolódás nincs reflektálva (e tekintetben nem is szándékosan járul hozzá a recenzió elején idézett, remélt recepcióbeli feltámadásához Nemes Nagynak), ettől függetlenül a költőnő halála igencsak meghatározza a tanulmányok szerzőjének nézőpontját, s így az életmű végén született prózakölteményeknek a vélt plusz jelentőségét is. Hernádi a Nemes Nagy-poétikában folyamatos fejlődést sugallva a prózakölteményeket az életmű és Nemes Nagy költői beszédmódjának „magasabb minőségű” (79) csúcscént szemlélteti. Ahogy írja, „[a] műfajra való rátalálás [...] az életmű belső fejlődéséből is magyarázható” (61), továbbá „[a] prózaköltemények csoportját héjszerűen körülvevő versek [is] mintegy szerpentin-útként vezetnek fel a prózaköltemények szövegblokkjához [...]” (114 – Kiemelés tőlem: Sz. M.).

Kétséges azonban, hogy Nemes Nagy Ágnes életműve ilyen szép ívben lenne felrajzolható. A költőnő életművét alakító külső körülmények semmiképp sem hagyhatók figyelmen kívül – Nemes Nagy Ágnes írói működését igen jelentős mértékben befolyásolta (főként) az ötvenes évek kultúrpolitikája. Ezekre a vonatkozásokra Hernádi rendre csupán pár mondatban s rövid lábjegyzetben tér ki. Például arra, hogy „Nemes Nagy Ágnes az ötvenes-hatvanas években [részben kényszerűségből – Sz. M.] sokat fordít” (102), vagy, hogy a hetvenes évek „végén lát [...] napvilágot két mesekönyv” (113). Ezek mellett „úgy tűnik, hogy az öncenzúra [is] [ugyan]ebben az időszakban a legerősebb: ekkor kerül a legtöbb vers a »kötetből kimaradt« szövegek közé. Ahogy a kötetbe válogatott versek egyre szikárabbak, tömörebbek és fegyelmezettebbek, úgy a köteten kívüli, jegyzetfüzetben maradt szövegek fokozottan személyesek, vallomásosak. Mindennek a magánéleti válság is háttérül szolgálhat: nemcsak a diktatúra legsötétebb éve, hanem Nemes Nagy Ágnes és Lengyel Balázs válása is erre az időszakra esnek” (90).

Nemcsak a Hernádi által sugallt, a prózakölteményekig húzható tökéletesedési ív megrajzolhatóságát kérdőjelezi meg az imént említett akkori magyarországi kultúrpolitikai körülmények. Nemes Nagy Ágnes életműve az őt ért magyarországi félreállítottság következtében amellet, hogy a Hernádi által is említett műfordítások és a gyermekirodalom felé is vett némi kitérőt, más szintén is bővült és formálódott. Mikor Hernádi Mária a hátráltató politikai körülményeket szemléltetve azt írja, „a költő – számos más íróval együtt – a nyilvánosság előtt csak mint műfordító szólalhatott meg” (112), kijelentését nem árnyalja kellőképpen. Az írásom legelején idézett Tözsér-visszaemlékezésre utalnék vissza. Ebben a felvidéki költő egy olyan fórumot említ, melyet érdemes lett volna talán épp a műfaji formákkal kísér-

letező Nemes Nagy Ágnesről beszélve közelebből is megvizsgálni. Tözsér egy Nemes Naggyal folytatott beszélgetésre visszaemlékezve írta, hogy „[a] jugoszláviai *Hidről és Új Szimposionról* beszélgettünk, arról, hogy őt – Nemes Nagyt – már csak ott becsülik meg igazán” (Tözsér Árpád, Irodalmi Szemle, 2011/9). A hatvanas, hetvenes és nyolcvanas években elsősorban a kultúrpolitikailag sokkal nyitottabb jugoszláv közegben volt lehetőségük irodalmilag is jelen lenni azoknak a szerzőknek, akiknek szövegei Magyarországon akkoriban szigorú és kényszerű kompromisszumok árán kerülhettek csak az olvasók elé. Bizonyos írók esetében a jugoszláv kulturális közeggel való kapcsolat nem csupán abból a szempontból fontos, hogy míg Magyarországon nem lehetett, ott publikáltak. Vagyis mindez nemcsak mennyiségi szempontból lehet számottevő. Nemes Nagy Ágnes recepciójának (de több hasonló szerzőjének is, mint pl. Weöres Sándorénak) érdekes szempontját kínálhatja az esetleges ottani irodalmi hatások számbavétele. Ezen irodalmi kapcsolatok akár épp az olyan, Magyarországon szokatlan, ám ott a lírai formákkal való bátrabb kísérletezések bizonyos mértékű divatja miatt népszerűbb műfajok kapcsán lehetnek jelentősek, mint amilyen a prózaköltemény is. Természetesen mindezek bemutatása nem (csak) Hernádi Mária tanulmánykötetéből hiányzik, ez a kapcsolódás külön kutatást igényelne. Az viszont valóban felszínes megfogalmazásnak tűnik, ha Nemes Nagy magyarországi félreállítottsága általánosítva a magyar nyilvánosságtól való elzárásként említődik, ahogy az Hernádinál is történt.

Hernádi Mária *A névre szóló állomás* című kötetével fontos és komoly feladatot vállalt magára, amikor Nemes Nagy Ágnes prózakölteményeinek közelebbi vizsgálatát tette meg tanulmányai központi témájává. Hernádi Nemes Nagy Ágnes műveit vizsgálva nem át-, vagy újra-, inkább továbbír: az eddigi eredményekre építve bővíti az ismereteket. A pontatlanságok miatt (a téma feldolgozásában és a kötet szerkesztésében egyaránt – bosszantóan sok helyesírási hiba, sőt esetenként értelmetlen mondat maradt a szövegben) *A névre szóló állomás* esetében a szándék az, ami feltétlen dicséretes. A túlzott alaposságra törekvés azonban nehézkes, helyenként kimondottan bonyolult szöveget eredményezett, melyet a verselemzéseknél csak fokozott a költemények vizsgált részeinek a szükségesnél rövidebb idézése. Hernádi Mária kötete egyenetlen színvonalú, legjobb részei a címben is szereplő prózaköltemények elemzése, melyek azonban sajnos a kötet kisebb részét teszik ki. Az viszont elvitathatatlan érdeme Hernádi Mária tanulmánykötetének, hogy a költőnő életművének olyan darabjaira irányítja a figyelmet, mely szövegforma az eddigi Nemes Nagy-recepcióban „nem kapott a súlyának megfelelő figyelmet” (7).

(Szent István Társulat, 2012)

Szarvas Melinda

Az emberi lét peremén

(Ted Hughes, Horváth Dávid, Lázár Júlia:

Prométheusz a sziklán)

A kétnyelvű kötet Ted Hughes azonos című versét, Lázár Júlia fordítását és Horváth Dávid fotóit tartalmazza. Lázár Júlia 2002-ben készített fordítása először a Rácz István – Bókay Antal szerkesztette *Modern sorsok és késő modern*

poétikák. Tanulmányok Sylvia Plathról és Ted Hughesról című kötetben jelent meg (Janus/Gondolat, Budapest, 2002). Az utószóban Rácz István elemzését olvashatjuk, melynek egy változata szintén megtalálható a fenti tanulmánygyűjteményben. A képek java része szintén már korábban megjelent egy albumban (Fényképtár/Collection of Photography 18, Budapest, Interart Stúdió, 2001). Jelen kötet újszerűsége a vers és a szociofotó összekapcsolásában rejlik. A szerzők összekötik az egyetemes, ősidők óta létező emberi szenvedés témáját a hazánkban tapasztalható jelenkori szegénységgel és kilátástalansággal. Egyúttal a korábban a szakmának szánt publikációkból a szélesebb olvasóközönség számára is igényes kötetet készítettek.

Hughes 1971-es, *Orghest* című drámájában a Prométheusz-legendát dolgozta fel, ennek nyomán írta *Prométheusz a sziklán* című, 21 számozott versből álló ciklusát. Az eredeti darabot, melynek kézirata nem maradt fenn, Hughes iráni tartózkodása alatt alkotta, Peter Brook Nemzetközi Kísérletező Színházával együttműködésben. Dialógusainak nagy részét egy kitalált nyelven írta, amivel azt a hipotézist próbálta igazolni, hogy a hangzással önmagában is kifejezhetőek az összetett emberi érzések. A versciklust önálló könyvként 1973-ban a Rainbow Press publikálta, később a *Mocsárváros* (Moortown, 1979) című kötet részeként is megjelent.

A Prométheusz-monda legismertebb ókori feldolgozásai: Hésziodosz *Theogónia*, valamint *Munkák és napok* című epikus költeménye, és Aiszkühüosz *A leláncolt Prométheusz* című drámája. Prométheuszt, a titán Zeuszt, az olümposzi istenek ura megbízta az emberek megteremtésével. Zeuszt áldozatbemutatót követelt az emberektől. Prométheusz azonban megtréfálta az istent: az áldozati ökör részét két halomba rendezte, az értékes részeket az értéktelenek alá rejtette, az értékteleneket pedig az értékesek alá. Zeuszt a látszat szerint választott, és mikor felfedezte a cselt, haragra gerjedt az emberek ellen. Elvette tőlük a tüzet. Prométheusz azonban, megszánya teremtményeit, visszalopta azt egy növény üreges szárába rejtve. Megtanította őket az írás, a számolás, a földművelés tudományára. Ezzel szembeszállt Zeuszt akaratával, aki ezúttal nemcsak a nagyratörő embereken állt boszút, hanem a trónra jutásában segítő Prométheuszon is.

Leküldte a földre Pandórát, az első asszonyt, akit az isten-nők elhalmoztak szépséggel, kedvességgel, ravaszsággal, kíváncsisággal. Epimétheusz, Prométheusz testvére feleségül vette őt. Zeuszt Pandóra bízott egy lezárt agyagedényt, amelyben bajt, betegséget, vizsályt hozott magával a földre. A kíváncsi Pandóra felnyitotta az edényt, a bajok elszabadultak, és nyomorúságossá tették az emberek addig békés életét. Csak az előrelátás maradt a korszokban, így az emberek a szörnyűségek ellenére is bizakodóak maradhattak. Miután az embereket megbüntette, Zeuszt egy kaukázusi sziklához láncolta Prométheuszt, ahol szent madara, a saskeselyű marcangolta a halhatatlan titán máját, aki így szörnyű szenvedéseket állt ki az emberekért. Prométheusz, az „előrelátó” azonban tudott a Zeuszt hatalmát fenyegető jóslatról, amiért cserébe az istenek ura hajlandó volt visszaadni szabadságát. A görög mondában Prométheusz az önkényes hatalom elleni lázadást és az embernek a magasabb rendű lét, a szabadság és méltóság felé való törekvését jelképezi.

Hughes azonban saját egyéni szenvedésének jelképét látja a rabláncra vert titán fájdalmában. A vers meditáció az emberi létállapot különös fájdalmáról és az ember ama képességéről, hogy a fájdalmat legyőzze. Prométheusz igyekszik meg-

fejteni állapotának paradoxonát¹, mérlegelve, hogy a szenvedés ellenére is érdemes-e a véges emberi életet élni, mint az örök isteni létet vagy éppen az állatok egyszerűbb létformáját. Fogsága során számos prófétai álmot lát, amelyek felvillantják előtte a gyötrelmek utáni megbékélés és az enyhülés boldogságát, az álomból felébredve azonban újra meg újra szembesülni kényszerül valódi helyzetének nyomorúságával. A versciklus végén egy világrengető következtetésben Hughes Prométheusza megszabadul fogságából, és a szenvedéstől bölcsesbbé, erősebbé válva újból harmóniába kerül a világgal. Rácz István utószavában az angol irodalomtörténet *trickster*-figurájaként értelmezi Prométheuszt: ő a csaló, aki túljár az istenek vagy éppen a hatalmon lévők eszén. Elemzésében Prométheusz nem válik sem jellemmé, sem megváltóvá, sőt, még szimbolikus jelentést sem hordoz, a versciklus pedig híján van minden időbeliségnek és kronologikusságnak. Az isteni titán valóban egy történelem előtti időktől fogva létező isteni alak, akinek szenvedései a sziklán akár több tízezer éven átívelhetnek – a 15-ös versben említett éonok ezekre a földkorszakokra vonatkoznak. A 6-os vers utalásaiból („Odalent lökhárítók, bevásárlókosarak között”) sejthető, hogy napjainkban is tart még a titán rabsága, melynek csak egy jövődőlő kataklizma, az emberi világ pusztulása vet majd véget.

Tehát bizonyos fokú kronológia nyomán követhető a ciklusban: az első versben a titán feleszmél és először ébred rá megbéklyózott helyzetére. Felkiált, és ezzel felébreszti a keselyűt (3), rádöbben, hogy belső részeinek marcangolása is a büntetés része. A fájdalomtól elcsigázva elszunnyad, több alkalommal lát prófétai álmot: halandóvá lesz (5), ég és tenger harcol a föld feletti hatalomért (11), látomása támad a bosszúálló anyaméhekről (13), arról, hogy a természeti elemek az embereket ostromozzák, az emberek pedig az állatokat és a gépeket (14), végül a föld korszakairól és saját, örökké tartó, szabadságot hirdető küldetéséről álmodik (15). Rájön, hogy hiábavaló volt áldozata az emberekért (16), rádöbben arra is, hogy az emberi nyelv, a szavak értelmetlenek (19), nem jöhet létre a kapcsolat közte és teremtményei közt, egyedül a képek hordoznak értelmet: a keselyű szimbólumának megfejtése sorsának kulcsa (20). Végül, mikor a keselyűben felismeri saját emberi kötődéseinek jelképét, a segítőt, aki rávezette arra, hogy el kell szakadnia a titáni erejét megbéklyózó emberi vonásaitól, elérkezik a megváltást hozó világvége, amely egy új és jobb létforma megalkotását teheti lehetővé.

Hughes Prométheusza az öröklét számára alkotó művészt ábrázolja: az emberi kapcsolatok, szerelmi viszonyok és családi kötelezettségek nyűgében vergődő költőóriás ő, aki Shelley *Megszabadított Prométheusz*-ával ellentétben végül nem az emberiség szeretetében, hanem az attól való teljes elszakadásban találja meg az alkotó létállapot közegét. Ezt az értelmezést alátámasztani látszik az az életrajzi tény, hogy Hughes-t egész hátralévő életében kísértette első felesége, Sylvia Plath amerikai költő – aki a 60-as években posztthumusz világhírnévre tett szert *Ariel* című kötetével – 1963-ban elkövetett öngyilkossága, amiért a szélesebb (és nemcsak feminista) közvélemény őt tette felelőssé. Hat évvel később az asszony, aki miatt kilépett házasságából, szintén saját kezével vetett véget életének, megölve közös gyermeküket is.

A máját kitépő keselyűt Hughes-Prométheusz a női nemmel rokonítja, az őt marcangoló madarat a nők bosszújaként

¹ Terry Gifford: *Ted Hughes*. London, Routledge, 2009, 44.

értelmezi: „A keselyű / Mintha az anyaméh bosszúja volna” (13). Az anyaméh minden emberi szenvedés eredőjeként jelenik meg, mintegy átok, mely az emberek megteremtése miatt sújtja Prométheuszt, és ez alól az átok alól soha nem nyerhet feloldozást.

Mintha a láncok örökké feszülnének, és mindig
a keselyű ébresztené,
Amíg csak létezik anyaméh,
Akár örökké,
Mintha túl nagy volna a találmány. (13)

Prométheusz úgy látja, hogy a szülés aktusában az anyaméh az emberiséget is boldogtalanságra kárhoztatja. A csecsemők világra hozatala fájdalmat és nyomort okoz az embereknek. Prométheusz – a titán / magasabb rendű ember – isteni lényegre való ráhangolódását durván megszakítják az emberi kétségbeesés kiáltásai:

Istent elraktározta
Mint tehén a méhlepényt.

A sötét föld fölött mégis elmenekült
A végtelen csecsemősrás, az anya panasza,
Az apa átka. (5)

Hughes szerint a női nem léte éppúgy büntetés az emberiség számára, mint ahogy a görög teremtésmítoszban Pandóra, az első asszony, akit Zeus bosszúból küldött a földre, hogy megnehezítse az emberek – vagyis a férfiak – életét. A szüléssel kapcsolatos ambivalens érzéseinek Hughes a *Mocsárváros* verseiben is hangot ad, ezért nem hagyható figyelmen kívül az a tény, hogy a *Prométheuszt* ebben a kötetben is közölte – ezt Rácz István utószava is hangsúlyozza. Ebben az 1979-es kötetben azokat a verseit gyűjtötte össze, melyeket abból az élményanyagból írt, amelyet apósának devonshire-i farmján gazdálkodva szerzett. A bárányok és borjak születésénél bábáskodva Hughes-t megbabonázta, hogy egy új élet milyen véresen, viszolyogtató módon lát napvilágot. Elég a *Február 17.* című versét fellapozni, hogy lássuk, milyen hentesmunka zajlik egy nehéz ellés során: a köldökzsinórtól megfulladt kisbárány fejét Hughes borotvával vágja le, majd belek és zsigerek közé hatolva tolja-húzza ki a kis tetemet a fájdalomtól félholt anyaállatból. Közben, érezhető elégtétellel, a levágott fejet a vajúdo állat elé helyezi:

Elmetszettem a bárány gégéjét, befeszítettem egy kést
Két csigolya közé és a fejet leválasztottam,
Nézte az anyját, és légcsőve a sárba süppedt,
Az egész föld volt a teste.

A művelet leírásának naturalizmusa szadizmusba hajló részletességgel ecseteli az élveboncolásba fajuló szülészmunkát. Ez egyfajta továbbfejlesztése a *Prométheuszb*an megjelenő szülés-komplexusnak. Hughes életében azonban nem a devonshire-i gazdák hozták az első találkozást a véres fiziológiai eseménnyel. Sylvia Plath ragaszkodott mindkét gyermekük érkezésekor az otthoni szüléshez. Hughes jelen volt két gyermeke születésénél, és valószínűsíthető, hogy az ekkor elszenvedett trauma visszhangzik a *Mocsárváros* verseiben csakis, mint a *Prométheusz* bosszúálló anyaképzeteiben.

Az anyaméh erőszakosan pusztító erőként jelenik meg, amikor Prométheusz dörömbölő kohókhoz („The wombs drummed like furnaces”) hasonlítja a női szerveket:

Hallotta az anyaméh kiáltását.
Ő találta fel.
Ellopta a szent tüzet, ott rejtette el.

Az anyaméh
Duruzsolt mint a kemence,
Mintha férfiakkal táplálnák a tüzet.

A síró
Csecsemőket mintha kirángatnák
Az anyaméhből. (13)

Noha a fordításban az ipari tömeggyártás folyamatát idéző kohó-hasonlat megszelídül és családias jelleget ölt („Duruzsolt mint a kemence”), a hasonlat lényege így is érthető: a férfi jelképezi a kemencébe lapátolt tüzelőanyagot, melynek segítségével a méh, mint egy kohó, előállítja a végterméket, a csecsemőt. Hughes érdekes módon fordítja viszájára az angol irodalomban hagyományos *nature-culture* dichotómiát (a természetes és a mesterséges ellentétét), amelyben általában a nők jelképezik a természetet, míg a férfiak a kultúrát és a civilizáció vívmányait. A kohó-hasonlatban azonban a női test válik az industrializált társadalom műhelyévé, míg a férfi mint kizsákmányolt természeti erőforrás jelenik meg. Az emberi civilizáció a férfiak véráldozata árán működhet: „Az ember füstjét lehelte a város” (12).

A nők agresszív anyaöszönének tehát folytonosan áldozatul esnek a halandó férfiak, annak ellenére, hogy a halhatatlan titán már magára vállalta a vezeklést. A szárnyas Erünniszekre, a bosszúistennőkre emlékeztető keselyű nap mint nap lakmározik Prométheusz testéből, éppén úgy, ahogy az anyaméh-kohók emészti el a férfiakat. A titán számára így hiábavalónak tűnik az emberekért hozott áldozata, mivel rabságában tehetetlenül vergődve nem juttathatja el hozzájuk az örömhírt, hogy szabadok lehetnének a bűnhődéstől:

A beleit engedi át
Naponta
A szárnyas Élőhalálnak, csak embert ne bántson.

Láncra verve fekszik
A Hegyen,
a Mennybolt alatt,
FIZET

Az emberektől távol nem mondhatja el,
Hogy nem tartoznak semmivel. (16)

A keselyű bizonyos értelemben birtokolja Prométheuszt, aki belső részeit kénytelen „átengedni” a ragadozó számára. Az Élőhalál által megkaparintott szenvedő ember képe az angol irodalomban alapműnek számító *Rege a vén tengerészről* című Coleridge-költeményt idézi fel, melyben a világrend ellen föbenjáró bünt elkövető tengerész testéért-lelkéért kockát vet a Halált és az Eleven Halált megtestesítő férfi- és nőalak. A bűnös tengerészt az Eleven Halált jelképező nő kaparintja meg, és arra ítéli, hogy a hajó halott kísértetlegénysége közt, rettegésben és magányban tengesse életét mindaddig, míg bűnétől meg nem tisztul. Hasonlóképpen az emberektől távol, egy magányos, kiet-

len bérceken kell töprengenie Prométheusznek elkövetett vétéségén, miközben az Eleven halált idéző madár kínozza félholtra, mintegy megtorlasként az anyaméh megteremtéséért. Hughes versciklusában Prométheusz két rendbeli vétéségért bünhődik: egyrészt az isteni akarattal való szembe-
szegülésért, másrészt az emberek elleni sérelemért, amiért megteremtette – a költő értelmezésében – az asszonyt, akit szeretnek, és aki miatt szenvednek.

Szintén az élőhalál állapotát érzékelteti a 8-as vers repetitív, írásjelek nélküli, tagolatlan gondolatfolyama, mely Prométheusz bénult fizikai-lelki állapotát írja le. A születés-halál ellentétpárjával érzékelteti a két létállapotot, az élet és a halál közti lebegést, az ég és a föld között függő köztes helyzetet, az isteni és az emberi lét közti vívódást:

Megkövülten feküdt, igyekezete,
Hogy emberi legyen,
Bénán hatott, bénán feküdt.
...

Újszülött-e vagy halálos sebet kapott,
Nyomorék csecsemő gyógyuló
Csontokkal éber riadt halálzsibbadás

A kő bölcső-e, szemfedél-e,
Fölötte a semmi a semmi fölötte,
Kié ez a szem, ez a száj? Anya, gyagya

Fogolytárs, börtönőr-e? Beszél: üvöltött

A fordításban elvész a „his humanity” szókapcsolat hármas jelentésrétege, mivel ez a mondat: „all his preparations / For his humanity / Were disablements he lay disabled” jelentheti egyrészt azt, hogy az emberiségért tett igyekezetei voltak hiábavalók, másrészt azt, hogy nem tudott emberséges életfeltételeket biztosítani teremtményeinek, harmadrészt, amint a fordítás is közli, hogy nem tudott emberivé válni. Különös fordítói döntés, hogy amíg egy sor belsejében található rimet erős stílári disszonancia árán is megőriz („Anyá, gyagya”), aközben a sorvégi – igaz, nem tisztán csengő-bongó – fél-rímeket csaknem mindvégig mellőzi. Az eredeti versben szabálytalanul előforduló sorvégi fél-rímeket: feathers – letters (4); afterbirth – curse (5); baskets – Ecclesiastes (6); heaven – stolen – men (7); stays – entrails (9); guilt – gift (10); vulture – liver – tremor (10); sky – butterfly – joy (11); power – vulture (11); hold – space-cold (19); daily – immortality (20); enlightenment – alignment (20) a fordító nem adja vissza. Csak a különösen szembeötlőket ülteti át a magyar fordításba: words – birds; szavak – madarak (19).

A keselyű jelentésén töprengve Prométheusz számos értelmezési kísérletet gondol végig. Az első a férfilelekben lakozó, rejtett női princípiummal (anima) és az anyasággal kapcsolatos:

A keselyűre gondolt. Meg nem született
Másik fele volna? Hiéna méhlepény?
Anyjából szakadt rög? (20)

Felmerül még a madár lehetséges jelentéseként, hogy a keselyű Prométheusz emberi vonásait vagy isteni tulajdonságait testesíti meg. Lehet egy természeti törvény, a föld szellemének megelevenedése, akár maga az ellopott tűz, vagy az ezzel megsértett isten jelképe. Ugyanakkor jelentheti saját

önpusztító, lázadó hajlamát, vagy éppen egy öt újabb tetekre inspiráló látomást. A versciklus befejező darabja ezt az utóbbi értelmezést erősíti meg: a keselyű egy kozmikus születésnél, Prométheusz felszabadulásánál „bábáskodik”, mikor a hegyet, melynek sziklájához láncolva a titán sínylődik, vulkánkitörés pusztítja el:

And the cloudy bird
Tearing the shell
Midwifes the upfalling crib of flames.

A fordítás a „bábáskodik” igealakját főnévként értelmezi:

Felhős madár
A burkot tépi
Bábák a lángok felhulló bölcsejét.

Hasonló apró félreértés olvasható a második versszakban, mikor „az erezett iszap perzselődve bugyborog” („And the veiny mire / Bubbles scalded”) helyett „Az erezett, bugyborgó / Mocsár bebarul” olvasható. Értelmezési hiba például a 11-es versben, hogy a földet Hughes a föld mélyében található ‘drágaköhhöz’ (jewel) hasonlítja, míg a fordító – az egyébként a tenger mélyén keletkező – gyöngyszemhez. Szintén némi következetlenség figyelhető meg a központoszáznál: az angolban akár hosszabb összetett mondatokat is vessző nélkül írnak, hiszen az ‘és’, ‘mint’ kötőszók angol megfelelői elé nem tesznek vesszőt, a magyarban viszont odakívánczik az írásjel:

The thoughts that basted sweat down his flushed features
And carved his body in a freezing ecstasy
Like a last supper, are dead as Harakhty.

Hajdan gondolatok sisteregtek lázas vonásain
Testét az eksztázis szobrává faragták
Mint utolsó vacsorán, most hülnek, mint Harakti. (6)

Az összetett mondat két tagmondatát nem választja el, és míg az első ‘mint’ előtt nem tesz vesszőt a fordító, addig a második elé igen. Más helyen, noha az angol eredeti is tesz írásjelet, melyet a magyar fordítás éppúgy megkíván, semmilyen írásjel nem tagolja a magyar szöveget. Ebben a versszakban a fordító igen leleményes félrimet talált az eredeti összecsengésre: ‘faragták – Harakti’. Érdemes lett volna több helyen érzékeltetni az eredetiben lépten-nyomon található összhangzásokat, melyek a vers egységességéhez járulnak hozzá.

Lázár Júlia fordítása a szöveghűség előtérbe helyezésével és az eredeti vers dísztelen, ugyanakkor misztikus líraiságának, archaikus képi világának megőrzésével ültette át magyarra Ted Hughes versciklusát, ezzel gazdagítva a magyar olvasóközönség számára elérhető Hughes-fordítások gyűjteményét. A fordítás stílusa természetes hatású, az eredeti versek sok esetben igen bonyolult mondatszerkesztését is elegánsan, találóan magyaráítja.

Horváth Dávid fekete-fehér szociofotóit nézve az első benyomás a képek közelsége. A kamera olyan közel megy a fotóalany arcához, hogy a kontextus, a környezet szinte teljesen eltűnik, ezért a portrékat nehezen lehet elhelyezni egy-egy szituációban vagy közegben. A nézőnek az az érzése támad, hogy nem hagynak számára teret az értelmezéshez. A borítón látható portré jól példázza ezt a tendenciát,

mikor már nemcsak a háttér, de a fej egészét sem láthatjuk, csak egyes kiélelt részeit, ami óhatatlanul eltorzítja a fotóalanyok arcát.

A szociofotónak persze nem a gyönyörködtetés a célja, hanem a társadalom peremén tengődők nehéz sorsának kendőzetlen bemutatása. Ugyanakkor amíg a klasszikus szociofotó általában olyan helyzetben örökíti meg alanya-
it, amely mindennapjaikra, életvitelükre jellemző, addig Horváth Dávid inkább a különös érzelmi töltéssel rendelkező pillanatokat és arckifejezéseket kapja lencsevégre. Gondolhatunk itt a haragvó vagy épp bábész tekintetű, borvirágos orrú férfarcokra, a vallási eksztázisban éneklő fiatal cigányasszonyokra, a szenvedélyes pillantású hegedűsfiúra, a szélesen mosolygó, fogyatékos zsidó férfira, a sárban félmeztelenül térdelő fiatalemberre vagy az elpiszkolt ruhájú, ijedt tekintetű kislányokra. A képek nagy része nem valamely tevékenység közben ábrázolja ezeket az embereket, csupán egy tekintetet, egy arckifejezést látunk. Szenvedő, kiszolgáltatott életükről nem körülményeik, hanem arckifejezésük beszél. A szociofotós célja talán valóban a társada-

lom segítő szándékának felébresztése, nem pusztán az öncélú művészi önkifejezés, de a képek túlzott közelsége és az alanyok kontextusból való kiragadása néha ellenkező hatást, elrettenést vált ki.

A versciklus és a képek közös vonása az időtlen emberi szenvedés, tehetetlenség, nincstelenség ábrázolása. Az előrelátó bölcsesség hiányát, mellyel az emberszerető titán nem tudta felruházni teremtményeit, és az ebből származó szenvedést megláthatjuk a fotókon, kiolvashatjuk a versből. A vers kegyetlen számvetése az emberi lét önmagát gerjesztő gyötrelmétől érzelmi-indulati felerősítést nyer a sötét tónusú, kissé groteszk képek felkavaró hatásától. A versciklus borúlátó végkicsengésével összevetve a fotókat, ez utóbbiak megerősíteni látszanak a hughes-i prognózist: a világ mindaddig szomorú hely marad, amíg az emberiség létezik, és semmilyen titáni erőfeszítés nem válthatja meg az embereket a földi lét nyomorúságától.

(Syllabux Könyvkiadó, 2012)

Gála Edit

Számunk szerzői

Acsai Roland 1975-ben született Cegléden. Költő, műfordító, kritikus. Budapesten él. Legutóbb megjelent kötete: Hajnali kút (versek, 2011).

Benjamin, Walter (1892, Berlin – 1940, Portbou, Spanyolország) német filozófus, esszéista, irodalomkritikus. Magyarul legutóbb megjelent műve: Egyirányú utca; Berlini gyermekkor a századforduló táján (2005).

Csik Mónika 1978-ban született Zentán. Író, költő. A Magyar Szó c. napilap munkatársa és a Sikoly c. irodalmi és művészeti folyóirat szerkesztője. Kispiacón és Szabadkán él. Kötetei: Metszetek (versek); Instant (rövidprózák); Mákvihar (gyermekversek).

Dalos Margit 1938-ban született Budapesten. Író. Sopronban él. Legutóbb megjelent kötete: Kódünnyögések (regény, 2006).

Ferenczes István 1945-ben született Csíkpálfalván (Románia). Író, költő. Legutóbb megjelent kötetei: Zazpi (versek, 2010); Amor mystica (versek, 2011).

Ferencz Győző 1954-ben született Budapesten. Író, költő, műfordító, irodalomtörténész, kritikus. Legutóbb megjelent kötete: Szakadás (versek, 2010).

Gálla Edit 1985-ben született Budapesten. Az ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskola hallgatója.

Garaczi László 1956-ban született Budapesten. Író, költő, műfordító. Legutóbb megjelent művei: Mintha élnél – Egy lemur vallomásai 1. (2011); Pompásan buszozunk! – Egy lemur vallomásai 2. (2011).

Géczi János 1954-ben született Monostorpályiban. Költő, író, az Iskolakultúra című folyóirat főszerkesztője. Veszprémbe él. Legutóbb megjelent kötetei: Sajtó, kép, neveléstörténet (tanulmányok, 2011); Viotti négy vagy öt élete (regény, 2011).

Jász Attila 1966-ban született Szőnyben. Költő, az Új Forrás folyóirat főszerkesztője. Tatán él. Legutóbb megjelent kötete: naptemplom villanyfényben (versek, 2011).

Juhász Attila 1961-ben született Téten. Költő, kritikus. A győri Révai Miklós Gimnázium tanára. Legutóbb megjelent kötete: nehézfény (versek, 2011).

Kelemen Zoltán 1969-ben született Dombóváron. Irodalmár, Szegeden él. Legutóbbi könyve Haszontalan szövegek (Tanulmányok az irodalomról) címmel jelent meg 2010-ben.

Ménesi Gábor 1977-ben született Hódmezővásárhelyen. Interjúkat, kritikákat publikál különböző irodalmi és kulturális folyóiratokban.

Molnár Miklós 1976. április 31-én, a keddről vasárnapra virradó reggelen látta meg a napvilágot; nemrég töltötte be a száznyolcvanadik életévét. Az ilyesmi csak azokat hökkenti meg, akik nem tudják, hány hét a világ... Honlapjának címe: <http://molmikmester.beep.com>.

Muzsnay Ákos 1945-ben született Budapesten. Képzőművész.

Nyerges Gábor Ádám 1989-ben született Budapesten. Költő, író. Az ELTE-BTK irodalomtudomány mesterszakos hallgatója, az Apokrif főszerkesztője. Önálló kötete: Helyi érzéstelenítés (2010).

Ordódy Ferenc 1993-ban született Pozsonyban. A panonhalmi Bencés Gimnáziumban érettségizett.

Pintér Lajos 1953-ban született Szegeden. Költő. A Forrás című folyóirat szerkesztője. Legutóbb megjelent kötete: Virágnézetünk alapjai (versek, 2012).

Réti Attila 1963-ban született Mosonmagyaróváron. Író. A Tarandus Kiadó tulajdonosa.

Szarvas Melinda 1988-ban született Győrben. A győri Apor Vilmos Iskolaközpontban érettségizett, majd az ELTE magyar szakán diplomázott. Kritikákat és tanulmányokat 2010-től publikál. Főbb kutatási területe a vajdasági magyar irodalom.

Szlukovényi Katalin 1977-ben született Győrött. Költő. A győri Révai Miklós Gimnáziumban érettségizett. Budapesten él. Jelenleg doktorandusz (ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskola Modern Angol–Amerikai Irodalom Program). Önálló kötete: Kísérleti nyúlórr (versek, 2005).

Tábor Ádám 1947-ben született Budapesten. Író, költő. Legutóbb megjelent kötete: A hurrikán háza (versek, 2009).

Takács Zsuzsa 1938-ban született Budapesten. Költő. Legutóbb megjelent kötete: A test imádása / India (versek, 2010).

Ujlaki Csilla 1965-ben született Tapolcán. Kritikus. A győri Kazinczy Ferenc Gimnázium tanára.

Varga Imre 1950-ben született Kisgyarmaton (Csehszlovákia). Költő, műfordító. Tinnyén él. Legutóbb megjelent könyve: Mielőtt kimondaná (versek, 2011).

Vér Georgina Mirtill 1996-ban született Győrben. A Veres Péter Szakközépiskola diákja.

Villányi G. András író, költő, műfordító. Legutóbb megjelent kötete: Tükröződések (versek, 2011).

A MŰHELY MEGVÁSÁROLHATÓ AZ ALÁBBI KÖNYVESBOLTOKBAN:

Győr:

Antikvárium (Kazinczy u. 6.),
Koncert Zenemű- és Hangszembolt
(Arany J. u. 3.)

Budapest:

Írók Könyvesboltja (Andrássy út 45.),
Gondolat Könyvesház (Károlyi Mihály u. 16.)

Debrecen:

Sziget Könyvesbolt (KLTE)

Hódmezővásárhely:

Petőfi Könyvesbolt (Andrássy u. 5.)

Nyíregyháza:

Kötet Könyvesbolt (Hősök tere 9.)

Pécs:

Zrínyi Miklós Könyvesbolt (Jókai u. 25.)

Sopron:

Cédrus Art Klub (Fő tér 6.),
Fekete Cédrus Könyvkereskedés
(Bűnker Rajnárd köz 2.),
Vörös Cédrus Könyvkereskedés
(Mátyás király u. 34/F.)

Szeged:

Bálint Sándor Könyvesbolt (Aradi vértanúk tere 8.)

A RELAY ÚJSÁGÁRUSOKNÁL BUDAPESTEN:

Blaha Lujza tér
Déli Pályaudvar
Ferenc körút
Kálvin tér
Órs vezér tér
Váci utca
Bajcsy-Zsilinszky út

Folyóiratunk megrendelhető
a szerkesztőség címén:

9002 Győr, Pf. 45.

Honlap:

www.gyorimuhely.hu

E-mail:

szerkesztoseg@gyorimuhely.hu

MŰHELY KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta
2013. XXXVI. évfolyam, 1. szám

Főszerkesztő:
VILLÁNYI LÁSZLÓ

Szerkesztők:
HORVÁTH JÓZSEF,
MÁRTONFFY MARCELL, SZAKÁL GYULA

Arculat:
KURCSIS LÁSZLÓ

Szerkesztőségi titkár:
SZIKONYA GABRIELLA

T Á M O G A T Ó K :

Nemzeti
Kulturális
Alap

Nemzeti Kulturális Alap

Győr Megyei Jogú Város Önkormányzata

Pannon-Víz Zrt. Győr

Tarandus Kiadó

Széchenyi István Egyetem, Győr

Uniklub Kft.

Hungaro-Len Kft. Komárom

Hotel Klastrom, Győr

Index: 25975 HU ISSN 0138-922 X. A szerkesztőség címe: 9002 Győr, Rákóczi u. 1. Levélcím: 9002 Győr, Pf. 45. Tel./fax: (96) 326-845. E-mail: szerkesztoseg@gyorimuhely.hu. Honlap: www.gyorimuhely.hu. Kiadja: a Műhely Folyóiratkiadó Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság. A kiadásért felel: Villányi László ügyvezető. Budapesten és vidéken terjeszti a Magyar Lapterjesztő Rt. és a Könyvtárellátó Kht. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Üzleti Ügyfelek Üzletág, Központi Előfizetési és Árusmenedzsment Csoport, 1900 Budapest. Előfizethető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, valamint e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu. A befizetéseknek kérjük minden esetben feltüntetni: Műhely c. folyóirat.

Előfizetési díj 2013. évre: 2400,- Ft

Szedés: Szikonya Gabriella • Tördelés: VISIONEXT Vizuális Stúdió, Győr

Nyomás, kötés: PALATIA Nyomda és Kiadó Kft. Győr • Felelős nyomdavezető: Radek József ügyvezető igazgató

MŰHELY

Nemzeti
Kulturális
Alap

KULTURÁLIS

500,- Ft

FOLYÓIRAT

9 770138 922000 1 3001